

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske Aarbøger

1899.

.....

Første Halvbind.

...

Udgivne

af

H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johannsen
og **P. Skau.**

Flensborg.

I Kommission hos **Johannes Moldts Boghandel**, Sønderborg,
for Nordslesvig.

— — —

Gennem 600 år.

Af Nikolaj Andersen.

I. Indledende bemærkninger.

1. På rådhuset i Flensborg opbevares der et smukt gammelt håndskrift, der allerede af den grund må vække vor særlige interesse, at det er det ældste på dansk affattede håndskrevne mindesmærke, vi ejer i hertugdømmet.

Jeg siger udtrykkelig „håndskrevne“. De ældste umiddelbare sproglige minder, vi overhovedet har i vor landsdel, er hugne med hammer og mejsel og bevares som bekendt i de slesvigske runestene, der med tilstrækkelig veltalenhed aflægger vidnesbyrd om, at det mål, vore forfædre talte for 900 år siden, væsentlig har været det samme som det, der i hin tid har lydt over hele det øvrige norden. Efter runestenenes tidsalder følger der så en periode på 300 år, fra hvilken der ikke er opbevaret os optegnelser på dansk, hverken her eller hinsides kongeåen. Dette har navnlig sin grund i de den gang herskende kulturforhold. I middelalderen skrev man nemlig i Danmark som i den øvrige civiliserede verden for det meste latin, og i dette det almindelige bogsprog findes da også alle vore ældste diplomer og nekrologier, annaler og krøniker affattede, ligesom endogså for eksempel et

værk som Saxes bog „om de danskes bedrifter“ til trods for forfatterens brændende fædrelandskærlighed ikke er skrevet på dansk, men på romersproget.

De ældste på dansk affattede håndskrifter, der er bevarede, stammer fra tiden omkring ved år 1300. De er for største delen af juridisk indhold, og som de betydeligste iblandt dem kan nævnes: skånske lov og skånske kirkelov, to sjællandske love samt sjællandske kirkelov, jyske lov og Flensborgs stadsret. Denne sidstnævnte lovbog, den flensborgske stadsret eller „skrå“, som den kalder sig selv, er nu netop den ovenfor omtalte bog, der i rådhusarkivet i Flensborg bevares som det ældste på dansk affattede håndskrift i hertugdømmet.

Indtil henimod slutningen af det 13. århundrede havde Flensborg ikke nogen fast, det vil sige af landsherren stadfæstet bylov; men den 14. avgust 1284 vedtog „aldærmen oc rathmen oc ollæ bymæn i flensborgh“ et for byens indbyggere gældende statut, som derpå den 29. december selvsamme år i det væsentlige blev bekræftet af hertug Valdemar den fjerde. Tre af de forelagte artikler syntes hertugen dog ikke om, og da disse således skulde udgå, kunde stadsretten ikke godt bruges i den oprindelige form, men måtte selvfølgelig omskrives — og denne kort efter stadfæstelsen omskrevne skrå er det vistnok, som haves i førnævnte håndskrift.

Foruden de omtalte, i året 1284 vedtagne artikler indeholder dette håndskrift to kortere tillæg, af hvilke det første er stadfæstet 1295 af samme hertug Valdemar, medens det andet er givet i året 1321 af hans søn, hertug Erik den anden. Tillæget fra 1295 er skrevet¹⁾

¹⁾ „prentet“ vilde vi kunne sige på sønderjysk.

med samme ejendommelige faste hånd som den egentlige stadsret, hvorimod de på hertug Eriks foranledning tilføjede artikler hidrører fra en anden. Heraf fremgår det altså, at det omhandlede eksemplar af den flensborgske stadsret ikke er nogen afskrift fra senere tider, men at det er skrevet, om ikke just 1285, så dog 1295 eller kort derefter.

2. Dette således 600 år gamle håndskrift er af ikke uvæsentlig kulturhistorisk betydning, idet indholdet ikke alene giver os et billede af de dengang i Flensborg herskende rets- og erhvervsforhold, men samtidig lader os kaste adskillige blikke på hin tids leve- og tænke måde. Umiddelbart underrettes vi nemlig om de daværende beboeres borgerlige pligter og rettigheder, om familieforhold og arveret, om politikvæsen og retspleje, samt om de for en række forbrydelser fastsatte straffe, og vi modtager desuden værdifulde meddelelser angående ejendomsforhold, handel og skibsfart, håndværk og fiskeri, samt skatte- og toldvæsen. Mere umiddelbart oplyser de af folkenaturen og tidsforholdene fremvoksede bestemmelser os om de flensborgske borgeres dyder og lyder, deres ejendommelige anskuelse, følelser og idrætter, blandt hvilke jeg her blot vil nævne et par af de mest fremtrædende, hinanden berørende modsætninger: snarrådighed ved siden af omstændelighed, frihedsfølelse forenet med voldsomhed, og afsky for det nedrige parret med hang til det sanselige.

Men er således indholdet af kulturhistorisk interesse, så er formen ikke mindre af sproghistorisk betydning, idet nemlig sproget i håndskriftet giver os oplysning om, både hvad og hvorledes man talte i Flensborg ved slut-

ningen af det 13. århundrede. Da jo skræen er skreven på dansk, må selvfølgelig dansk have været det den gang almindelige sprog der i byen; thi ganske vist haves de fleste af artiklerne også i plattysk oversættelse, men selv den ældste oversættelse, man i det hele har hørt noget om, er affattet næsten halvandet århundrede senere, medens den ældste og eneste oversættelse, vi endnu ejer, endogså er to århundreder yngre end originalen. Vi kan desuden heller ikke være i tvivl om, at dette de flensborgske borgeres danske mål med hensyn til dets særlige beskaffenhed væsentlig har været det samme, som stadsretten fremlægger for os: et almindeligt, fælles dansk skriftsprog kendte man nemlig endnu ikke; enhver benyttede også ved skriftlige affattelser særlig sin egen dialekt, og således også de flensborgske bymænd.¹⁾

På den anden side var imidlertid dialektejendommelighederne dengang endnu ikke så udviklede, at der kan have været tale om væsentlig større forskelligheder indenfor de enkelte provinsers grænser. Endnu den dag i dag er jo sønderjysk dansk for eksempel, når bortses fra enkelte lydforhold, næsten det samme overalt i vor lands-

---

¹⁾ Det må dog bemærkes, at der allerede dengang var en begyndelse til et dansk skriftsprog tilstede, idet der var noget konventionelt, der i mangt og meget beherskede det litterære sprog. Hr. cand. mag. P. K. Thorsen har gjort mig opmærksom på, at der er litterære fejlgreb, som viser dette tydelig i Flensborg bylov. Således skrives f. eks. ordet *hammer* i byloven *hambær*. I vor ældste litterære middelalder var det en herskende ejendommelighed i svensk og østdansk, at *b* indskødes imellem *m+r*; en *hammer* hed følgelig i enkelttal *hamer* (oldnordisk: *hamarr*), men i flertal *hambær* (oldnordisk: *hamrar*). Dette indskud af *b* fandtes derimod ikke i jysk, men jyske forfattere efterligner den østdanske tradition snart ret og snart galt. I Flensborg bylov er der urigtig skrevet *hambær*.

dels forskellige egne, og de enkelte bygdemåls adskilende bestanddele bliver end færre, jo længere man — fra omkring ved år 1500 af — går tilbage i tiden. Som følge deraf giver os altså det flensborgske håndskrift et billede af, hvorledes overhovedet det sønderjyske mål i de væsentligste træk har set ud for 600 år siden.

3. Selvfølgelig står sproget i den flensborgske stadsret det nordiske oldsprog betydelig nærmere end nutidens dansk.

Således er oldsprogets konsonanter i alt væsentligt bevarede, og navnlig findes endnu de stærke spærringslyd *k. t. p* efter vokal, hvor den nuværende sønderjyske dialekt har de stærke gnidningslyd *g. r. f*, medens rigsmålet har antaget de svage *g. d. b*. Vi får altså følgende skema:¹⁾

oldn.	fl.	sj.	rim.
k	k	g	g
t	t	r	d
p	p	f	b

Til nærmere belysning af dette forhold skal der anføres et par eksempler:

oldn.	fl.	sj.	rim.
bak	bak	bag	bag
sök (sak-)	sak	sag	sag
lik	liik	lig	lig
matr	mat	ma(r) ²⁾	mad
fótr	foot	foe(r)	fod
blautr	bløt	bløe(r)	blød

¹⁾ oldn. = oldnordisk, fl. = den flensborgske stadsret, sj. = nuværende sønderjysk, og rim. = dansk rigsmål. — ²⁾ Indklammeringen af *r* skal tilkondogive, at dette *r* ikke udtales alle vegne, særlig på østkysten.

oldn.	fl.	sj.	rm.
skip	skip	skif	skib
reip	reep	ref	reb
kaup	køp	køf	køb

Endvidere finder vi med hensyn til efterlyden i reglen følgende forhold:

oldn.	fl.	sj.	rm.
g	gh	w, j	g, v, j
ð	th	j, —	d
r	f	w, —	v

De følgende eksempler vil oplyse dette lidt nærmere:

oldn.	fl.	sj.	rm.
dagr	dagh	daw	dag
lög	logh	low	lov
vegr	wægh	vej	vej
blóð	blooth	bloej	blod
tið	tith	ti	tid
dauði	døth	dø	død
höfn	hafn	hawn	havn
gaf	gaf	ga	gav
hálftr	halft	halt	halvt

I begyndelsen af et ord betegner *th* den samme lyd som oldsprogets þ (= engelsk *th* i *thing*). — Dette *th* svarer i regelen til vort nuværende *t*, f. eks.:

oldn.	fl.	sj.	rm.
þing	thing	ting	ting
þræll	thræl	træl	træl
þráðr	thraath	traaj	tråd
þórsdagr	thorsdagh	taa(r)sda	torsdag
þrír	thre	tre	tre

Kun i stedord og dertil svarende biord er det i rigsmålet såvel som i nuværende sønderjysk gået over til *d*, f. eks.:

oldn.	fl.	sj.	rm.
þann	then	den	den
þat	tbet	de	det
þeim	them	dem	dem
þá	tha	da	da

Desuden findes der en del enkelte ord og former, som viser tilbage til oldsproget, og som derfor enten har et mere gammeldags udseende eller endogså er aldeles ukendte i nutidens dansk. — Iblandt de blot mere gammeldags skal nævnes:

oldn.	fl.	sj.	rm.
dóttir	dottær	dætte(r)	datter
lamb	lamb	laem	lam
litill	litæl	lild	lille
drukkum	drukkæ	drak	drak (flertal)

Eksempler på ord og former, som nu er aldeles ukendte både i rigsmålet og nuværende sønderjysk, er:

oldn.	fl.	sj.	rm.
hjón	hion	tjenestfolk	tjenestefolk
bardagi	barthdagh	slawsmål	slagsmål
þjófnaðr	thiufnæth	tyveri	tyveri
veð	wæth	paand	pant
digr	dyghær	tyk	tyk
á	aa	eje(r), hæ(r)	ejer, har
byrja'sk	hyriæs	begyndes	begyndes
ef	af	om, hvæn	om, hvis

4. Men bortset fra disse og enkelte andre i vor tid forældede elementer har sproget i skråen en næsten

forbavsende lighed med vort nuværende sønderjysk. Vi finder her nemlig, at lydforhold, böjningsformer og ordforråd, hvad enten de stemmer overens med oldsproget eller afviger fra dette, for største delen og i de væsentligste træk er de samme, som haves endnu i det dansk-talende Nordslesvig, det være sig enten (som i regelen) overalt eller også (dog mere undtagelsesvis) kun i enkelte egne. — I det følgende skal jeg forsøge at påvise dette for dermed samtidig at fremlægge et vidnesbyrd om, at vort snævrere hjemlands så ofte forhånede mål er et leve- og kampdygtigt mål, der har vidst at bevare sin kraft og sit ældgamle præg gennem lange og trange århundreder.

För jeg imidlertid går over til en nærmere behandling af dette æmne, vil det være nødvendigt at omtale den derved benyttede betegnelse af nutidens sønderjysk. Det vilde i nøjagtighedens interesse have været det heldigste, om jeg kunde have gengivet de sønderjyske ord og former med lydskrift; men dette er her ikke muligt på grund af to særlige omstændigheder: for det første er det vedkommende trykkeri nemlig ikke i besiddelse af de dertil nødvendige typer, og for det andet kan jeg ikke forlange, at de fleste af „årbøgernes“ læsere skal sætte sig hen for at lære et nyt ABC. Jeg holder mig derfor helt simpelt til brugen af de sædvanlige latinske bogstaver og retter mig derved, i særlig betragtning af læserne sønden for å, efter følgende hovedregler: 1) Hvor en nordslesviger ved læsning af rigsdansk i regelen udtaler et ord eller en stavelse således, som den lyder i hans egen dialekt, der gengives de også med rigsmålets retskrivning, f. eks.: *han* (ikke *hand* eller *hanj*), *sag* (ikke *sagh* eller *sach*), *med* (ikke *mæ* eller *mær*) o. s. v. Dog

skelner jeg her som overalt imellem *ö* (som i *sön*) og *ø* (som i *sø*), samt imellem *å* (som i *slås*) og *aa* (som i *slaa*), og desuden betegner jeg *u*-tvelydenes sidste led med *u* isteden for *v* (altså *rov*, ikke *rov*). 2) I de øvrige tilfælde tager jeg mere hensyn til selve lydene ved f. eks. at holde *æ* og *e*, *e* og *i*, *ø* og *y*, *å* og *o*, samt *o* og *u* bedre ude fra hinanden, end man plejer i skriftsproget, ved på enkelte steder at antyde en vokals længde (som f. eks.: rm. *lam* = sj. *laem*, eller rm. *kön* = sj. *köen*) og ved at betegne de mouillerede eller såkaldte „bløde“ konsonanter *l* og *n* med *ld* og *nd*. — På denne måde formener jeg hurtigst og sikrest at kunne vække de hver gang tilsigtede forestillinger i de sønderjysktalende læsere.

Det skal desuden bemærkes, at jeg ved samlingen af stoffet har benyttet den af professor P. G. Thorsen efter originalen besørgede udgave af Flensborgs stadsret, og at tallene bag ved eksemplerne angiver de pågældende kapitler, hvor de forekommer i Thorsens udgave; derved betegnes overskriften med 0 og de to ovenfor omtalte, efter bylovens 126 kapitler følgende tillæg med henholdsvis 127 og 128. I de talrige tilfælde, hvor stadsretten frembyder samme eksempel på flere forskellige steder, anføres dog, når der ikke er særlige grunde til andet, kun ét af de pågældende kapitler.

Hvad endelig indholdet angår, da har jeg troet at burde lade den almindelige forståelighed være den særlig bestemmende leder ved valget af stoffet såvel som de enkelte synspunkter. Det er her nemlig ikke min hensigt at bringe nogen udtømmende videnskabelig afhandling, men blot at forsøge en jævn og almenfattelig fremstilling af, hvilken lighed der er mellem sønderjysk

nu og for 600 år siden. Dog menes dermed selvfølgelig ikke, at forståeligheden skal fremmes på rigtighedens bekostning: at de i det følgende fremførte eksempler på nuværende sønderjysk er rigtige, vil vel de fleste af læserne selv kunne stadfæste, og med hensyn til de sproghistoriske fænomener har en af vore kyndigste forskere på dette område, hr. cand. mag. P. K. Thorsen, været så venlig at give mig flere værdifulde vink samt at gennemlæse den væsentligste del af manuskriptet, forinden det gaves i trykken.

II. Retskrivningen for 600 år siden.

5. Når man kaster et blik i en af vore ældre håndskrevne danske bøger for eksempel fra det 15. eller 16. århundrede, så vil i regelen det første, der falder i øjnene, være den noget ejendommelige skrivemåde, og da især den ligefrem meningsløse sammenhobning af stumme, d. v. s. overflødige bogstaver. Således finder man f. eks. former som *selleff* i stedet for *selv*, han *svordh* for han *svor*, *offuergiffue* for *overgive* o. s. v.

I sammenligning med denne den senere middelalders „retskrivning“ er nu den i de omtalte, 600 år gamle lov-bøger anvendte måde at stave på ligefrem udmærket. Dette gælder også, og da ikke mindst, for den flensborgske stadsrets vedkommende: ligesom meningen gengives i korte og tyndige sætninger, således fremtræder også de enkelte ord uden al slags unyttigt påbæng. I talrige tilfælde stemmer betegnelsesmåden endogså nøjagtig overens med nutidens mest almindelige retskrivning, så at vi finder en hel mængde ord, der har samme betydning og selvsamme form som både i nuværende rigs-

dansk og sønderjysk landsmål. Som eksempler skal således nævnes: *aar* 16, *arm* 93, *barn* 2, *barns* 128, *bast* 93, *bro* 26, *buk* 93, *by* 1, *bymark* 24, *bæk* 24, *børn* 1, *danmark* 66, *dryp* 28, *faar* 93, *fisk* 93, *flæsk* 93, *folk* 48, *fæ* 119, *gang* 128, *gæst* 36, *haar* 70, *hals* 60, *hug* 59, *hus* 102, *husbond* 1, *husbonds* 118, *karl* 127, *kost* 2, *krop* 93, *landbo* 40, *læst* (mål) 93, *maal* 59, *mark* (mønt) 1, *nat* 128, *par* (enkelttal) 1, *par* (flertal) 1, *penning* 1, *pennings* 64, *præst* 128, *saar* 44, *sild* 93, *smør* 93, *staal* 93, *sten* 93, *stenhus* 128, *træ* 45, *træhus* 128, *øl* 93, endvidere: *fult* 35, *løs* 117, *mest* 1, samt: *han* 2, *ham* 11, *hans* 2, *hun* 1, *sin* 2, *sit* 88 og: *ni* 44, *ti* 86, desuden: *forgør* 10, *gør* 26, *maa* 14, *skal* 2, og endelig: *for* 8, *fra* 0, *i* 9, *næst* 58.

6. En så nøjagtig overensstemmelse mellem vort håndskrifts og nutidens ortografi, som den ovenfor omtalte, findes imidlertid kun i de færreste tilfælde. En større eller mindre forskellighed viser sig allerede ved betragtningen af vokalernes kvantitet eller længde. I nyere tid, og da navnlig efter det stockholmske retskrivningsmøde i sommeren 1869, er man jo mere og mere kommen fra at betegne vokalernes længde ved fordobling af lydtegnet. Af enkelte anvendes denne fordobling dog altid endnu, for eksempel i ord som *been* (ben), *gris* (gris), *muur* (mur) o. s. v., og tidligere var den jo ganske almindelig.

I overensstemmelse med denne nu noget forældede betegnelsermåde fordobles i stadsretten vokalerne *e*, *i*, *u* for det meste i ord som:

fl.	sj., rm.
steen 89	sten

fl.	sj., rm.
see 35	se
sees 85	ses
skeer 24	sker
liim 93	lim
liispund 42	lispund
huus 28	hus

Dog skrives der også *sten* 93 og *hus* 102 som almindelig nutildags.

At der altså, som sagt, skrives *steen*, *liim*, *huus* o. s. v., vil vist næppe synes nogen forunderligt; mere påfaldende er derimod den tilsvarende fordobling af *o*, *y*, *ø* som i:

fl.	sj., rm.
hoor 78	hor
boor 17	bor
foor 16	for
byys 18	bys
flyy 117	fyr
døør 1	dør

Et par steder fordobles vokalen desuden, endskönt den formodentlig den gang har været kort, f. eks :

fl.	sj., rm.
siim 93	sin
siit 2	sit
hoor 37	hør
øøl 75	øl

Men mere almindelig er dog skrivemåden *sin* 102, lige så almindelig *sit* 99, og ved siden af *øøl* findes også *øl* 93, endogså i samme linje.

7. Når vi dernæst går over til vokalernes kva-

litet eller indhold, så finder vi i håndskriftet følgende fremtoninger:

1. Den korte æ-lyd, der i rigsdansk betegnes enten med æ (som i *tæt*) eller med e (som i *ret*), gengives i stadsretten så godt som altid ved æ alene, f. eks.:

fl.	sj., rm.,
gærning 50	gerning
hæst 44	hest
ræt 2	ret
sæng 1	seug
færsk 60	fersk
frælst 88	frelst
fæm 40	fem
ær 1	er

Et enkelt sted findes også *pæuning* 128 ved siden af det ellers almindelige *penning* 93.

Stadsrettens skrivemåde kommer her altså lyden nærmere end vor nuværende danske retskrivning. Dette er desuden tilfældet med hensyn til den lange æ-lyd i ordet:

fl.	sj., rm.
hær 11	her

2. Den ubetonede vokal i endelser, den såkaldte „halvlyd“, der i nuværende rigsdansk betegnes med e (som i *hammer*, *lykkes* o. s. v.), gengives i håndskriftet almindeligst med æ, f. eks.:

fl.	sj., rm.
bismær 37	bismer
fiugær 73	finger
fiskær 23	fisker
iistær 93	ister
øræ 25	øre (mønt, flertal)

fl.	sj., rm.
bindær 120	binder
byggær 28	bygger
drikkær 84	drikker
flyttær 93	flytter
fæstær 34	fæster
hittær 116	hitter
husær 65	huser
liggær 90	ligger
lokkær 79	lokker
sættær 30	sætter
tæmmær 43	tæmmer
føræs 27	føres
gøræs 11	gøres
hittæs 118	hittes
bundæn 114	bunden

Hvor vi nu har dette ubetonede *e* i endelser, findes dog også isteden for det ellers almindelige *æ* en enkelt gang, og da i tilslutning til den oprindelige skrivemåde, både *a*, *ø* og *i*, nemlig i:

fl.	sj., rm.
attan ¹⁾ 51	atten
barsøl ²⁾ 28	barsel
ængin ³⁾ 128	ingen

og desuden haves *i* for *æ* eller nuværende *e* også i ordet:

fl.	sj., rm.
engilsk 128	engelsk

3. Hvor oldsproget havde kort *y*, skriver stadsretten (ligesom middelalderens dansk i det hele) også allevegne *y*. Til dette *y* svarer i nuværende sønderjysk såvel som i

¹⁾ Oldn. *átján*. — ²⁾ Ved siden af *barnsøl* 128. — ³⁾ Oldn. *enji*.

skriftsproget dels den korte *ø*-lyd, der enten betegnes med *ø* (som i *trøst*) eller med *y* (som i *bryst*), dels den ligeledes korte, men noget mere åbne *ø*-lyd, der nu gærne skrives *ö* (som i *lön*). — Til nuværende kort *ø* svarer *y* i:

fl.	sj., rm.
system 6	søster
nytær 93	nørre(r), nødder
fyr 2	før
fyrst 50	først

Til nuværende kort *ö* svarer *y* i:

fl.	sj., rm.
kyn 13	kön
thyrær 57	törrer

Her kan desuden nævnes ordet:

fl.	sj., rm.
syn 13	sön

der oprindelig i dansk hed *sun* i enkelttal, men derimod *synær* i flertal (oldn. enkelttal *sun(r)*, flertal *synir*). I stadsretten skrives det da også en enkelt gang *sun* 128.

4. Den lange *å*-lyd, der svarer til oldsprogets lange *a*, og som i vort nuværende skriftsprog betegnes ved *aa* eller *å* (jf. *gaas* eller *gås*, *staa* eller *stå* o. s. v.), gengives i stadsretten enten ligeledes ved *aa* (som i *aar* 16, *faar* 93, *staal* 93 o. s. v.) eller også ved det enkelte lydtegn *a*, som f. eks. i:

fl.	sj., rm.
har ¹⁾ 57	haar
mal ²⁾ 109	maal
manæth 27	maaned
marthbæk 24	Maardbæk

¹⁾ Ved siden af *haar* 70. — ²⁾ Ved siden af *maal* 59.

fl.	sj., rm.
skra 0	skraa
ma ¹⁾ 10	maa

Et enkelt sted gengives denne til oprindeligt *á* svarende lange *d*-lyd undtagelsesvis hverken ved *a* eller *aa*, men ved *o*, nemlig i ordet

fl.	sj., rm.
bothæ 11	baade

5. I steden for *u* skrives, navnlig i begyndelsen af ordene, ofte *v*, som f. eks.:

fl.	sj., rm.
vng 79	ung
vndær 64	under
vdygh 80	udyd
vtæn 16	urten, uden

o. s. v., og undertiden, særlig midt i ordene, *w*, som i:

fl.	sj., rm.
hws 11	hus

og enkelte andre ord, som senere skal nævnes.

6. Den korte *o*-lyd, der i skriftsproget betegnes med *o* (som i *bonde*) eller med *u* (som i *bunden*), gengives i stadsretten ligeledes enten ved *o* (jf. *husbond* 1) eller ved *u* (jf. *buk* 93). Der forekommer dog flere afvigelser, idet *u* skrives noget hyppigere end i nuværende dansk, og da i tilslutning til oldsproget i ord som:

fl.	sj., rm.
thumnæl fingær 72	tommelfinger
um 14	om
up 25	op

eiler, i det *v* træder isteden for *u*:

¹⁾ Ved siden af *maa* 14.

fl.	sj., rm.
vii 1	om
vp 15	op

Desuden haves *u* i ordene:

fl.	sj., rm.
kummær 16	kommer
sum 2	som

hvilket stemmer overens med de ældste former, som findes i danske håndskrifter, hvorimod det afviger fra islandsk, hvor *komme* og *som* hedder *koma* og *soma*. På den anden side skrives, og da atter i de fleste gamle med oldsproget, et par steder *o*, hvor vi nu har *u* f. eks.:

fl.	sj., rm.
hog ¹⁾ 75	lug
hoggæn 71	huggen

7. Hvor rigsmålet og nuværende sønderjysk har *y*, har stadsretten i talrige tilfælde *iy*, som f. eks. i:

fl.	sj., rm.
biyg 127	byg
diyr 43	dyr
liys 128	lys
liysning 109	lysning
spiyt 1	spyd
thiyf 112	tyv

I steden for *iy* træder enkeltvis *iyi*, *iu*, *yu*, nemlig i:

fl.	sj., rm.
spiyyt 119	spyd
thiuf 112	tyv
lyus 128	lys

¹⁾ Ved siden af *lug* 59.

Hvor stadsretten har *iy*, har oldsproget ligesom de andre gamle håndskrifter *iu*; vi har altså i

andre håndskrifter:	Flensb. bylov:
biug	biyg
diur	diyr
lius	liys
liusning	liysning

Dette *iy*, der som bemærket ikke er konsekvent gennemført, er altså noget særegent for Flensborg stadsret. Senere træffes det enkelte steder i litteraturen; hos Hans Tavsén f. eks. er det ret almindeligt. Det er først langt ned i tiden, at dette gamle *iu* (*iy*) bliver til *y*. Der er endnu minder om *iy* i nuværende vestjysk, hvor man hører *sjøng* (syngé, oprindelig *siunge*, dernæst *siynge*), *liøng* (lyng, oprindelig *liung*, dernæst *liyng*). (Jf. P. K. Thorsén: Bidrag til nørrejysk lydlære, s. 42—43).

8. Med hensyn til konsonanternes betegnelse skal følgende bemærkes:

1. Bogstavet *j* kender stadsretten ikke: det eksisterer i det hele taget ikke i gamle håndskrifter. Den tilsvarende lyd betegnes altid ved *i*, som f. eks. i:

fl.	sj., rm.
iorth 7	jord
iærn ¹⁾ 93	jærn
biørn 43	bjørn
fiorth 22	fjord
fiærthing 72	fjærding
hiem 93	hjem
kiot 51	kjød, kød

¹⁾ Skrives også iærn 93.

fl.	sj., rm.
skiold 1	skjold
ei 7	ej

Det sidstnævnte ord skrives også *æi* 8 og *ey* 15.

2. Lyden *v* betegnes i regelen ved *w*, som i:

fl.	sj., rm.
win ¹⁾ 93	vin
wintær 128	vinter
wold 14	vold (magt)
wægh 49	vej
wærth 41	værd, værdi
wæstær 24	vester
wor 98	vor
war 59	var
wil 31	vil
wæghær 42	vejer
wæghæs 49	vejes
with 2	ved
swiin 93	svin
sworn 66	svoren
hwær 1	hver
hwært 51	hvert
hwor 41	hvor

Undertiden gengives *v*-lyden dog også ved *u* f. eks.:

fl.	sj., rm.
aruing 1	arving
huærkin 128	hverken
quærn 93	kværn

3. Lyden *k* betegnes foruden ved *k* (som i *krop* 93, *bæk* 24, *fisk* 93) undertiden også ved *c*, f. eks.:

¹⁾ Eller *wiin* 53.

fl.	sj., rm.
cost ¹⁾ 55	kost
scaft 119	skavt, skaft
scal ²⁾ 1	skal
scamæl 51	skammæl
scra ³⁾ 0	skraa

4. Lyden *s* betegnes i begyndelsen af et ord altid med *s* (jf. *saar* 44, *smør* 93, *staa* 93, *sin* 2 o. s. v.), i efterlyden derimod foruden ved *s* (som i *hus* 102, *hals* 60, *barns* 128 o. s. v.) efter en vokal samt *š* (*š*) (*š*) og *n* (*nd*) som oftest ved *z*, f. eks.:

fl.	sj., rm.
aaz 85	aas
laaz 116	laas
goz ⁴⁾ 95	gods
uplyz ⁵⁾ 25	oplyst
gulz 66	gulds
landz 80	lands
manz ⁵⁾ 28	mands
brunznes ⁶⁾ 22	Brunsnæs

5. Hvor dansk rigsmål har *ld*, *nd* i efterlyden, og hvor disse i sønderjysk udtales „blødt“ (mouilleret), der har stadsretten enten ligeledes *ld*, *nd* (som i *sild* 93, *husbond* 1) eller *ll*, *nn* (*n*).

Eksempler på rm. *ld* = fl. *ll*:

fl.	sj., rm.
gull 119	guld
full 1	fuld
bywoll 14	byvold

¹⁾ Ved siden af *kost* 2. — ²⁾ Ved siden af *skal* 2. — ³⁾ Ved siden af *skra* 0. — ⁴⁾ Eller *gooz* 3, *gwoz* 2. — ⁵⁾ Ved siden af *mans* 74. — ⁶⁾ Eller *brunznees* 88.

Eksempler på *rn. nd* = *fl. nn* eller *n*:

fl.	sj., rn.
annæn 1	anden
annæns 30	andens
brennær 56	brænder
finnæs 61	findes
innæn 11	inden
man 2	mand
skin ¹⁾ 93	skind
in 59	ind

Denne adskillelse af *ld* og *ll* samt *nd* og *nn* er på ingen måde vilkårlig. Oprindeligt har nemlig det danske sprog, som alle germanske sprog, haft både et *ld* og et *ll*, både et *nd* og et *nn*. Disse lyd er nøje holdte ude fra hinanden ikke alene i oldnordisk, men også i de ældste danske håndskrifter. Det er dette oprindelige lydforhold, der møder os i Flensborg stadsrets *sild*, men *gull*, *husbond*, men *annæn* og lignende. I det senere skriftsprog blandedes lydene sammen, og skrivemåden *ld*, *nd* blev almindelig både for *ld* og *ll*, både for *nd* og *nn*. I nuværende sønderjysk kan man endnu i regelen kende det gamle forhold på vokalens længde, idet nemlig ord, der oprindeligt skreves med *ld*, *nd*, i nuværende sønderjysk, afvigende fra skriftsproget, har lang vokal foran *ld*, *nd* (dog med undtagelse af *i*), medens ord, der oprindeligt skreves med *ll*, *nn*, ligesom i skriftsproget har kort vokal. Vi finder således f. eks.:

¹⁾ Ved siden af *skin* findes *grasking* 93, der vistnok skal betyde *graskind*.

	oldn.	sj.	rn.
	gjald	gjaeld	gæld
	kaldr	koeld	kold
	mold	moeld	muld
men:		⏟	
	kall	kald	
	tröll	troid	
	ull	uld	
og ligeledes:			
	sandr	saend	sand
	hönd	haend	hånd
	blindr	bleend	blind
men:		⏟	
	sannr	sand (tillægsord)	
	munnr	mund	
	þunnr	tynd	

At de to forhen nævnte, med *ld* og *nd* skrevne ord i stadsretten: *sild* og *husbond*, nu netop ikke har lang vokal foran *ld* og *nd*, er forklarligt, idet *sild* jo har *i* foran *ld* og den sidste stavelse i *husbond* er uden akcent eller eftertryk og som følge deraf forkorter vokalen; alene hedder jo ordet *bonde* i sønderjysk *buend*, altså med lang vokal.

Det kan endnu bemærkes, at det personlige stedord *han* (oldn. *hann*) ved siden af *han* 2 (hvilken form er den almindelige) også fejlagtig skrives *hand* 17.

6. I håndskriftet findes i regelen konsonantfordobling på samme måde som i skriftsproget, (f. eks.: *penning* 1, *drikkær* 84, *sættær* 30, *tæmmer* 43 o. s. v.), men der er dog enkelte steder, hvor en sådan fordobling ikke finder sted, f. eks.:

fl.	sj., rm.
domær 78	dommer
gamæl 128	gammel
lukær 29	lukker
hylæs 70	hylles

I disse ord er den enkelte konsonant oprindelig. Uden for denne række kan anføres:

fl.	sj., rm.
byggæn 29	byggend, byggen

der kommer af oldn. *byggja* (altså med *gg*), samt:

fl.	sj., nr.
skipær 93	skipper

der skal være plattysk eller hollandsk og egentlig hedde *skipler*.

III. Rodstavelsernes lydlige forhold.

9. I det foregående afsnit har vi altså betragtet en hel række ord og former, der for 600 år siden i det væsentlige har lydt, som de lyder den dag idag både i sønderjysk landsmål og almindeligt rigsmål, medens det kun er måden at betegne dem på, der er delvis forskellig fra nutidens retskrivning. Der skal nu i de følgende afsnit endvidere fremdrages et antal ord og former, der i enkelte punkter er mer eller mindre forskellige fra rigsmålets, hvorimod de vil findes at stemme overens med vort nuværende sønderjyske. Denne overensstemmelse kan enten bero på, at disse ord og former i deres nuværende skikkelse i dialekten er bevarede helt fra oldsproget af og altså ikke har gennemgået nogen særlig forandring i mellemtiden, eller den kan være begrundet i en fra almindelig dansk forskellig og allerede for 600 år siden stedfunden udvikling i dialekten. — Først

vil jeg her dog nævne et par tvivlsomme tilfælde nemlig:

1. Da der af stadsrettens skrivemåde ikke altid kan ses, om en vokal har været udtalt kort eller lang, får man for enkelte ords vedkommende lade stå hen, om de dengang er blevne udtalte ligesom i nuværende sønderjysk, eller om de nærmere har svaret til rigsmålets udtale. Således udtales følgende ord i nuværende sønderjysk med langt *a* resp. *u*, medens disse vokaler i rigsmålet er korte:

fl.	sj.	rm.
brand 56	braend	brand
land 9	laend	land
hwnd 44	huend	hund
pund 93	puend	pund

Vi kan i henhold til § 8, 5 allerede på forhånd være temmelig sikre på, at disse ord i oldsproget skreves med *nd*, og ikke med *m*; de hedder da også i oldnordisk *brandr*, *land*, *hundr*, *pund*. Men det vil vistnok være vanskeligt at bestemme, hvorledes udtalen af ordenes vokaler *a* og *u* i disse tilfælde har været her i Sønderjylland ved slutningen af det 13. århundrede; i oldnordisk er disse vokaler korte, i nuværende sønderjysk er de lange, og man kan altså ikke uden videre afgøre, om deres forlængelse har fundet sted allerede før stadsrettens affattelse eller senere. Derimod tør det vel antages, at de to følgende ord også den gang er blevne udtalte ligesom i nuværende sønderjysk:

fl.	sj.	rm.
løn 55	löen	lön
dør 116	dö(r)	dör

eftersom det første i oldnordisk skrives *laun* (altså langt

ligesom i sj.), og det andet *dyrr* (altså kort ligesom i nuværende sønderjysk).

2. Da *v* i stadsretten ikke så sjældnen skrives *u* (jf § 8, 2), får de ord, hvori et sådant *u* følger på en vokal, i regelen udseende af at stemme nøjagtigere overens med nuværende sønderjysk end med rigsmålet, f. eks.:

fl.	sj.	rm.
grauær 46	grawe(r)	graver
louær 62	lowe(r)	lover
louæs 107	lowes	loves
prouæst 81	prowst	provst
røuer 89	röwe(r)	røver
prouæs 16	pröwes	prøves

Men måske er denne nøjagtigere overensstemmelse kun tilsyneladende.

10. Er der således nogen usikkerhed tilstede, hvor det drejer sig om kvantitetsforhold, så kan dette ikke siges at være tilfældet med hensyn til vokalerne's kvalitet eller indhold.

En stor mængde ord i vort håndskrift udmærker sig særlig derved, at de med hensyn til rodstavelsens vokalske bestanddel er fuldstændig overensstemmende med vort nuværende sønderjyske landsmål, hvorimod de er mer eller mindre afvigende fra rigsmålet. Der kan navnlig anføres følgende forhold:

1. Oldsprogets *u* er i stadsretten savel som i nuværende sønderjysk bibeholdt enkelte steder, hvor det danske rigsmål har antaget enten *ø* eller *å*. Således har fl. og sj. *u*, hvor rm. har *ø* (*e*), i:

fl.	sj.	rm.
giald 64	gjaeld	gæld
iauæn 1	jawn	jævn
iauænt 2	jawnt	jævnt
fram 48	fram	frem

medens fl. og sj. har *a*, hvor rm. har *d*, i:

fl.	sj.	rm.
hand 11	haend	hånd
rath 60	raej	råd

(Jf. desuden *kam*, § 16, 2, a). De nævnte ord hedder i oldn. *gjald*, *jafn*, *jafnt*, *fram*; *hönd* (*handar*), *råd*.

2. Hvor oldsproget har *æ*, er dette i flere tilfælde bibeholdt både i stadsretten og nutidens sønderjysk, medens det i rigsdansk er gået over til *a* eller *d*, f. eks. i:

fl.	sj.	rm.
æruæ 5	ærre	arve
ærfløs 95	ærreløs	arveløs
nær 93	næe(r)	når
hwannær 25	hvonæe(r)	hvornår

og desuden i et antal udsagnsords nutidsformer, der senere (§ 16, 1, a) vil blive særlig fremhævede.

Ordet *arve* hedder på oldnordisk *erfa* og ligeledes overalt i ældre dansk *ærue*, *erffue* og lignende, altid med *æ* eller *e*. I midten af det 16. århundrede begyndte denne form at fortrænges af det moderne *arffue*. Hvor længe der har været folk i Danmark udenfor Sønderjylland, der har brugt *æ* for *a* i dette ord, kan man ikke sige. P. Syv fortæller et sted, at bønderne på hans tid (1631 til 1702) sagde *ærv*, og det er efter al sandsynlighed Sjællands bønder, han tænker på. Dette er, såvidt hr.

cand. P. K. Thorsen ved, det sidste litterære vidnesbyrd om, at *ærvæ* lever i kongerigsk dansk.

3. Et par steder er oldsprogets *e* bibeholdt i stadsretten og sønderjysk, hvor rigsmålet har antaget *æ* eller *i*, nemlig i:

fl.	sj.	rm.
leggær 27	legge(r)	lægger
leggæs 17	legges	lægges
eld 91	eld	ild

I oldn. skrives disse ord *leggr*, *leggjask*, *eldr*.

4. I et par ord har fl. og sj. *i*, hvor rm. har *ø* eller *æ* (skrevet *e*), nemlig:

fl.	sj.	rm.
timbær 55	timme(r)	tømre
winstær 113	vinste(r)	venstre
wintæs 80	vintes	ventes

5. Nogle steder har fl. og sj. *y*, hvor rm. har *ø* f. eks.:

fl.	sj.	rm.
syndagh 94	syndda	søndag
synnæn 24	synden	sønden
tynnæ 93	tynde(r)	tønder
ygh 74	y'	øje

6. I ikke så få tilfælde har fl. og sj. *o*, hvor rm. har *a*. Dette viser sig navnlig foran *l* som i:

fl.	sj.	rm.
oll 1	old	al
olt 2	oldt	alt
molt 57	molt	malt
follær 39	folde(r)	falder

eller, idet der isteden for *o* skrives *aa*:

fl.	sj.	rm.
aaldær 7	older	alder

men desuden også i endelsen *-skab*, sj. *-skob*, f. eks.:

fl.	sj.	rm.
hærscop ¹) 56	he(r)skob	herskab
boskup ²) 11	boskob	boskab (møbel)

7. Enkelte steder, hvor stadsretten og nuværende sønderjysk har *o* (*å*), har rigsmålet *u*, f. eks.:

fl.	sj.	rm.
both 128	boj	bud
skod 128	škod (skå)	skud
loghæ 56	low'	lue
hool 74	hoel	hul

(Jf. desuden *skot*, § 16, 3, a). Alle disse former er gamle jyske ligesom f. eks. *kol* (sj. *kol*, rm. *kul*) og *trog* (sj. *trou*, rm. *trug*). Det jyske sprog er her fra den fjærne oldtid fulgt med det vestnordiske (o: norsk-islandske), medens østdansk (o: sjællandsk, skånsk) og svensk fra oldtiden af har vokalen *u* ligesom det nuværende skriftsprog.

8. I et par tilfælde har fl. og sj. den korte *o*-lyd (skrevet *o* eller *u*), hvor rm. har kort *ø*-lyd (skrevet *y* eller *ö*), nemlig.

fl.	sj.	rm.
brollup ³) 11	brollup	bryllup
muk 27	mog	mög

9. Et enkelt sted har fl. og sj. *u*, hvor rm. har *o*, nemlig i:

fl.	sj.	rm.
kunæ	kuen	kone

Formen *kunæ* er almindelig i de gamle håndskrifter.

¹) (Også skrevet *hærscup* 95, *hærscup* 59. — ²) Eller *boscup* 11.
— ³) (Også skrevet *brollap* 2, *brullop* 128 og *brutlap* 128.

10. I en del ord havde alle de nordiske sprog oprindelig lydforbindelsen *ja* (den såkaldte brydning.) Denne findes i alle middelalderlige danske skrifter, og saledes ogsaa i Flensborg bylov. (Jf. ovenfor § 10, 1: *giuld, uuæn.*) I dansk forandredes dette *ja* i skrift til *jæ*, og senere faldt *j* i nogle ord bort. Den nuværende jyske (nörre-såvel som sønderjyske) dialekt har dog oftere bevaret dette *j*, hvor det er gået tabt i rigsmålet. I henhold til vort håndskrift kan der således anføres:

fl.	sj.	rn.
miøl 50	mjøl (mjæl)	mel
sielf 96	sjel	selv

Ordet *mel* har fra gammel tid af i dansk heddet både *miøl* og *miul*, og begge disse former findes da ogsaa bevarede hos os, idet man i Vestslesvig særlig siger *mjøl*, i Østslesvig derimod *mjæl*. (Jf. ligeledes *mjolk* og *mjælk*, rn. *mælk*.) Ordet *selv* hedder på oldnordisk *sjalfr*. — Her skal der desuden til slutning anføres, at fl. og sj. har *j*, hvor dette ikke er tilfældet i skriftsproget, i:

fl.	sj.	rn.
ien 1	jen	en
iet 93	jet	et

11. De i det foregående fremdragne eksempler på vort nuværende sønderjyske landsmal er gennemgående ord, som man kender og bruger i hele det dansktalende Slesvig; vi finder i stadsretten inidllertid ogsaa et lille antal ord, der i den tilsvarende form kun er kendte og altså bevarede i enkelte egne af landsdelen. Jeg nævner her følgende tilfælde:

1. Stadsretten har enkelte steder, afvigende fra

rigsmålet og almindeligt sønderjysk, en lydsænkning (*ie, ue* isteden for *e, o*), som endnu findes i enkelte egne af landet, nemlig på Als og nede ved sprogrænsen. De herhen hørende ord er:

fl.	Als, Sydsl.	rm.
bien 74	bien	ben
stien ¹⁾ 93	stien	sten
giet 93	gie(r)	ged
ieth 16	ie(r)	ed
mien ieth 21	mienie(r)	mened
mier ²⁾ 83	mie(r)	mere
ien 33	ien	egen
huuæth ³⁾ 70	huej	hoved
nabur ⁴⁾ 126	nabue(r)	naboer

2. I Mellem- og Vestslesvig høres ofte *å*, hvor man ellers i sønderjysk såvel som i rigsmålet har *a*. Dette fænomen viser sig også på enkelte steder i stadsretten, f. eks.:

fl.	Vestsl.	rm.
staang 75	stång	stang
swor 101	svår	svar
wor 59	vår	var
woon 66	vån	van (van til)

3. Af andre, mere isoleret optrædende fænomener kan nævnes:

fl.	sj.	rm.
winnæ 128	vinne(r)	} Sydsl. venner
vwin 60	uvin	

¹⁾ Ved siden af *sten* 93, og *steen* 89. — ²⁾ Skrives også *mieræ* 86. — ³⁾ Ved siden af *houæth* 82. — ⁴⁾ Skrives også *naabur* 60.

fl.	sj.		rm.
mykæt 51	myer	} Vestsl.	meget
dyghæn 89	dyen		dögn
tölf 56	töl		tolv
krauær 12	krawe(r)	Åbenrå	kræver
thry 128	try	} Als	tre
ient 40	jint		et

IV. Endelsernes lydige forhold.

12. Medens målene på de danske øer, og med dem også rigsmålet, har bevaret den ubetonede endelse *-e*, i hvilken oldsprogets tre endelsesvokaler *u, i, u* er faldne sammen, har sproget på den jyske halvø, altså også det sønderjyske, bortkastet denne uakcentuerede endelse. Det hedder således f. eks. i:

oldn.	rm.	sj.
tunga	tunge	tung ¹⁾
silki	silke	silk ¹⁾
skulu	skulle	skull ¹⁾

Denne bortkastelse af det tonløse udlydende *-e* findes allerede i den flensborgske stadsret, og da i følgende former:

1. Navneord af den svage böjning, f. eks.:

fl.	sj.	rm.
biælk 45	bjelk ¹⁾	bjælke
bunk 93	bunk ¹⁾	bunke
fræls 17	frels ¹⁾	frelse
fyrst 15	fyrst ¹⁾	fyrste

¹⁾ Af hensyn til eventuelle fonetikere iblandt læserne må det bemærkes, at apostrof (') bag ved en stavelse her ikke, som sædvanlig i lydskrift, skal betegne stød, men den højere tone. (Jf. „Dania“ 1897, s. 65 ff.).

fl.	sj.	rm.
gaat 29	ga(r)'	gade
gild 78	gild'	gilde
klæth 35	klæj'	klæde
leg ¹⁾ 84	lej'	leje (lejemål)
lou 43	löw'	løve
lokkels 79	lok'kels	lokkelse
naath 0	naaj'	nåde
ryll 93	roll'	rulle
scath 45	skaej'	skade
skie ²⁾ 54	skjep'	skæppe
skift 1	sköwt'	skifte
smit 35	smitt'	smitte
spar 45	spa(r)'	sparre
tynn 93	tynd'	tømde
witn 33	virn'	vilne
ygh 74	y'	öje
æfn 1	öwn'	evne
ølkun 54	øl'kun	ølkone

2. Sammensatte navneords første led:

fl.	sj.	rm.
arngiald 63	a(r)n'gjaeld	arnegæld
faast dagh 127	fæst'daw	fastedag
frugh aftæn 0	fru'owten	frueaften
fæst penning 38	fæst'penning	fæstepenning
gild brøthær 78	gild'bröje(r)	gildebørdre
iorthfarth 128	jord'færd	jordefærd
land wægh 85	land'vej	landevej

3. Navneords flertal. (Jf. §. 14, 1, a).

¹⁾ Og *lustegh* 111. — ²⁾ Og *byskiep* 127.

4. Tillægsords flertal og bestemte form (Jf. § 15, 1, a og b).

5. Tillægsords og biords komparativ. (Jf. § 15, 2).

6. Talord, hvoraf der skal nævnes:

fl.	sj.	rm.
fyr 11	fi'e(r)	fire
aat 67	aat'	otte
tiygh 127	tyw'	tyve
fyrtyygh 58	fyr'retyw'	fyrretyve
fyrst 25	føest'	første
fiærth 64	fjæ'e(r)	fjerde
fæmt 94	femt'	femte
half fæmt 93	halfemt'	halvfemte

7. Stedord. (Jf. § 15, 1, a og 4, a: sin og hin).

8. Udsagnsords navneform, f. eks.:

fl.	sj.	rm.
biuth 128	by'	byde
foll 25	fold'	falde
hald 38	hoeld'	holde
kall 87	kold'	kalde
leg 44	legg'	lægge
læp 112	løf'	løbe
sigh 31	si', sæj'	sige
skift 8	sköwt'	skifte
striith 117	stri'	stride
swæær 8	svæ'e(r)	sværge

9. Udsagnsords ønskeform:

fl.	sj.	rm.
bøt 44	bø'e(r)	bøde
drægh 35	dræj'	drage

fl.	sj.	rn.
gif 2	gi'	give
hald 17	hoeld'	holde
hæng 112	heng'	hænge
leg 44	legg'	lægge
wær 76	væ'e(r)	være

10. Nutids tillægsform af en del udsagnsord:

fl.	sj.	rn.
gømænd 10	gjem'mend	gemmende
liuænd 93	löw'end	levende
sannind 66	sand'end	sandende
sighlænd 93	sej'lend	sejlende
swerænd 60	svæ'rend	sværgende
vwitænd 83	uvi'dend	uvidende

11. Svage udsagnsords datidsform:

fl.	sj.	rn.
hafth 0	haej'	havde
legth 111	lej'et	lejede
saald 111	soeld'	solgte
sculd 85	skuld'	skulde

12. Et biord, nemlig:

fl.	sj.	rn.
hiem 63	hjemm'	hjemne

Denne bortkastelse af halvlyden finder dog langt fra sted overalt; endelsen *-e*, der skrives *-æ*, bibeholdes i håndskriftet i mange tilfælde, f. eks.: *frælsæ* 14, *hærræ* 66, *neuwæ* 75, *pakkæ* 93, *diskæ* 128, *hæstæ* 93, *andwæ* 13, *fleræ* 34, *meræ* 40, *ollæ* 0, *samæ* 2, *tomæ* 93, *fiyræ* 0, *utæ* 23, *domæ* 21, *fiskæ* 22, *føræ* 41, *hængæ* 114, *kummæ* 40, *lonæ* 83, *læsæ* 31, *mistæ* 79, *sælæ* 41, *sættæ* 91, *wæræ* 11, *kundæ* 8 o. s. v. Grunden til denne usikker-

hed vil ikke være let at forklare. Selv Lyngby står rådvild over for dette problem; han skriver¹⁾: „Uklart er mig forholdet med endelsens tonløse *æ*, der snart skrives, snart udelades. Var det på den tid just ved at svinde, eller tog man ved dets tilføjelse hensyn til mindet om, at det havde været der, eller lod man sig lede af ømålet?“

13. Ved den omtalte bortkastelse af endelsens vokal kan der imidlertid indtræde den omstændighed, at der leveres en for udtalen alt for vanskelig sammenstilling af konsonanter, og at vi derfor uvilkårlig indskyder et understøttende *-e* foran den sidste konsonant. Dette fænomen findes også i rigsmålet. Her dannes jo f. eks. den bydende mådes enkelttal af den tilsvarende navneform ved bortkastelse af dennes slutnings-*e*, som *giv!* af *give*, *hold!* af *holde*, *kør!* af *køre* o. s. v.; men danner vi saledes den bydende måde f. eks. af udsagnsordene *handle* og *lindre*, så får vi et par former, der ikke er rigtig bekvemme at udtale, nemlig *hand!* og *lindr!*, og vi søger derfor i regelen at lette udtalen ved at indskyde et *e* imellem den sidste og den næstsidste konsonant, ved altså at sige *hande!* og *linder!* Svarende til den langt hyppigere bortkastelse af endelsens vokal findes denne understøttende indskydelse selvfølgelig oftere sted i den sønderjyske dialekt (som i jysk overhovedet). Således har vi f. eks.:

oldn.	rm.	sj.	
		ikke:	men:
humli	humle	(huml)	hum'el
yngrī	yngre	(yngr)	yngr'e(r)
reikna	regne (med tal)	(regn)	reg'en

¹⁾ Bidrag til en sønderjysk sproglære, s. 7, anm. 3, 2.

I den flensborgske stadsret nu findes denne indskydelse af halvlyden *e* (skrevet *æ* eller *i*) samtidig med bortkastelsen af slutningsvokalen jævnlig, som f. eks. i følgende former:

fl.	sj.	rm.
humæl 37	hum'el	humle
hauær 127	how'e(r)	havre
sykæn dagh 94	søgen daw	sögnedag
stæuæn dagh 40	stöv'endaw	stævnedag
brøthær 78	brøj'e(r)	brødre
høghær 113	hye(r)	højre (hånd)
winstær 113	vinste(r)	venstre
hindær 96	hind'e(r)	hindre
timbær 55	tim'e(r)	tømre

Inklamringen af det sluttende *r* i de sønderjyske betegnelser antyder, som tidligere omtalt, at dette *r* ikke udtales i visse egne af landsdelen, særlig på østkysten, så at vi der altså atter får former, der ender på et tonløst *e*, nemlig *how'e*, *brøj'e*, *hye*, *rinste*, *hind'e*, *tim'e*. Dette tilfælde indtræder desuden — og da ikke blot på østkysten, men over hele det nordlige Slesvig — når den pågældende konsonant er *g* (fl. *gh*), idet dette *g* overalt falder bort, medens den indskulte vokal bibeholdes, f. eks.:

fl.	sj.	rm.
biærigh 88	hjer'e	hjærge
fyligh 123	føl'e	følge
ærnigh 83	en'e	ingen.

Om oprindelsen af de to former *rm. ingen* og *sj. en'e* skriver Lyngby i sit bidrag til en sønderjysk sproglære, side 53: „Ordet *ingen*, oldn. *engi*, kommer af talordet *én*, oldn. *einn*, og nægtelsen *gi*: *ein-gi* med uforandret *n* (tand-

lyden *n*) var vanskeligt at udtale; enten antog *n* ganelyden (altså *ng*; således i vort *ingen*, af oldsprogets *engan*, en genstandsform) eller også der indskødes en halvlyd; således opstod (med den jyske bortkastelse af slutnings-*eet*) formen *æniġh*, Flensborg bylov 83, 119 (*ænik* 90), eller forkortet *ænniġh*, samme sted kap. 50. Ved bortkastelse af *g* opstod den nærværende form.“

V. Bøjningsforhold.

14. Hidindtil har vi betragtet ligheden mellem sproget i stadsretten og vort nuværende landsmål med særligt hensyn til de lydlige forhold i ordenes grundformer; nu vil vi gå videre og henvende opmærksomheden navnlig på ordenes forandringer i deres forskellige forbindelser med de øvrige sætningsled, kort sagt: på ordenes bøjning. Derved vender vi os først til navneordenes bøjning og finder da følgende:

1. Navneordenes talbøjning har ifølge håndskriftet i mange væsentlige punkter været den samme for 600 år siden som i nuværende sønderjysk. Der kan således navnlig fremhæves:

a) Hvor *rm.* danner flertalsformen ved at tilføje *-e* til enkelttal, udelades dette *-e* i *fl.* og *sj.* for eksempel i:

<i>fl.</i>	<i>sj.</i>	<i>rm.</i>
dagh 26	daw'	dage
disk 128	disk'	diske (fade)
suskæn 8	sø'skend	søskende
brøthær 78	bröj'e(r)	brødre

b) Hvor rigsmålet danner flertalsformer ved at tilføje *-r* eller *-er*, udelades disse endelser ligesom i nuværende sønderjysk i:

fl.	sj.	rm.
bøon 93	böen'	bönner
æært 93'	æ(r)t'	ærter
gæst 11	gæst'	gæster

Hertil hører endvidere målbetegnelserne

fl.	sj.	rm.
læst 86	læst	læster
skip 50	skjep'	skæpper

Det hedder i stadsretten *three skip hwæta*, sj. *tre skjep hwe'e(r)*.

c) Af navneordet *ygh*, sj. *y'*, rm. *öje*, dannes overensstemmende med nuværende sj. den uregelmæssige flertalsform:

fl.	sj.	rm.
øghæn 23	öjen (öjn)	öjne

I *øghæn* er der ikke indskudt nogen understøttende lyd; det hedder fra første færd af *øghun*.

2. Med hensyn til navneordenes kausbøjning skal her kun anføres ejeformen af ordet *by* i forbindelse med det bestemte kendeord; den hedder i fl. i overensstemmelse med nuværende sj., men i modsætning til rm.

fl.	sj.	rm.
bysins 14	bysens	byens

Vi siger jo endnu den dag i dag *bysens folk*, *å snakke om bysens bæst* o. s. v. ligesom tilsvarende *daesens lys*, *huwsens hund* o. lign. Denne ejeforms-endelse *-sens* stammer fra oldsproget, hvor navneordenes forbindelse med det bestemte kendeord bestod i en blot sammensætning med næsten uforandret bibeholdelse af begges endelser, så at ordene i denne sammensætning fik en dobbelt bøjning, f. eks. nævneform: *konungr-inn*, eje-

form: *konungs-ins*, eller nævneform: *skip-it*, ejeform: *skips-ins*. Det første *s* i endelsen *-sens* er altså navneordets, det sidste kendeordets ejeformsmærke.

15. Vi kommer så til de tillægsagtige ords, d. v. s. tillægsordenes, talordenes og stedordenes bøjning og finder:

1. Ved dannelsen af tillægsordenes flertal og bestemte form antager stadsretten som oftest ikke noget *-e*, så at altså også her det nuværende sønderjyske mål står sproget i stadsretten nærmere end rigsmålet.

a) Af flertalsformer kan anføres:

fl.	sj.	rm.
full 42	fuld'	fulde
oll 25	old'	alle
all hand 22	old'haend'	allehånde
andær 35	and'e(r)	andre
manigh 60	man'e	mange
frammærst 124	fram'me(r)st	forreste

Herhen hører også flertallet af det tillægsagtige personlige stedord, der hedder:

fl.	sj.	rm.
sin 127	sin'	sine

b) Af eksempler på bestemte former hidsættes:

fl.	sj.	rm.
fals 98	falsk'	falske
sam 54	saem'	samme
fyrst 25	føest'	første
næst 31	næst'	næste
mest 93	mest'	meste
mæthælst 1	med'delst	mellemste
høghæst 99	hy'est	højeste

2. Tillægsordenes højere grad (komparativ) antager i regelen heller ikke noget *-e*; det hedder altså:

fl.	sj.	rm.
dyrær 54	dy're(r)	dyrere
jafnær 8	jaw'ne(r)	jævnere
fleer 113	fle'e(r)	flere
mier 83	me'e(r)	mere

Desuden findes i stadsretten komparativformen:

fl.	sj.	rm.
minnæ 42	min'ne(r)	mindre

der også skrives *mindær* 73. Angående disse to former: *minnæ* og *mindær* har hr. cand. P. K. Thorsen givet mig følgende oplysninger: Stammen er *min* (ikke *minn*). Komparativendelsen er *-ri*; det gav:

1. *minri*.

Men der gjaldt en fælles nordisk lydlov i den fjærneste oldtid, der sagde: *nr* bliver *nn*. Derfor er det oprindelige *minri* i olddansk, oldsvensk o. s. v. blevet:

2. *minni*.

I en senere periode kom man, tvungen frem af analogien, til at omændre denne komparativ, så den kom til at ligne andre komparativer, det vil sige, man föjede *-ri* (ɔ: *ræ*) til. Nu lød altså formen:

3. *minnri*

eller *minnræ*. Herved blev den jyske dialekt stående, det vil sige, den bortkastede som altid endevokalen og indskød en hjælpevokal, hvorved der fremkom:

4. *minnær*.

Denne form eksisterer endnu i jyske dialekter; men der er egne, hvor slutnings-*r* bortfalder, og her hedder det altså:

5. *minne*.

Men i østdansk bestod der en lov, der sagde: *nnr* bliver *ndr* og med indskudt hjælpelyd *ndær*; *minri* blev altså *mindri*. Det er dette *mindre*, der endnu findes i vort dannede danske talesprog som i det danske skriftsprog, og det er dette *mindær*, der spøger — som litterært spøgelse — i Flensborg bylov. Skemaet for *mindre* er altså:

min-ri	
min-ni	
minn-ri	
└──────────┘	
østdansk:	jysk:
mindri	minnær
mindre	minne

3. Tillægsordenes og stedordenes kønsbøjning er i stadsretten gennemgående den samme som både i nuværende sønderjysk og i dansk rigsmål, idet intetkøn dannes af fælleskøn ved et tilføjede *-t*, f. eks. *fult* 35 af *ful*. Ligeledes bortkaster talord og tillægsagtige personlige stedord på *n* i regelen dette *n* foran det tilføjede *t*, så at vi altså f. eks. har intetkönsformerne *iet* 93 af *ien* 93 og *sit* 88 af *sin* 2. I modsætning til rigsmålet bortkastes derimod også et foregående *e* i formen:

tl.	sj.	rm.
ant 45	andt	andet

På den anden side findes der dog også eksempler på, at et talords eller tillægsagtigt personligt stedords endelses-*n* ikke er bortkastet eller sammensmeltet med det følgende *t*, og i disse tilfælde vil vi også kunne finde tilsvarende former i nuværende sønderjysk, medens de ikke kendes i rigsmålet. Det drejer sig her nemlig om intetkönsformerne:

fl.	sj.	rm.
ient 40	jint (jet)	ét
sint 41	sint (sit)	sit

af hvilke den førstnævnte bruges på Als, medens den anden desuden kan høres i andre egne, især iblandt ældre.

4. Med hensyn til stedordenes kasusbøjning finder vi følgende med nuværende sønderjysk fuldstændig overensstemmende ejendommeligheder:

a) Ejeform og afhængighedsform af det personlige stedord *han* hedder begge i enkelttal:

fl.	sj.	rm.
hin ¹⁾ 81	hind	hendes
hin ²⁾ 81	hind	hende

b) Ejeform i flertal af det personlige stedord *han* (*hun*, *den*, *det*), altså rigsmålets *deres*, har ligesom i nuværende sønderjysk forskellig form, eftersom den står vedföjet, d. v. s. foran det tilsvarende navneord, eller adskilt fra dette. Vedföjet hedder den nemlig:

fl.	sj.	rm.
ther ³⁾ 11	dæ(r)	deres

f. eks. *math ther hand*, sj. *med dæ(r) havnd*, medens den adskilt hedder:

fl.	sj.	rm.
thers 3	dæs	deres

f. eks. *gaghin oc skathæ wææe oll thers*, sj. *gawn å skacj vær' old dæs*.

16. Særlig fremtrædende er den lighed, der består mellem stadsrettens mål og den nuværende sønderjyske dialekt, dog i udsagnsordenes bøjning, og da navnlig i nutids og datids fremsættende måde og förnutids tillægsmåde.

¹⁾ Skrives også *hinne* 82. — ²⁾ Skrives ligeledes også *hinne* 79. — ³⁾ Skrives også *theræ* 113.

1. I nutids fremsættende måde gør to slags ejendommeligheder sig gældende, nemlig:

a) Når udsagnsordets stamme er *a*, går dette *a* i nutidsformen (ligesom i nuværende sj., men afvigende fra rm.) som oftest over til *æ* — nutiden modtager omlyd, som det hedder. (Jf. § 10, 2). Dette er tilfældet i:

fl.	sj.	rm.
fæær 33	fæe(r)	får
slæær 64	slæe(r)	slår
gæær ¹⁾ 74	gæe(r)	går
fær 111	fæ(r)	farer
fellær 25	fælde(r)	falder
heldær 127	hælde(r)	holder
dræghær 75	dræje(r)	drager
lætær 125	læ(r)	lader
hæuær 2	hæ(r)	har

Disse former hedder på oldnordisk (3. person enkelttal): *fær, slær, gengr, ferr, fellr, heldr, dregr, lætr, hefir*. — Foruden disse har vi i nuværende sønderjysk som bekendt en række andre tilsvarende former, som f. eks.: *sæe(r)* (han sår), *flæe(r)* (han flår), *stæe(r)* (han står), *blænde(r)* (han blander), *ægge(r)* (han ager), *tæje(r)* (han tager), *kømme(r)* (han kommer), *söwe(r)* (han sover) o. a., der i oldn. hedder: *sær, flær, stendr, blendr, ekr, tekr, kømrr* eller *kemr, søfr* eller *sefr*. Dette vokalskifte i de nævnte og enkelte andre udsagnsords nutid er en af det sønderjyske landsmåls mærkeligste ejendommeligheder. Det haves også i det norske folkesprog²⁾, men vides derimod ikke

¹⁾ Skrives også *gær* 115. — ²⁾ Jf. Ivar Aasen: Norsk grammatik, § 214.

nogensinde at være forekommet i svensk¹). „I de ældste danske håndskrifter finder man nutidsformerne *lætær* (lader), *tækær* (tager) og *dræghær* (drager), men når disse tre ord undtages, vil man vanskelig i gamle håndskrifter finde omlyd uden i jyske og jyskagtige skrifter.“ (Thorsen.)

b) Nutiden dannes uden endetillæg, hvor der i rigsmålet tilføjes *-er* ligesom ellers, f. eks.:

fl.	sj.	rim.
sæl 36	sæl	sælger
stæl 91	stæl	stjæler
skil 24	skil	skiller
dyl 83	døl	dølger
bær 86	bæ(r)	bærer
svær 21	svæ(r)	sværger
før 84	fö(r)	fører
hør 64	hö(r)	hører

De tilsvarende former lyder i oldnordisk (1. person enkelttal): *sel*, *stel*, *skil*, *dyl*, *ber*, *sver*, *færi*, *heyri*. De seks første af de ovennævnte former: *sæl*, *stæl* . . . *svær* er almindelige i alt ældre dansk, hvorimod *før* og *hør* ellers overalt i de ældre håndskrifter hedder *førær* og *hørær*. I nyere tid forekommer nutidsformer uden mærket *-er* i følge Dyrland også i egnen mellem Århus og Randers, i Fyn og på øerne syd for Fyn og Sjælland.

c) Desuden skal anføres nutidsformen

fl.	sj.	rim.
vær 39	væ(r)	vorder, bliver

der på oldnordisk hedder *verð* (1. person enkelttal). Af

¹) Jf. Rydquist: Svenska språkets lagar, I, side 322: „Svenskan deremot . . . . tyckes i alla tider hafva saknat denna ljudförändring.“

det oldn. ord *verða* (blive) har der tidlig i Sverige og i mange egne af Danmark udviklet sig en form *warthæ*; det er den, der går igen i vort skriftsprog *vorde* og i det sjællandske almuemåls *ore*. Men i nogle egne beholdtes den oprindelige form, hvorfra det sønderjyske *vær* (fl. *vær*) altså kommer. Dette ord er ofte af tyske fuskere blevet benyttet som bevis på vort landsmåls særlige slægtskab med tysk.

2. En lignende overensstemmelse mellem stadsretten og nuværende sønderjysk findes ved dannelsen af datidens fræmsættende måde, og da både ved stærke og svage udsagnsord.

a) Af stærke datidsformer, som afviger fra rigsmålet, kan særlig nævnes:

fl.	sj.	rm.
fæk 80	fæk	fik
kam 56	kam (kom)	kom

der i oldn. hedder *fekk* og *kvam*.

b) De svage datidsformer afviger som oftest fra de tilsvarende i rigsmålet ved ikke at ende på *-e*. Til de i § 12, 11 anførte skal her endnu nævnes et par, som desuden afviger fra rigsmålet på andre måder, nemlig:

fl.	sj.	rm.
gørth ¹⁾ 44	gø'e(r)	gjorde
tapæth 31	taft'	tabte
stathfæst 0	sta'fæst'	stadfæstede

Det første af disse ord har altså bibeholdt sin vokal *ø* i datid; det andet har imellem de to stærke konsonanter *p* og *th* indskudt en understøttende vokal, der senere efter overgangen fra *p* til *f* er falden bort igen som ikke nød-

¹⁾ Skrives også *gørthæ* 69.

vendig længere; det tredje har foruden endelsens *e* også bortkastet den øvrige böjningsendelse *-ed*.

3. Ved dannelsen af förnutids tillægsmåde endelig træffer vi lignende forhold, idet vi både finder stærke og svage tillægsformer, som stemmer overens med nuværende sønderjysk, medens de afviger fra rigsmålets former.

a) Af stærke tillægsformer skal nævnes:

fl.	sj.	rm.
skot ¹⁾ 38	skot	skudt
theghæn 81	tejen (town)	tagen

Af disse er formen *skot* i stadsretten brugt i forbindelse med hjælpeudsagnsordet *have*, medens *theghæn* er brugt som egentligt tillægsord.

b) De mest betegnende iblandt de forekommende svage tillægsformer er:

fl.	sj.	rm.
brænd 93	bræend	brændt
født 11	fø(r)	født
gørth 59	gøe(r)	gjort
skild 101	skild	skillet
bygld 98	bygt	bygget
hit 118	hit	hittet (fundet)

VI. Enkelte ord.

17. Til slutning skal der her endnu anføres et lille antal enkelte ord, som der ikke har været lejlighed til at indfatte i de ovenfor benyttede rammer.

Vi begynder med en betragtning af det sønderjyske (og vestjyske) måls bestemte kendeord. Dette hedder

¹⁾ Eller *scot* 83.

som bekendt i alle tilfælde *e* eller *æ* og står foran navneordet, altså: *e mand*, *e træ*, *e høns*, medens det i rigsmålet hedder *-en*, *-et*, *-ene* og sættes bagefter: *manden*, *træet*, *hønsene*. Denne betydelige forskel imellem rigsmålet og den sønderjyske dialekt har man fra tysk side ofte benyttet som en indvending mod vort hjemlige måls rent danske natur og som et tilsyneladende bevis på tysk eller frisisk eller muligvis angelsaksisk indflydelse. — Vi vil engang se, hvorledes vort håndskrift udtrykker sig i sådanne tilfælde, hvor vi nu anvender det bestemte kendeord. Vi finder der følgende:

1. I de allerfleste tilfælde udelades kendeordet helt; det hedder således: „*tha skal fathær ærua thet barn*“ 5; „*han hauar næstæ frændær a land oc ei i by*“ 9; „*frælsæ ther gooz fra hærscop*“ 11; „*gimæ . . . foghæt thre øræ oc rathmen thre øræ penning*“ 26; „*han thær hws sald*“ 41; „*døth af saar thær diyr gorth*“ 44; „*bøtæ hærscop fyrtygh mark oc by oc so mykæt, oc husbond thær hws aa so mykæt*“ 58, o: s. v. o. s. v.

2. Nogle få gange anvendes det bagved tilføjede kendeord, nemlig i *foghælæn* 18, 19, 20, 51, 52, 57, 104, *bysins* 14, 23, *manzæns* 45; endvidere skrives der „*døthæns frændær*“ 66 og „*døzæns aruing*“ 67, den dødes frænder, den dødes arving(er), i hvilket tilfælde altså rigsmålet bruger det foransatte kendeord.

3. Endelig sættes enkelte steder det påpegende stedord *then*¹⁾, *thet*, *the* (den, det, de), hvor vi vilde sætte det bestemte kendeord, f. eks.: „*olt ther gooz, bothæ hws oc iorth, innæn thin by oc vtæn*“ 11; „*oc seal*

¹⁾ Også skrevet *thin* 11.

ei leg *thet* diyv vt“ 44; „næst sykæn dagh thær æftær *thet* hælict kummær“ 94 (sj.: *de(r)* kommer etter e hellet); „tha mughæ *the* frændær ei takæ *the* børn mæth theræ gooz i theræ gømaæ, vtæn *the* frændær gøraæ full wissæ i by oc ei a land thær the bo“ 9.

Den førstnævnte af disse tre kendsgerninger viser os altså, at omkring året 1300 har brugen af et bestemt kendeord endnu langt fra været fuldstændig udviklet i vor sprogart. Dette er heller ikke så aldeles unaturligt, thi også i andre sprog plejer det bestemte kendeord først at optræde i senere udviklingsperioder. Af de indoeuropæiske (jafetiske) sprog har latin, sanskrit og zend slet intet kendeord, og endnu mangler det i samtlige slaviske sprog med undtagelse af det bulgariske, der sætter det bagved det pågældende navneord ligesom rigsdansk, svensk, norsk og islandsk samt rumænsk og albanesisk.

På grund af den omstændighed, at stadsretten enkelte gange benytter det vedhængte kendeord *-en*, og at vi endnu i vort landsmål har udtryk som *et bysens ba(r)n*, *bysens folk*, *kom fo(r) darsens lys*, *han e(r) dødsens*, *en fundens ka(r)l*, *en alle(r)helvedens knæjt* o. s. v., kommer Lyngby til den anskuelse, at man her i vor landsdel for 600 år siden har haft begyndt med at anvende det vedhængte kendeord, men at denne anvendelse senere, inden den var bleven almindelig, atter er gået tabt, om end ikke uden at efterlade sig spor som de nævnte.¹⁾ Denne opfattelse drages dog stærkt i tvivl af P. K. Thorsen, der holder Lyngbys beviser for ufyldestgørende.²⁾

Af den tredje fremtoning endelig drager Lyngby den

¹⁾ K. Lyngby: Bidrag til en sønderjysk sproglære, side 19. —

²⁾ P. K. Thorsen: Bidrag til norrøjysk lyd lære, side 4, anm.

slutning, at vort nuværende bestemte kendeord *e* må være opstået af det påpegende stedord *then, thet, the*. Han antager nemlig, at brugen af det omtalte stedord i sådanne tilfælde, hvor nu det bestemte kendeord anvendes, efterhånden har udviklet sig mere og mere, og at jævnsides dermed den tønløse stilling af ordet har medført, at dette har bortkastet ikke blot enkelttallets endelyd *-n* og *-t*, men desuden den åndende forlyd *th* (*þ*)¹.

Dette forklaringsforsøg må unægtelig siges at udmærke sig ved sin forholdsvis store naturlighed. Thi at det bestemte kendeord fremgår af det påpegende stedord, er ikke noget særsyn i sprogenes udvikling; tværtimod har det overalt, hvor det findes, en tilsvarende oprindelse: det tyske bestemte kendeord *der, die, das* er ikke andet end et i sin betydning afsvækket påpegende stedord, det franske *le, la*, det italienske *lo* eller *il* og *la*, samt det spanske *el* og *la* er fremgæede af det latinske påpegende stedord *ille, illa* (hin), og det græske bestemte kendeord *ὁ, ἡ, τό* har hos ældre forfattere som Homer næsten altid en påpegende styrke.

Men er Lyngbys forklaring alligevel fuldstændig rigtig? Til nærmere belysning af dette spørgsmål har hr. cand. P. K. Thorsen været så venlig at stille tølgende bemærkninger til min rådighed: „Lyngbys formodning om det bestemte kendeords oprindelse var en fremgang på den tid bort fra alle mulige forrykte anskuelser. Men den kan ikke være rigtig. Hvordan skulde *d* i forlyden falde bort? Det gør det jo ellers ikke i dansk. Nej, det må være et andet påpegende stedord, det oldnordiske *enn* (hin, den). Dette *enn* er nemlig et helt andet ord end

¹) K. Lyngby: nævnte skrift, side 20.

det oldnordiske *hinn*; det er det gotiske *jains*, det tyske *jener*. På oldnordisk bruges dette både som tillægsords og navneords bestemte artikel: *enn goði* (den gode), *hestr-enn* (hesten)¹). Dette *enn*, mener jeg nu, går igen i det sønder- og vestjyske *e* eller *æ*: *e barn* er altså ikke andet end *enn barn* (o: barnet). Til støtte for denne antagelse anfører jeg, at oprindeligt *-nn* (*-n*, *-t*) også er bortfaldet i andre ubetonede ord: oldn. *kann* (kan) lyder nu i udtalen *ka*, og oldn. *minn* (min, mit) er mange steder i Jylland blevet *mi*²), somme steder hedder det endogså *mæ*.⁴

Således har altså vort bestemte kendeord *e* på en ganske naturlig måde udviklet sig i og af sproget selv uden fremmede påvirkninger. At søge forklaring for dets oprindelse i tysk eller lignende indflydelse vilde derfor være det samme som at gå over åen efter vand, skönt det hinsides snarere er dårligere end bedre. Hvem der mener at kunne bruge vort foransatte kendeord, på grund af dets sene fremkomst, som bevis på, at vi skulde være mindre skandinaver end østjyder, fynboer og sjællændere, måtte desuden jo lige så godt kunne bruge det danske *min moder* for det norske *moder min* som bevis på, at danskerne er mindre skandinaver end nordmændene; oprindelig har alle skandinaver, ja alle germaner, ja alle jafeter sagt *moder min*.

Iøvrigt turde det vel ikke være af vejen at bemærke, at vor moderne form af det bestemte kendeord kan påvises over halvfjerde hundredår tilbage i tiden; i et fra Skadst herred ved Esbjerg stammende tingsvidne fra året 1538

¹) Se herom fortalen til Wimmers Læsebog, de nyeste udgaver.

— ²) Også i Haderslev f. eks. hedder det *mi faer*, *mi hus* o. s. v. N. A.

hedder det nemlig¹⁾: „ . . . then stein, som wi soth nør neyr i mosse i jen gammel pøth imod e engh, och fra then stein och saa synner østher op til e strandhwey . . . “ (. . . den sten, som vi satte nord nede i mosen i en gammel pyt imod engen, og fra den sten og så sydøst op til strandvejen . . .).

18. Af enkelte navneord skal anføres:

bassi 44, oldn. *bassi* (eller *bersi*) sj. *vildsvin* (eller *björn*). Særskilt bruges dette ord nu ikke i sj., men derimod har vi jo sammensætninger som *grissebas*, *vildbas*, *hurrebass* o. l.

brætæ 87, oldn. *brot* (brud). gld. *brøthe*, sj. *brö'e(r)*, er ikke rm. *brøde* (skyld), men straffen derfor (bøde, mulkt); *blyw sæt i brö'e(r)*, *gi brö'e(r)* er jo almindelige sj. udtryk.

garth 29, oldn. *garðr*, sj. *gaae(r)*, rm. *gærde* (levende hegn). I denne betydning bruges ordet også endnu på Island og Færøerne. Ordsprog: *en gæ gjæen' öwe(r)*, *hvor e gaaer e(r) lawest*.

grannæ, flertal *grannæ* 80, oldn. *granni*, sj. *granne* (nabo), rm. *nabo* (grande). I daglig tale bruges nu også i sj. i regelen *nabo*, men vi har jo dog endnu ordsproget: *granne finde(r) nok gaf* ∴ naboen ved nok, hvor han skal finde udgang, samt sammensætningerne *grand'mø'e(r)*. og *grand'stöwn'*.

hors 119, oldn. *hors* (*hross*), rm. *hest* (hors), bruges i nuværende sj. næppe som enkelt ord, men derimod findes det jo i talrige bynavne som: *Horsbjerg*, *Horsbyg*, *Horsbæk*, *Horsbøl*, *Horskobbøl*.

¹⁾ Se Dr. O. Nielsen: Gamle jyske tingsvidner, side 88.

hunigh 93, oldn. *hunang*, gld. *hunug* og *hunung*, sj. *hunne*, rm. *honning*.

høtith 94, oldn. *hátid*, sj. *høtte*, rm. *höjtid* (fest, gilde).

*maat*¹⁾ 53, oldn. *mát*, gld. sædvanlig *maade*, svensk *mått*, sj. *ma'e(r)*, rm. *mål*. Almindelig bekendte er jo udtryk som: *tøj ma'e(r)* (tage mål), *høj'ma'e(r)* (topmål) og *vand'ma'e(r)*, der næppe er dårligere dansk end det i rm. almindelig brugte „vaterpas“. (Jf. *mææt*, § 19).

nøt 93, oldn. *naut*, gld. *nød*, svensk *nöt*, sj. *nøe(r)*, rm. *stort stykke kvæg* (nød). I fl. findes sammensætningen *nøtæ krop* ɔ: slagtet ko. I sj. bruges *nøe(r)* foruden som fælles navn for hornkvæg også som skældsord, f. eks.: *dit tumbe nøe(r)*!

pik 93, oldn. *bik*, gld. *pegh*, sj. *peg*, rm. *bey*, kommer fra det latinske *pix*.

quorn 93, oldn. *korn*, sj. *kvau(r)n*, rm. *korn*. Lyden *v* har altså været indskudt foran *o* allerede for 600 år siden, og hvis vi havde haft tilsvarende optegnelser fra hin tid, vilde vi sikkert også have truffet former som *hworn*, *tvorn*, *vorn*, *vonsda* o. s. v.

sutær 52, lat. *sutor*, oldn. *sútari*, gld. *sudær*, sj. *surre*, rm. *skomager*. Som enestående ord er *surre* nu ikke almindelig kendt overalt i det dansktalende Nordslesvig, hvorimod det vistnok i alle forskellige egne endnu haves i sammensætningen *surrepeg* (skomagerbeg).

windigh 64, oldn. *vindauga*, altså *vind-øje*, sj. *vind'e*, rm. *vindue*. Talemåde: *sind'e med e vind'e*!

¹⁾ (også skrevet *matæ* 54.

19. Vi lader dernæst et par udsagnsord følge: *giald*¹⁾ 64, oldn. *gjalda*, sj. *gjaeld*, rm. *betale* (gælde). Nutid hedder i fl. *gialdær*, f. eks.: *hwilk man sitær i annæn manz hws oc gialdær ham ei husleggh* 126.

hietær 66, af *hietæ*, oldn. *heita*, rm. *hedde*, svarer efter overgangen fra *t* til *r* (jf. § 3) nøjagtig til nuværende østslavisk *jerre(r)* eller vel rettere skrevet *hjerre(r)*.

kast 35, oldn. *kasta*, rm. *kaste*, hedder i sj. almindelig *smi'e(r)* eller *kytt'*; men ordet *kaest'* (med langt *a*) bruges dog i den særlige betydning „at kaste korn“ ved dettes rensning. Jf. en *kæst'skowl*, en *kaest'ning*.

*mæet*²⁾ 11, oldn. *meta* (vurdere), gld. *mede*, svensk *mïtu*, sj. *mæ'e(r)*, rm. *måle*. Almindelig brugte sj. ordforbindelser er: *mær om* (måle om), *mær i* (måle i), *opmærce* (opmåles). Deraf kommer også en *land'mæ're* (en landmåler). (Jf. *maat*, § 18.)

sitæ 58, (3. person i flertal af *sitæ* eller *sitiæ*, oldn. *sitja*), sj. (di) *sirre*, rm. (de) *bor* (sidder). Dette ord forekommer i denne betydning i sj. endnu i udtryk som: *sid te lej'* (bo til leje), *et sid'hus* (stuehus, våningshus). Jf. gld. *sædedegn* 3: en *degn*, som har fast bolig, i modsætning til *løbedegn* (Kr. V. lov), og rm. *sædegård*, *enkesæde* o. s. v.

20. Af forholdsord skal følgende tre anføres:

a 26, udtalt *aa*, oldn. *á*, gld. *aa*, sj. *aa*, rm. *på*. Formen *aa* er altså den oprindelige. Skriftsprogets *på* er opstået af *upp aa* oldn. *upp á*, sammentrasket *uppa*, *oppaa* (jf. nj. *epo*), hvoraf så første stavelse er bortfalden. I svensk bruges både *å*, *uppå* og *på*. Denne præposition bruges i stadsretten ligesom i nuværende sj.: 1) om stedet, og

¹⁾ Skrives også *gialdæ* 64. — ²⁾ Skrives også *mætæ* 37.

da a) om en bevægelse eller retning, f. eks.: *hvo sum leggær sin muk a bro* 27, *kummær han ei a thrithi thing* 63, *giytær søl a ham* 75; b) om en væren, f. eks.: *a by-thing* 7, *a ant thing* 63, *a land* 9, *a hærscops gatæ* 28; 2) om tiden: *a rætæ stæuæn dagh* 40, *a fæmt dagh* 94, *a litlæ hælighn aftæn* 50; 3) i overført betydning, f. eks.: *a haghær hand* 113, *a winstær hand* 113, *fygrgh a hwær hand* 58.

i gømæn 93, oldn. *i gegnum*, sj. *igømel*, rm. *igennem*. Ordets udvikling fra oldn. til nuværende sj. er altså følgende: først er i oldn. *i gegnum* lydene *m* og *n* (for *gn*), omsatte, så formen *i gemun* eller *i gømæn* er opstået og senere er så *n* blevet til *l*, „formodentlig fordi *n* lå *m* for nær, og man søgte en fjærnere lyd“¹⁾, så vi altså nu siger *igømel*. En sådan overgang fra *n* til *l* er slet ikke så sjælden; man tænke f. eks. på rm. og sj. *himmel* af oldn. *himinn*, rm. og sj. *fastelavn* af tysk *fasten-abend*, sj. *sammel* af *sammen*, oldn. *saman*, *Ekelføe(r)*, som enkelte siger i steden for *Ekenfærde*, o. s. v. Ordet *i gømæn* findes kun én gang i stadsretten, nemlig i sætningen: *engi man scal toln giuæ for . . . . liuænd diyr, thær driuæs hær i gømæn by* 93.

mell 3, oldn. *milli*, sj. *mell*, rm. *mellem*. Som fl. og sj. *mell* er opstået af oldn. *milli* = *miðli*, således er rm. *mellem* fremgået af oldn. *miðlum*. I stadsretten forekommer forholdsordet *mell* bl. a. i følgende forbindelser: *mell fathær oc børn* 3, *mell syskæn* 8, *delæ oc skift mell thæm* 8, o. s. v.

¹⁾ Lyngby: Bidrag til en sønderjysk sproglære, side 84.

21. Endelig vil vi endnu betragte et bindeord, nemlig:

thet, oldn. þat, sj. *te*, rm. *at*. Både rm. *at* og sj. *te* er udviklede af oldn. þat, hint ved bortkastelse af begyndelses-konsonanten, dette ved bortkastelse af endelses-konsonanten. Foran et udsagnsords navnemåde hedder rigsmålets *at* i sj. ligesom i sædvanligt dansk omgangssprog *å*, f. eks.: *de e(r) slemt å væ(r) drengs dreng; erfaren mand e(r) goej å gæst'* o. s. v.; men foran en hel sætning hedder det *te*, f. eks.: *de kan sawt nytt', te en ko gier en spand mjælk, hvæn en leg'ger en ynde sæ; di sæje nok, te en drikke(r), men di veer itt', hvad tøst en lie(r)*. I stadsretten bruges foran et udsagnsords navnemåde altid *at*, f. eks.: *hindær folk fram at faræ* 48; *mell them iauænt at skiftæ* 127; foran en sætning derimod bruges både *at* og *thet*, f. eks.: *sithæn skwl the swæær for rathmen, at the æi kunde iafnær skift* 8 og: *sighær han at stæuæn dagh ær ei en tha* 40, men: *oc dyl han thet han ei sald eldær køpt* 38 og: *oc thiufnæth ær swo mykæt thet han scal hængæ* 114. (Se desuden stadsrettens kapitel 98, 112 og 122.)

---

22. Hovedresultatet af nærværende forsøg turde hermed kunne sammenfattes i følgende sætning:

For 600 år siden talte og skrev vore forfædre her i vor landsdel en dansk dialekt, der bortset fra mer eller mindre betydelige mærker af oldsproget både med hensyn til lydforhold, bøjning og ordforråd næsten er ens med vort nuværende sønderjyske landsmål.

Jeg har navnlig villet fremdrage dette resultat for at vise vort særlige modersmåls hævd på at fredes og fremmes og holdes i ære. Thi er der et mål, der er blevet forhånet og miskendt, i tale såvel som i skrift, både ude og hjemme, så er det det sønderjyske: „rabendänisch“ og „ein korrumpirtes patois“ er jo udtryk, hvormed det så ofte er blevet betegnet af tyskerne, medens „kartoffeldansk“ og „nowe fæjt nowe“ er prædikater, som enkeltvis har fundet vej over danske folks læber. Men vort modersmåls næsten forbavsende lighed med landsmålet i Erik Glippings og Erik Menveds dage er vistnok tilstrækkeligt til i det mindste at afvæbne den slags og lignende fordomme. Eller holdes det mon for nødvendigt desuden at henvise til, at vort landsmål historisk betragtet ej blot er et gammelt ærværdigt, men også et kraftigt mål, der de tyske bestræbelser og danske forsømmelser til trods har formået at bevare sin danske natur og sit nordiske præg måske bedre og renere end selve vort rigsmål, at det i logisk henseende ikke alene har sin gode konsekvente grammatik, men desuden som levende gren på en levende stamme er fuldkommen udviklingsdygtigt; og endelig at det æstetisk betragtet er træffende kort og tillige forener naturlig jævnhed med vindende velklang? Eller skal jeg endvidere nævne dets praktiske værd og betone, at næppe et eneste mål iblandt alle de øvrige passer så godt til de daglige forhold her hjemme, som netop vort eget? Dette er slet ikke andet end ganske naturligt, da netop vort særlige mål efterhånden er fremvokset af og har formet sig samtidig med disse forhold, med hensyn til hvilke for eksempel det ellers så rige og formfulde höjtyske sprog i de allersædvanligste tilfælde næsten får præg af en vis ubehjælpsomhed.

Lad os simpelthen tage det følgende lille eksempel:

„Law vi egaa'e haj fåt e fok ind å lig' va ved å kø neer i Brokkesikk' for å hindt' et svat ryw'ning eno, blöw æ omn' ved e pis'seldö va, te den jenn' a e kvej'er ebag i e tow't stak e hael' i e væer å begyndt' å bes rundt i e ty'eslaw. Så öjt æ te gammel Stin Smejs, dæ kom gaaend å vist haj væt nen' ad Drusvaj for å flytt', om hun itt' vild smut om å træk e kvej' ind i e stold å bind en op aa e baas, for æ vidst', te e tye var råendt å e leggend va lagget å ru'ste. Men javn' i de saem' kom Stin'ne te å stummel rundt å stør emoer en sten, te hun sparke den fram'me how' a sin hye træesk', å ind'en hun sin fæk sysselt å sandst, å ind'en æ sjel kund faa snåt å bojn å kom neer a e vuen, haj e kvej' fåt e klap'grim stroggen a sæ, å så skuld i ba're haj se, hvo de orndtle gik smy'gend, som hun soej' e kjælling: føst sprang den öwer e paa'egård å neer i e mörng'stæj, hvo Mons', de jæ sto'e tunbe kælling, foer op å sköd ryg aa e mog'bahjywl, å så gik de langs ar e krudgård å om aa e bro, te hun pef om et skawt å te old' vo kyl'linger å æl'linge, baade gam'mel å ung', fæg sammel i jen guddom'lehed. Men henn' ved e aw'tejt sad Karo, de snur're gammel hvælp, å den blöw da så hop, te den gar et pa gjaf a sæ, lisom den såendt' vild sej'; nej no hær ald'e kænd ma'gen, no troer æ, e troid æ tevæj'e!“

I en østlesvigsk landmands mund turde denne betretning vel være så jævn og naturlig som muligt; men hvor mange af de pröjsiske skolelærere, hvis særlige opgave det er at uddanne dansktalende börn til tysktalende bønder, monstro vilde være istand til nøjagtig at gengive disse par dagligdags ord på anerkendt ublandet, ukunstlet flydende höjtysk?

Og så lad os drage de nærmeste konsekvenser. Af de foregående betragtninger følger uden videre at

- 1, vort nuværende sønderjyske mål er et dansk mål, at
- 2, vort nuværende sønderjyske mål er et gammelt mål, og at
- 3, vort nuværende sønderjyske mål er et godt mål.

Men er det dansk, er det gammelt, er det godt, så er det tillige unægtelig godt gammelt dansk!

Sønderjydsk Historie.

I. Danske Værker.

L. Hertel: Hans Wilhelm Hertel, Odense, 1897;

Johan Ottosen: Peter Hiort-Lorenzens historiske Gærning, Kbhvn. 1896; P. Lauridsen: Det nationale Gennembrud i Sønderjylland i „Tilskueren“s April- og Majhæfte 1898.

Det var længe saaledes, at de Begivenheder i de to sidste Menneskealdre, hvorved den danske Nations nuværende Livsvilkaar skabtes, kun i ringe Grad var Genstand for historisk Behandling, hvad enten det saa gjaldt de indre politiske Forhold eller den Strid, der føres mellem Dansk og Tysk. Det synes, at efter Nederlaget udadtil, under Striden indadtil veg vore Historikere tilbage fra at røre ved de aabne Saar. Den kritiske undersøgende og koldblodig dømmende Historieforskning, der skabtes efter 1870, hentede foreløbig sine Emner fra ældre Tider, hvor Koldblodigheden ikke saa let sattes paa Prøve. Den Opfattelse, Folket dannede sig af Kampaarenes Historie plukkedes da sammen fra tilfældige Memoireværker, supplerede med alle de mange Beretninger, der gik fra Mund til Mund, alt det, de, der selv havde været med, fortalte. Den fik derfor en god Del af Sagnhistoriens Præg.

Dette Forhold er i Løbet af Halvfemserne fuldstændig forandret. Rubin har skildret Aarene fra 1807—39, A. D. Jørgensen har skænket os sit Syn paa Tiden mellem 1814 og 1852 og Neergaard har ført sin Skildring af Junigrundlovens Dage frem fra 1848 til 1863. Med disse tre grundlæggende Værker er der sket næsten en Ny-skabning af Datidens Historie; de, der i disse Bøger søger deres Viden om Fortiden faar et Billede af den vidt forskellig fra det, man instinktmæssig havde dannet sig. Og ikke mindst er dette kommen Slesvigs Historie til gode. I hver af de tre Hovedværker faar Slesvigs Forhold deres fremtrædende Plads i Overenstemmelse med den afgørende Betydning, de har haft for hele Folket, og hertil er endelig kommet en ikke ringe Række af Specialbehandlinger af enkelte Spørgsmaal Slesvig vedrørende.

Det er tre af disse, det her er Hensigten at dvæle ved for at se, hvad de har lært os om den Tid, der for dem alle er Hovedemnet, de Gennembrudsaar omkring 1840, da Nordslesvigs danske Befolkning vaagnede til national Bevidsthed.

Der er over disse Bøger som over hele denne danske Historielitteratur et fælles Præg. Det er altsammen Værker af Mænd, hvem Nederlagene har lært at se ædrueligt og fornuftigt paa de Begivenheder, de skildrer, Mænd som har lært at søge Aarsagerne til vore Tab ikke blot i Uret øvet af Fremmede, men ogsaa i egne Fejl, lært at dømme Modstandere saa vel som Venner retfærdigt. Dette udelukker ikke, at der kan findes Fejlsyn, og ikke heller, at der er en Gradsforskell i den Koldblodighed, hvormed de undersøger og dømmer. Tydelig træder denne saaledes frem hos de tre Forfattere, her er Tale om. L. Hertels

Bog er skrevet som en Skildring af hans Fader, helt præget af Pietetsfølelsen mod denne. Derfor ser han med Faderens Øjne paa Fortidens Strid, det er Faderens Opfattelse han giver os af dem, der stod ham imod, saavel som af dem, der arbejdede sammen med ham. Derfor hører vi hos ham Ekkoet fra Kampbuldret. Men Lyden er dæmpet; ogsaa han beherskes i ikke ringe Grad af den Ædruelighed, der præger moderne dansk Tankegang; selv hos ham findes lidet eller intet af den naive Fanatisme, vi træffer hos enhver Tysker, som rører ved disse Spørgsmaal. Men er Kamptidens Opfattelse saaledes allerede traadt tilbage hos Hertel, saa er den helt forsvundet hos Ottosen og hos Lauridsen. For dem er Beretningen om det, som skete, ikke Minder samlede til Ophbyggelse, men Historie skrevet til at lære af. Deres Sympati for den Bevægelse, der da kom til Udbrud, er ikke mindre, men intet Sted hindrer denne Sympati dem i at vurdere begge Bevægelser, baade den danske og den tyske, med samme sikre Overlegenhed.

Disse Egenskaber møde vi, naar vi vende os til Forfatterens Opfattelse af de forskellige afgørende Forhold. Det følger af de tre Værkers Art, at disse ikke behandles med ligelig Opmærksomhed i dem alle; i en træder et, i en anden noget andet særlig frem. Hertels Bog handler om Faderen; den omspænder derfor sønderjydske Historie lige fra 1834 til 1864, men berører kun løselig det, Faderen ikke havde Del i. Ottosens gælder den Mand, der skabte Gennembrudet; den oplyser alle Forhold, der staar i Forbindelse med ham, gaar flygtigere henover, hvad der foregik før ham eller uden ham, og Lauridsens endelig er et Par kortfattede Afhandlinger, der gælder selve den nord-

slesvigske Folkevækkelse og kun rent i Forbigaaende berører Bevægelserne i Kongeriget og paa tysk Side. Alligevel vil disse Værker kunne sige os, hvad deres Forfattere mener om de Spørgsmaal, som mest vækker vor Interesse.

Den stadige Uro for Danske, der sysler med disse Begivenheder, det Spørgsmaal, de atter og atter vil vende tilbage til, gælder Berettigelsen af Ejderpolitiken, af den Politik, som var hele Folkets fra lidt ind i Fyrrerne til 1864. Spørges der, om denne var rigtig, om Danmark med Rette og med Rimelighed kunde kræve Slesvig til Ejderen, da høres fra danske Forfattere nu kun Svaret „Nej“. De, der føler sig knyttede til den gamle Tankegang og nødig ligefrem bryder Staven over den, de føler dog Svagheden og tier, som L. Hertel, de yngre svarer uforbeholdent og bestemt. „Den tyske Bevægelse kunde støtte sig til Kendsgerningernes Magt, den danske til den historiske Ret, men nationalt set var begge ubillige og umulige. Sandheden laa i Midten,“ siger Lauridsen, og ganske det samme er Ottosens Opfattelse. Det Retsgrundlag, hvorpaa man i sin Tid byggede Ejderpolitiken, interesserer ikke længere; om 1460, 1721 o. s. v. er Halvfemsernes Værker tavse, det er ikke nu afgørende for os, om disse Aarstal betyder det ene eller andet. Mangefold simple stilles Spørgsmaalet nu: hvor langt naaede dansk Sprog og dansk Sindelag, og Svaret derpaa betyder, at ikke Ejderpolitiken, men Slesvigs Deling var den retmæssige og billige Løsning.

Heraf følger imidlertid ikke, at man, som saa mange efter 1864, i Ejderpolitiken ser et urimeligt Overgreb, der i Tabet af hele Slesvig fik sin nogenlunde rimelige

Straf, eller en uklog Politik, der maatte føre til Tab og Nederlag. Klarere og mere ultømmende end nogen anden Forfatter hidtil har gjort, gengiver J. Ottosen den Opfattelse af Ejderpolitiken, som nu kan siges at være den herskende blandt danske Historikere. „Det er lidet grundet,“ siger han, „naar man nu til Dags saa ofte sætter sig højt til Doms over Fyrrenes Mænd, fordi de ikke straks optog den nationale Deling af Slesvig, som deres politiske Fane.“ „For de Mænd, som først indsaa, at Helstaten i dens gamle Form var uholdbar, og at enhver ny Ordning maatte bygges paa et Opgør mellem dansk og tysk — hvad der i og for sig ikke behøvede at medføre en fuldstændig Adskillelse mellem Statens tyske og danske Del, men vel en noget løsere Forbindelse end før — var Opgaven den at faa dette Opgør udsat til Slesvig havde faaet Tid til at summe sig, finde sig selv. Hvem kunde vide, hvor langt ned i Slesvig Forkærligheden for Danmark vilde vise sig stærkest, naar først Folket selv blev vakt?“ „I Løbet af ganske faa Aar havde store Dele af Nordslesvig frigjort sig fra Trylleriet „Slesvig-Holsten“, hvem kunde vide, om ikke i den allerstørste Del af Hertugdømmet den gamle Kærlighed til Danmarks Konge og hans Stat kunde opstaa igen som dansk Fædrelands-sind?“ „Det der krævedes var Udsættelse, et Program, der gav Henstand. Og som et saadant var Ejderprogrammet „Slesvigs Frigørelse for Holsten“ dog sikkert det eneste tænkelige. Det kan heller ikke overses, at faktisk naaedes gennem Ejderpolitiken Udsættelse saa længe til Slesvig var vaagnet. Og den naaedes, skønt denne Politik aldrig blev ført i Peter Hiort-Lorenzens Aand, skønt Slesvig aldrig naaede virkelig konstitutionelle Rettigheder, aldrig

en folkelig Valglov. Alligevel var Sønderjylland 1864 naaet saa vidt, at en Deling, som gav Danmark hele det danske Slesvig, kunde have været gennemført med Sønderjydernes Samtykke.“

Hvorledes denne Ejderpolitik var en praktisk Nødvendighed, skønt den konsekvent taget kun passede lidet til de nationale Frihedsideer, dens Talsmænd hyldede, viser Ottosen os gennem en Skildring af dens Oprindelse. Man har fra tysk Side levet paa Forestillinger om, at det hele udgik fra København, og den nordslesvigske Bevægelse kun var et Resultat af kongerigsk Propaganda. Ottosen viser overlegent denne Tanke tilbage, som en „politisk Børnetids“ Opfattelse. „Om saa var,“ siger han, „at Bevægelsen oprindeligt var vakt af Mænd i Hovedstaden, vilde det jo intet som helst bevise mod Vækkelsens Ægthed. Dens Fængstof maa have været til Stede i Forvejen, „Agitatorennes“ Ord maa have været Udtryk for en Trang, der hidtil utolket laa dybt i Nordslesvigernes Hjærter; ellers vilde enhver nok saa ivrig Appel udefra have været frugtesløs,“ og i nøje Tilslutning hertil udtaler Lauridsen sig. Men var der saaledes i Nordslesvigs Sprog og i hele Befolkningens Tankegang den Naturgrund, hvoraf den danske Bevægelse kunde vokse frem, saa traadte ogsaa mægtige Hindringer i Vejen og gjorde det umuligt, at den straks kunde træde frem med et rent og skært Program. „Resultatet af Slesvigs Historie“ siger Ottosen „er ved Aar 1800 ikke det, at vi har et dansk Slesvig med nogen Tyskhed, men at vi har et officielt tysk Slesvig, tysk i alle de Forhold, som efter Datidens Syn paatrykte et Land dets officielle nationale Præg. Og den danske Folkevækkelse i Nordslesvig er, set fra denne Side, en

Emancipation, en Frigørelse, en Løsrivelse fra det officielt givne. Den bliver da ganske parallel med, hvad der samtidig sker andre Steder i Europa; det er en af de mange Folkeruiner, der — ligesom Flamlænderne i Belgien, Rumænerne i Transsilvanien, Tjekkerne i Bøhmen o. s. v. — hidtil har været uænsset og intet vejet politisk; men nu da det 19de Aarhundredes demokratiserende Virksomhed vækker alle de Samfundslag, som hidtil har været den døde Masse, vaagner den forundret over at opdage sin egen Tilværelse, vil ikke længere nøjes med at være Almue, kræver alt det, som kan gøre den til en organisk fuldstændig Nationalitet.“ „Denne Folkeruinernes Opvaagnen er samtidig med eller i alt Fald en hurtig Følge af, at der vaagner offentligt politisk Liv.“

Denne Skildring, som ganske svarer til det Indtryk, man hos Lauridsen faar af Bevægelsens Fremvækst, lader os forstaa, hvorledes denne Aar igjennem maatte være uklar og ufærdig. Lidet havde det hjulpet, om Lehmann og de andre her havde staaet frem med det Delingsprogram, som var det følgerette Resultat af de nationale Frihedsideer, der var Udgangspunktet for deres Interesse for Slesvig, saaledes som denne traadte frem i Lehmanns Tale 1836 og i hans Artikler i „Københavnsposten“ de følgende Aar. Her maatte fires og lempes. Den danske Bevægelse maatte for at vinde frem knyttes til alt, der kunde blive den en Støtte: Sproget, de historiske Minder, Retskravene, Frihedsudsigterne, alt maatte det bruges som Løftestænger for at sætte Fart i Bevægelsen. Haabløst vilde det have været at gribe ind i denne Udvikling, sammensat af saa mange Faktorer med det logisk rigtige, men for alle Slesvigere da ganske ubegribelige Krav om en

Deling efter Sproget og Folkevillien. Man vidste jo lidet om, hvor Sproglinien gik, saa godt som intet om, hvor Folkevillien vilde dele. Den Stilling danske Politikere da stod i overfor Slesvig, faar sit tydeligste Udtryk i den afgørende Brevveksling mellem O. Lehmann og Hiort-Lorenzen 1839—40, som Ottosen for første Gang har refereret mere indgaaende. Man læser sig i Lehmanns talentfulde, behændige Breve til, hvorledes han af Hensynet til Slesvigerne droges ind i den fremtidige Politik. „Slesvigs Uafhængighed af Holsten som af Danmark, Fastholdelse af dets Frihed til en Gang efter eget Tykke at slutte sig til Norden eller Sønden, og fuld Retfærdighed mod Resterne af nordisk Nationalitet og dansk Sprog,“ det er det Afventningsprogram, hvorpaa Lehmann vandt Hiort-Lorenzen. Og saa var denne den Gang endda endnu ubestemt, og da han 1840 omsider tog afgørende Parti, saa drejedes Afventningsprogrammet et stort Stykke over mod Ejderprogrammet med Ordene: „Slesvig bliver afgjort i sin nuværende Stilling, indtil i Danmark ad voldelig eller ad fredelig Vej en Forfatning som den norske er proklameret, men da skal øjeblikkelig alt voves for at hidføre Slesvigs fuldstændige Tilslutning.“ Og var Lorenzens Stilling saaledes, at det for ham naturligvis maatte blive hele Slesvig, der gik samme Vej, saa gjaldt dette end mere Kock og de andre af hans Kreds; de vandtes ikke gennem Frihedstankerne men gennem Minderne og Retskravene. Ejderpolitiken blev danske Politikere paatvungen af Forholdene i Slesvig; maaske har de aldrig helt klart forstaaet, at Slesvigs Deling var Konsekvensen af deres Tanker, men som det er vist, at deres Ideer begyndte med at gaa i denne Retning, saaledes er det ogsaa sikkert, at de var tvungne til

at bøje af. Det kan saa lidt bebrejdes dem, som man kan bebrejde Slesvigerne, at de ikke straks kunde frigøre sig for Traditionerne, men foreløbig blev ved at tænke sig Slesvig som et samlet Hertugdømme. Med Rette siger Ottosen: „Ejderprogrammets Fejl var ikke, at det blev opstillet i Lorenzens eller Lehmanns og Tschernings Taler 1842, men at det ikke blev forladt, da det havde gjort sin historiske Gærning.“ Selv sætter han dette Tidspunkt til Londonerkonferencen 1864; maaske kunde man allerede sætte det til Efteraaret 1848, allerede da var vistnok Stemningen vundet næsten lige saa langt mod Syd som 1864, og Ejderprogrammet var da endnu ikke i samme Grad som 1864 groet fast i alle Danskes Bevidsthed Nord og Syd for Kongeaaen. Det havde vel da været lettere at bryde med det, og Udsigten til en heldig Delingslinie var betydelig større. Vi kunde i November 1848 efter al Sandsynlighed faaet en Delingslinie syd for Flensborg, fuldt saa sydlig som Afstemningsgrænsen 1867. Den Delingslinie der paa Londonkonferencen vilde været en Mulighed for, var sikkert blevet nord for Flensborg. Men Ulykken var, at et Middel som Ejderpolitiken ikke vel lod sig bruge uden at ende med at blive Maalet ikke blot for Befolkningen, men ogsaa for Førerne. Allerede i 1848, da Nationalliberalismens første Mænd, Martsministeriets liberale Medlemmer gjorde det alvorligste Forsøg, der er gjort paa at gennemføre det, der var deres naturlige Program: Slesvigs Deling, var det for dem nærmest et mindre Onde, for hvis Skyld de nødig gik mod Befolkningens Stemning, og i 1864 synes det, at Ejderpolitiken var naaet til at hypnotisere ogsaa dem. Da Ejderpolitikens historiske Gærning var gjort, var den groet saa fast

î Folkets Bevidsthed, at det ikke lod sig gøre at kaste den bort. Derfor kostede den os den statsretlige Forbindelse med den Befolkning, som nationalt var vundet for Danmark gennem denne Politik.

Fra Spørgsmaalet om den Politik, som da førtes, vender Interessen sig til Personerne; vi spørger om, hvem der har Æren for det gode, Ansvar for det uheldige, der skete, og hver af os finder blandt Datidens Personer en, i hvem han ser den første, den om hvem det hele drejer sig. „De betages let“, siger Lauridsen om de andre, der har skrevet herom, „af et biografisk Elskeri, der gør dem blinde for andres Fortjenester og sommetider fører dem helt ud i det urimelige. Saa stadses Kong Kristian VIII. op til en national Politiker af høj Rang, saa trykkes der om Hiort-Lorenzens Pande en Laurbærkrans, hvis Blade ikke alle er lige ægte, og saa rejser Pastor Hertel sin Fader en Bautasten, der vilde have staaet sikrere og mere blank, hvis han havde ladet Flors Hæder uanfægtet.“ Selv finder han, at Flor er den Forurettede, hvem han nu yder Oprejsning som „Nordslesvigs Diktator“, „Chefen for den modige Skare, der standsede Slesvigholsteinismens Sejerstog.“

Af alle de Personer, der her greb bestemmende ind, staaer Striden stærkest om Kristian VIII, som den har staaet siden A. D. Jørgensen i sin Artikel i disse Aarbøger 1894 fremsatte den nye Opfattelse, som han siden samlede i Ordene om Kongens Død: „Med ham var den eneste danske Statsmand gaaet bort, som indtil da havde haft en klar Forstaaelse af den danske Nationalitets Ret i Sønderjylland og dens politiske Betydning for Riget, maaske den eneste danske Statsmand, som overhoved har haft fuld

Tillid til dens egen indre Kraft og Selvhjælp, Blik for Nødvendigheden af dens gradvise Emancipation og Mod til at gennemføre den — Mod overfor baade Fjender og Venner.“ Hele denne Skildring, der staar den traditions-mæssige Opfattelse saa fjernt, maa vistnok siges meget at have bidraget til at uddybe vor Forstaaelse af Kristian VIII, men Forsøget paa at gennemføre en helt ny Vurdering af ham, er sikkert slaaet fejl. Selv A. D. Jørgensens egen Fremstilling i „Danmarks Riges Historie“ er en Del dæmpet, og saa godt som alle, der siden 1894 har udtalt sig, er gaaet mod den nye Skildring af Kongen. I fuldt Maal gælder dette Ottosen og Lauridsen. For Ottosen er Kristian VIII's Politik Helstatspolitik, bygget paa Bevarelse af Slesvigs Stilling midt imellem Danmark og Holsten; hans danske Interesse indskrænkede sig til, at han ønskede at bevare Nordslesvigs danske Nationalitet, „foreløbig dog kun som Almue-nationalitet,“ dels af virkelig Interesse for den, dels som et Middel for Helstatspolitiken. „Det er en Politik, som unægtelig har en vis Rummelighed, en Taktik, der er fuld af Hensyn; men det hele er uden faste Grænser, uden Udelukkelse, derfor fuldt af Farer, idet Forhaabninger styrkes for siden at skuffes — Frygt vækkes, som man siden viger til Side for.“ Derfor kom han, der ønskede at „mildne og berolige“, tværtimod til at fremskynde Udbruddet af den skarpe Konflikt, „som senere førte hans Undersaatter i Vaaben mod hverandre.“ Og skarpere siger Lauridsen det samme. „Han var ambivalent nok til at kunne være saavel Danskernes som Tyskernes Konge, men han manglede Statsmandsevne til at skabe det ny, som denne Stilling nu krævede.“ „Han drev Døgnpolitik i 6 skæbnsvangre Leveaar. Ustandselig

svingede han frem og tilbage mellem Nationalisme og Helstatsabsolutisme og lod sig forlede til Handlinger, der snart var fordømmelige fra det ene, snart fra det andet Synspunkt, oftest fra dem begge. Vel taler han om at staa over Partierne, men det opnaar en politisk Leder ikke ved at give lidt efter her og lidt efter der, men ved at tvinge Partierne til at ville det, han vil, og det forstod Kong Kristian ikke. Inderst inde var hans Intelligens af upolitisk Art, og fremfor alt savnede han den sunde empiriske Samfølelse med Bevægelserne, der alene sikrer mod store Fejltagelser. Han forstod ikke de Kræfter, han vilde beherske; i hans Øjne var de ikke løsslupne Elementærmagter, der som Rovdyr styrter sig over Byttet, men kun rivaliserende Provinsmeninger, der kunde holdes i Ligevægt ved Kancellireskripter. Derfor ingen hele Afgørelser, intet dræbende Slag, men en Række af næsten utrolige Halvheder, Tilløb og Indrømmelser, Tilbagetog og Uklarheder, et fortvivlet Trictracspil mellem Dansk og Tysk.“ „Han havde utvivlsomt de bedste Hensigter og større Evner end de fleste af vore Konger, men alligevel blev han den kronede Generalophidser i det dansk-holstenske Statsliv fra 1839 til 48.“ Og i stærk Modsætning til A. D. Jørgensens Fremhæven af Kristian VIII's Mod betoner disse Forfattere hans Frygtsonhed. „De iøjnefaldende Bugtninger i hans Regerings politiske Linje kommer ikke saa meget af, at han ikke havde samme Maal for sin Politik, men mere deraf, at han gjerne veg til Side for dem, der optraadte mest bestemt og hensynsløst“, siger Ottosen, og hos Lauridsen lyder det: „Det er ganske usandt, at han af Klogskab og Kærlighed til sindig Udvikling halverede sine Planer, det skete af Klejn-

modighed.“ Derfor søgte ikke blot Flor men ogsaa Prinsen af Nør og Josef Reventlow-Criminil at øve Indflydelse ved at forskrække ham. Noget anderledes staar L. Hertel overfor Kristian VIII; hans Udtalelser er vel af alt, der er fremkommen, det, der nærmer sig mest til A. D. Jørgensens. For den gamle Hertel var Kristian VIII „den vise Konge“ med det „klare Blik og danske Hjærte“, som han altid stolede paa, og Sønnen mener, at den nye Karakteristik af Kongen meget vilde glædet ham. Aabenbart laa denne Opfattelse nær for den loyale Præst, der først i 1847 paa en Rejse til København vandtes for den liberale Bevægelse, og som altid var en Smule bekymret for de kraftige Midler, man anvendte mod Kongen. Naar han har haft Fornemmelsen af, at Bønderne gennemgaaende delte hans Følelse overfor Kongen og Friheden i Modsætning til de andre Førere især Hjort-Lorenzen, saa maa dette dog nærmest opfattes som en Fejlslutning fra mindre Kredse, der stod ham nær. I Frihedsbevægelsen var jo alle Bøndernes Ledere med sammen med Hiort-Lorenzen, allerede før den danske Bevægelse begyndte, og overfor Kongen gik de siden altid villig med til de skarpeste Skridt. L. Hertel staar i sin egen Opfattelse af Kristian VIII vistnok midt imellem A. D. Jørgensens og den almindelige. Han ser med megen Respekt og Sympati paa Kongen, men i Dommen over hans enkelte Handlinger hævder han saa temmelig de sædvanlige Anskuelser.

Mere uomtvistet staar Hiort-Lorenzens Skikkelse for os. Ikke alle Forfatterne giver ham den første Plads, han ubestridt har hos Ottosen; hver af dem har, som vi har hørt, sin Helt, men hvad de end kan have at indvende

mod Hiort-Lorenzen saa kan det dog vistnok siges, at de alle, ogsaa A. D. Jørgensen tildeler ham den anden Plads, nærmest efter hver enkelts udkaarede. At det var ved hans Tilslutning, et dansk Parti skabtes, at det var ved hans banebrydende Handling 1842, den hele Bevægelse fik sit Gennembrud Nord og Syd for Kongeaen, at han blandt dem, der i disse Aar virkede med i Sønderjylland var den betydeligste Personlighed, og at han blandt alle Datidens danske Politikere kun blev overgaaet af ganske enkelte af Kongerigets første Mænd, derom kan næppe tvistes. „Han staar som Forkæmperen, der bryder forud for de træge Rækker og derved tvinger selv Krysterne et Stykke frem“ siger Ottosen. „Det er temmelig ligegyldigt, om der i hans Færd kan paavises en eller anden lille Uklogskab, aldrig har i Verden en Mand udført en stor Handling uden at give sig smaa Blottelser. Han havde ikke sin Styrke i Finten og Paraden, men i Hugget: det Hug, han førte i Stændersalen 1842 trængte igennem.“ „P. H. Lorenzen og Kristian VIII betegner de to forskellige Linier, ad hvilke dansk Politik søgte at helbrede Monarkiets Sygelem. Lorenzen lagde det Saar, som nagede vor Statsorganisme aabent, Kristian VIII søgte at faa det til at lukke sig.“ A. D. Jørgensen har mellem disse to Modsætninger foretrukket Kristian VIII; den dybe personlige Forstaaelse af Sammenhængen mellem gammelt og nyt har jo hos ham skabt en intensiv Uvillie mod den Politik, der fører til de skarpe Brud. Overalt søger han de formentlige Blottelser, alle de stærke Ord, der synes at skyde over Maalet, er ham imod; de synes ham unyttige eller skadelige og de Mænd, fra hvem de udgik, daler i hans Bevidsthed. Derimod følger hans

Sympati de Mænd, som, knyttede halvt til det gamle, halvt til det nye, tager Hensyn til alle Sider, og altid har de forsigtige forbeholdne Ord paa Læberne; hver Svaghed hos dem, hver Fejl de begaar, undskyldes, fordi den er Udtrykket for at den historisk-traditionelle Tankegang har Magten hos dem, ikke den doktrinært (og fornuftmæssig) revolutionære. Helt anderledes dømmer Ottosen; „I al Almindelighed kan man tvistes, om det er de forsigtige og statskloge Beroligere, eller om det er de urostiftende „Demagoger“, der gavner mest. Ser man hen til Fyrreerne kan der dog næppe være Tvivl. Da var Urostifterne de bedste Patrioter.“ For ham er den umærkelige Lempen sig frem og det tilsyneladende revolutionære Brud, der dog kun lykkes, hvor det er Udviklingens naturlige Resultat, to lige gode Former for historisk Udvikling. Det er efter de givne Omstændigheder, han afgør, hvad der i den bestemte Situation er det bedste, og her giver han Hiort-Lorenzen ganske Ret overfor Kongen.

Af de mange Synspunkter, Ottosen gør gældende, de talrige Oplysninger, han giver om Forhold, der vedrøre Hiort-Lorenzen, skal her kun fremhæves enkelte. Man har ofte opfattet Lorenzens Overgang som noget mærkeligt og enestaaende, som en Svingning fra den ene Yderlighed til den anden. Ottosen viser derimod, at den skarpe Modsætning, vi naturligt tænker os mellem Danske og Tyske, den Gang ikke fandtes. Den slesvig-holstenske Liberalisme var ikke en saa skarpt udformet tysk Bevægelse, at Overgangen derfra til dansk Liberalisme var vanskelig. Derfor svingede Hiort-Lorenzen heller ikke alene, men fulgt af alle Førerne for de nordslesvigske Bønder, og

samtidig fandt adskillige tilsvarende Svingninger Sted blandt hans gamle Meningsfæller i Nordslesvigs Byer. Det var en Deling efter nationale Hensyn af det gamle liberale Parti, for hvilket det nationale hidtil ingen større Rolle havde spillet. Hiort-Lorenzens centrale Interesse var ikke den nationale men den liberale, men det gik ham som de fleste af Datidens Frihedsmænd, de mødte paa Vejen frem det nationale Spørgsmaal, og de saa, at dette maatte løses først eller samtidigt. Derfor blev han „Nationalliberalismens førstefødte“. I Sammenhæng hermed vender Ottosen sig mod den af A. D. Jørgensen udtalte Tanke, at Lorenzens Optræden skilte det danske liberale Parti i et nationalt og et demokratisk, der aldrig siden mødtes. Han viser, at hele det liberale Parti efterhaanden antog det nationale Program; det formentlig radikale københavnske Haandværkerparti, der i nogle Aar førte en hensygnende Tilværelse, var ikke Begyndelsen til det nye danske Demokrati, der, knyttet til Bondebefolkningen, stod paa lige saa national Grund som de Nationalliberale; det var kun Levningerne af den Liberalisme, som havde levet, før de nationale Spørgsmaal blev afgørende, og dets Betydning var ringe.

Det gamle Spørgsmaal om H. Lorenzens Sprog løser Ottosen afgørende; han fastslaar, at Forholdet var det, at Lorenzen i sit Hjem opdroges paa Dansk, i Skolen paa Tysk. Siden talte han i sin Butik Dansk med Bønderne, hjemme Dansk med sin Kone, Tysk med Børnene for at lære dem Sproget. Hans Brevveksling førtes oftest paa Tysk. Hans danske Tale var let og naturlig, hvorinod han skrev Dansk mindre fejlfrit, men dog som de fleste samtidige. Af Enkeltheder kan endelig fremhæves, at

Ottosen gør opmærksom paa, at det er en Misforstaaelse, naar A. D. Jørgensen i sin Artikel om Kristian VIII angiver, at H. Lorenzen valgtes i Sønderborg 1841 med kun 28 af 136 Stemmer. Der afgaves kun 68 Stemmer, de 136 fremkommer ved, at hver stemte paa en Deputeret og en Suppleant. Rundt om findes i det hele meget interessante Oplysninger om de nordslesvigske Valg. Saaledes fremhæver Ottosen med god Grund, at Indskrænkningerne i Valgbarheden spillede en ikke mindre uheldig Rolle end Valgretscensuren. Det meddeles bl. a., at paa Ærø og Femern fandtes ialt kun 17 valgbare, blandt hvilke man altsaa skulde vælge. Det kunde derfor let ske, at Befolkningen blev nødt til at vælge en, man slet ikke ønskede, fordi der ingen andre var at faa.

Lauridsens Skildring af Lorenzen stemmer ialt væsentligt med Ottosens. Hans Beundring for Flor har ikke hindret ham i at yde Lorenzen fuld Anerkendelse, „Der er en beundringsværdig Helhed og Storladenhed over hans Bestræbelser og hans Person, og denne bæres af et Temperament, der ikke kender til Frygt, der kan potenseres op til hvidglødende Lidenskabelighed, men rigtig nok ogsaa til beklagelig Blindhed for de reelle Forhold.“ „Det er den Art Mænd, der under store Kriser kommer frem i første Linie, det er dem, der udfører den afgørende Handling, Hugget.“ Ganske vist føjer han saa til, „men det er ikke dem, der leder Udviklingen videre og behersker Menneskene,“ men denne, taget i Almindelighed, lidt omtvistelige Sætning, ændrer ikke det i det hele imponerende Billede, han med saa megen Anskuelighed tegner af Lorenzen. Ogsaa Hertel ser med megen Beundring paa denne, skønt Faderen

aabenbart altid har været en Smule forskrækket overfor hans hæftige Sind og yderliggaaende Anskuelser.

Mere tvivlsom synes derimod Flors Skikkelse. Lauridsen ser som sagt i ham Lederen af det hele og har grupperet sin ved Fremstillingens Klarhed og Sprogets Energi saa glimrende Skildring af det nationale Gennembrud om ham. Han tegner Flors Billede for os med Ordene: „Hans sunde Sans for, hvad der praktisk lod sig naa, hans enestaaende Gave til at forhandle med alle Partier og Retninger indenfor det danske Folk, hans betagende Personlighed, hans myndige Vilje, frejdige Mod og uopslidelige Udholdenhed og endelig hans langt tilbagetrukne Stilling, som i hvert Fald i Begyndelsen tillod ham at optræde som den uvildige Tilskuer dér, hvor enhver anden Rolle var utjenlig — alle disse Evner med deres skarpe Begrænsning grundlagde et Førerskab af en særegen Art, der tillod Nordslesvig at udvikle sig efter sin Ejendommelighed ved egne Kræfter og dog med fast Haand at blive ledet i en bestemt Retning. Flor kunde kun dirigere; han var hverken Journalist, praktisk Skolemand eller udøvende Politiker, og saa snart han traadte ned fra sit Dirigentstade glippede det for ham. Dette vidste han godt og med sjælden Diskretion holdt han sig indenfor sine Evners Rækkevidde i de første Aar.“ I ret skarp Modsætning hertil staar L. Hertels Opfattelse, der aabenbart nøje svarer til Faderens. Flor er for ham „et levende Spørgsmaalstegn“ baade for dalevende og nulevende, „en Dobbeltskikkelse“, hvis Optræden paa uforstaaelig Vis synes „snart at vidne om en aldeles forhavsende klog Beregning, snart om en ligesaa mærkværdig Naivitet,“ og paa adskillige Punkter gør han opmærksom

paa, hvorledes denne Dobbeltthed træder frem, saaledes i det Indtryk, han har gjort paa samtidige, der omtaler ham paa en Gang „som en overlegen Aandsaristokrat og som meget jævn i Væsen, som overordentlig elskværdig: med et vindende Væsen og som meget gnaven og arrig.“ Ottosen gaar ikke ind paa Flors Karakter, men naar han skildrer, hvorledes han „spillede med stor Takt en dobbelt Rolle“, snart som den, der drev Bønderne frem, snart overfor Kongen som den forsigtige, der holdt igen, saa er der aabenbart ogsaa her noget af Dobbeltskikkelsen, skønt det ikke faar Klang som en Bebrejdelse. Og endelig vil man i selve Lauridsens Skildring øjne noget af de samme Modsætninger, der gør det lidt vanskeligt at faa fat paa hans egentlige Karakter. Der er noget underligt over denne Rolle som tilsyneladende „uvildig Tilskuer“, og vi har lidt ondt ved at forstaa, at den, der besad de fortræffelige Egenskaber, kun duede til som en skjult Dirigent at trække i Traadene. Men samtidig med, at der saaledes er et og andet, der stiller os tvivlende overfor ham, saa er det dog vist, at hans Betydning for Nordslesvigerne var umaadelig, hvad enten den nu skyldtes en virkelig ualmindelig Personlighed eller til Dels det, at han stod mellem dem som den dannede Akademiker, der ene blandt dem havde stadig Forbindelse med Regeringskredsene og de tonangivende københavnske Kredse. Saaledes staar, i det mindste for mig, Flors Skikkelse efter disse Skildringer vedblivende en Smule uklar. Det vilde være at ønske, at Lauridsen i en mere indgaaende Skildring af hans Person kom til at kaste Lys over den.

Overfor Laurids Skau staar alle tre Forfattere,

som vel nu de fleste, med megen Kritik, men ingen af dem har været rigtig i Lag med ham, og med god Grund gør Lauridsen opmærksom paa, at en afgørende Dom her først kan fældes efter et indgaaende Studium af hans Papirer, naar disse blive tilgængelige, og desuden maa det huskes, at de hidtidige Undersøgelser aldeles overvejende gælder Fyrreerne, medens hans virkelige Storhedstid aabenbart først er i Halvtredserne, en Tid, hvis slesvigske Historie endnu kun er lidet oplyst.

Saa er der endelig W. Hertel. I Sønnens Skildring træder denne ganske naturlig i Forgrunden som Bøgens egentlige Emne, men naar man ved Læsningen er lige ved at faa det Indtryk, at han var en af Førerne i første Række, jævnbyrdig med Lorenzen, Flor og Skau, saa er dette aabenbart ikke rigtigt. Han fremtræder for os som en tiltalende sympatetisk Personlighed, der med al sin Iver gik op i den nordslesvigske Sag, men forsigtig i hele sin Optræden, halvt bundet til gammel-dags Forestillinger og lidet egnet til den nye Tids Politik, savnede han Betingelserne for at vinde en egentlig Førerstilling. En ikke ringe Betydning synes han dog at have haft som et Mellemed mellem Førerne og en Del af Bønderne.

Medens Lauridsens og Ottosens Skildringer af de forskellige Personer især har sin Interesse ved den rolige, fordomsfri Vurdering af dem, har Hertels sin særlige Værdi ved den umiddelbare levende Maade, hvorpaa den fører os ind i Samlivet mellem de nordslesvigske Førere ved Beretningen om en Mængde Smaatræk. Indtrykket af dette Samliv er ikke umiddelbart tiltalende. Vi møder

her en Overflod af personlig Rivaliseren og Intrigieren, af Stridigheder om Smaating og af ubarmhjertig tit lidet forstaaende gensidig Kritik. Alle disse Træk er sikkert rigtige, og det er meget heldigt at faa dem fremdragne, men det gælder i høj Grad om at læse dem med den rette Forstaaelse. Saadanne Forhold er alle Partiernes fælles Lod. Der er altid nogle, der kappes om at være i Spidsen, der er altid dem, der, naar deres vise Raad ikke følges, bag efter skumler over dem, som fik deres Vilje, og mod hver af Førerne har altid hver af Partifællerne en Overflod af Indvendninger at gøre. Spørgsmaalet bliver derfor kun, om det i disse Henseender i Nordslesvig stod værre til, end almindeligt er, og det kan vistnok hertil siges, at det var hverken værre eller bedre. Blot træder Intrigerne og Rivaliseringen en Smule mere iøjnefaldende frem her, hvor Bevægelsen var ny og ufærdig, og dens Mænd manglede den Rutine, der lærer erfarne Politikere at intrigere behændigt og med fornem Anstand. Og hertil bør ogsaa føjes, at alt tyder paa, at Hiort-Lorenzen har staaet helt udenfor, hvad der har været af den Art.

En særlig Interesse frembyder det endelig at se disse danske Forfatteres Opfattelse af Modstanderne, af Slesvigholstenerne. L. Hertel, der endnu helt er under Indtryk af Tankegangen fra Faderens Dage, ser i dem „oprørske Menedere“, og det er med et Suk, han taler om „vore nivellerende Dage, da selv gode danske Mænd er tilbøjelige til at undskylde de oprørske Embedsmænd,“ men som man ser, falder det ham intet Øjeblik ind at sætte det som en Betingelse for at være en god Dansk, at man deler hans Syn paa Oprørerne. Og med helt andre Øjne ser Ottosen og Lauridsen paa vore Modstandere. Deres

Syn paa dem er det samme overlegne fordomsfrie, som A. D. Jørgensen allerede i 1894 tog til Orde for i sit Foredrag om Kristian VIII. For Lauridsen er den danske og tyske Bevægelse af samme Art. „I sin inderste Rod“ siger han „var saavel den slesvigholstenske som den sønderjydske Bevægelse Udslag af samme Kulturstrøm og kan føres tilbage til samme Kilde. Som nationale Strømninger var de dengang noget nær naturnødvendige og, hvor tilfældige deres første Ytringer end kan synes, uundgaaelige. De fandt Jordbund i den nationalt ufærdige Masse, der beboede Hertugdømmet, de ledsagedes af en hidsig Propaganda fra begge Sider, og i ungdommeligt Sejrschaab søgte de hver for sig at erobre det hele.“ „Folkefornyelseskravet kom samtidig som et Ferment til de hjemlige Masser, der haltede til begge Sider og hendøede Livet i Smaalighed og Selvopgivelse under Absolutismens Vinger. Det er en ny Aandsmagt der ildner og hidser, der bemægtiger sig alles Tanker, trænger ind i alle Forhold, opløser og forvirrer, samler og adsplitter efter nye Regler. Fra Samfundets Tinder til Folkelivets Bund skabes en Kløft, som ikke mere kan overbygges, Folk væbnes imod Folk og tilsidst rødnes Landets Sletter med Blod.“ Og nøje passer hertil det Indtryk, vi hos Ottosen faar af Slesvigholsteinismens Oprindelse. Vi ser, hvorledes den ligesom den danske begynder som en liberal Bevægelse uden megen national Farve. Derfor vedtoges 1838 Nis Lorenzens Sprogforslag ikke af Snedighed, eller af tilfældige Grunde, som man saa ofte har sagt, men fordi „Sagen i sig selv maatte synes enhver frisindet Mand retfærdig;“ derfor stemte de liberale for, de konservative mod det. Men da saa Slesvigholstenerne mødte den

danske Strømning i Nordslesvig, hvis Mulighed de ikke havde anet, saa formedes ogsaa den tyske Bevægelse aggressivt; ogsaa deres liberale saa, at det nationale Spørgsmaal maatte man begynde med at løse, og den Del af dem, der ikke fulgte Hiort-Lorenzen over paa dansk Side, søgte nu Støtte hos konservative Tyske. Lempelig gled saa ogsaa de — efter det mere teoretisk interessante end praktisk betydningsfulde nyholstenske Forsøg, — over i det historisk-retslige Standpunkt, hvor man for at styrke sin Stilling hagede sig til formentlige Retskrav, der førte til det urimelige Krav om Slesvig til Kongeaaen, som danner Modstykket til Ejderprogrammet. De forviklede, uheldige Forhold, Aarhundreders skæve Udvikling havde medført, næsten tvang begge Parter ind paa de overdrevne Fordringer.

Denne Opfattelse kan i det hele siges nu at være eneherskende blandt danske Historikere, og intet bærer vel stærkere Vidnesbyrd om dansk Historieskrivnings overlegne Forstandighed end netop denne ærlige Vilje og store Evne til uforbeholdent at give Modstanderne, hvad deres er. Den vandtes ved det Nederlag, der lærte danske Historikere, at det var en god patriotisk Gærning, at fjerne de overspændte Forestillinger om egen Ret og Magt, om Modstandernes Uret og Afmagt, som det havde kostet os saa meget at leve paa. Men naar denne billige, rolige Vurdering nu er mulig, saa er den tillige et Vidnesbyrd om, hvor stærkt det danske Standpunkt nu er. For danske Historikere er det nu nok dette ene og simple, at enhver Befolkning har en umistelig Ret til at tale sit eget Sprog, til at tilhøre den Stat, den ønsker at tilhøre. Derfor behøver de ikke ængstelig at spørge, om gamle

Dokumenter taler for eller mod os; det er saa ganske lige meget. Derfor behøver de ikke at føre Beviset for, at vore Modstandere i gamle Dage havde hele Uretten. Rolig kan de indrømme dem, hvad rimeligt er, i den sikre Erkendelse, at dette ikke i fjerneste Maade rokker ved den Ret, vi nu har.

II. Tyske Værker.

K. Jansen und K. Samwer: Schleswig-Holsteins Befreiung, Wiesbaden 1897.

Henrici: Lebenserinnerungen eines Schleswig-Holsteiners, Stuttgart und Leipzig, 1897.

Paafaldende er Modsætningen mellem dansk og tysk Historieskrivning, naar det gælder de nationale Strids-spørgsmaal. Saa overlegent upartiske de danske Forfattere er i deres Bedømmelse, saa naivt partiske er de tyske. Al tysk Historie efter 1864 og 1870 er Sejrherrrens Historieskrivning, præget af den besynderligste Tro paa egen Ret og egen Fortræffelighed, af den usvigeligste Tillid til, at Tyskerne, — eller vel rettere den Gruppe af Tyskere, vedkommende Forfatter tilhører, — altid har haft den hele Ret; enhver Evne til ædruelig Selvvurdering er efter Sejren forsvundet af tysk Historie. Det gælder store som smaa, Mænd af første Rang som Treitschke og Sybel lige saa godt som alle de smaa, og saa stærkt træder denne Kritikløshed frem, at det ved Læsningen uvilkaarligt virker paa os som Udtrykket for en Naivitet, udsprunget af et i en vis Forstand lavere Dannelsesstrin. Der gives forskellige Grader i Partiskheden, men Undtagelser findes neppe.

Alt dette gælder ogsaa om de to Bøger, her er Tale

om. Den første af dem, et stort Værk, omkring de 800 Sider, er skrevet af U. J. Lornsens Biograf, K. Jansen, men udgivet og suppleret af K. Samwer, en Søn af den Samwer, der hørte til Augustenborgernes nærmeste Hjælper. Den skildrer først Aarene fra 1851—63, „Die Zeit der Knechtschaft“, saa Kampen, og helliger endelig den større Halvdel til at forsvare Augustenborgernes Optræden overfor Bismarck, angribe denne. Den er skrevet med den ærligste og stærkeste Tro paa egen Ret, den varmeste Pietetsfølelse overfor den Sag, Forfatterne tjente, og den mest ubegrænsede Blindhed for andre Synspunkters Berettigelse. Noget anderledes er Henricis Erindringer. Han fortæller nærmest med det Maal at berette, hvad han selv har oplevet, og da han som Embedsmand i Hertugdømmerne har oplevet hele den nationale Strid, kommer han saa ind paa denne. Han hørte til dem, hos hvem Embedsmandens Loyalitetsfølelser, Tidens nationale Bevægelse og Troskaben mod de fornentlig legitime Fyrsterettigheder, Augustenborgerne havde, spillede sammen paa den underligste Maade, og frembragte et af de halve Standpunkter, hvorpaa denne Tid er saa rig. Han er derfor ikke i samme Grad troende overfor nogen enkelt Opfattelse, men gælder det Dansk mod Tysk, da svinder ogsaa hos ham Upartiskheden. Om begge Forfattere gælder det, at hvad vi træffer hos dem ikke er den egentlige nationale og liberale tyske Bevægelse, hvis første Mænd var Beseler og Olshausen. Det er Anskuelserne fra den augustenborgske Kreds, og fra de Embedskredse, som halvt af nationale, halvt af retslige Grunde dreves over paa deres Side, vi her møder.

I selve Hovedspørgsmaalet: Tyskernes Ret til

Nordslesvig træffer vi hos disse Forfattere ingen som helst Anerkendelse af, at dette Krav var overdrevet. For Jansen og Samwer synes dette Problem ikke at eksistere. Kampen om Slesvig gælder for dem kort og godt den hele Provins, det er en Kamp til „Frelse for den af Danskerne undertrykte tyske Nation,“ Indholdet af Slesvigs Historie samler de i Ordene: Begge Hertugdømmers Befolkning havde oprindelig bestaaet af tyske Stammer, men Nordslesvig var, efter at Anglerne ved Slutningen af Folkevandringen havde forladt deres Hjem, delvis bleven beboet af Danskerne og hele Slesvig indlemmet i det danske Rige. Men snart var Slesvig igen som uafhængigt Hertugdømme bleven udsondret af Riget og havde til Beskyttelse mod Danmark forbundet sig nøje med Holsten. Udbredelsen af tyske Sæder og Skikke saa vel som tysk Sprog ogsaa i Nordslesvig var den lykkelige Følge af denne Sammenslutning.“ Med disse Sætninger, fulde af Fejl, er Danskheden affærdiget, man tror kort og godt paa hele den gamle slesvigholstenske Katekismus.

Lidt forsigtigere tager Henrici herpaa. 15—16 Aar gammel havde han opdaget, „at jeg ikke kendte en tysk-national Begejstring, ja som Slesviger ikke en Gang vidste, om jeg kunde betragte mig som hørende til Tyskland;“ paa Als havde han lært, at Befolkningen var langt overvejende dansktalende, Aabenraa fandt han i 1848 „overvejende dansksindet“. Men alt dette synes dog ikke at have fremkaldt nogen Tanke hos ham om at tage Hensyn til denne danske Befolkning. Der tales hos alle disse Forfattere vidt og bredt om den tyske Nationalitet, og Nationalfølelsen prises i stærke Ord, men den Ide, at der ogsaa kan findes en anden national Ret end den tyske, synes at ligge helt udenfor deres Forestillingskreds.

I Steden for at beskæftige sig med nationale Rettigheder, fylder man saa Side op og Side ned med Forsvar for de gamle Retsstandpunkter. Og ud af det hele Oplag af uklare, sig selv og hinanden evig og altid modsigende, for en moderne Betragtning saa inderlig ligeegyldige Arveretsbestemmelser, læser de selvfølgelig altid Augustenborgernes Ret. Om den tvivles aldrig. „Den evige Retfærdighed nærmede sig“ er de højtidsfulde Ord, hvormed Jansen og Samwer slutter deres Beretning om den danske Styrelse.

Tilsvarende er Jansens og Samwers Opfattelse af den augustenborgske Slægt helt bestemt af Pietets- og Andagtsfølelse. Medens Hertugen efter Bogens Emne ikke omtales meget, ødsler de den mest ubetingede Ros paa hans Søn, den unge Hertug Frederik, der i 1864 optog Arvekravene. Skildringen af hans Barndom, der i det hele er holdt i en underlig lyrisk Stil, slutter saaledes helt patetisk „men fra sin elskværdige fortræffelige Moder arvede han det ædle Væsen, det gode Hjærte, den sædelige Renhed og den dybe Religiøsitet, som siden bragte ham Trøst i den bitre Nød.“ Derfor er han ogsaa siden i al sin Færd Ridderen uden Frygt og Lyde, bestandig rede til at ofre sin egen Fordel for nationale Interesser. Koldsindigere er atter her Henrici. Dennes Fader har været Hertugens Læge paa Augustenborg, og Forholdet mellem dem var aabenbart ikke altid idealt. Ogsaa Sønnen er ret kølig i Skildringen af Hertugen og først og fremmest nægter han dennes nationale Interesser, idet han med Tilslutning citerer en Udtalelse om ham fra 1863: „Han staar endnu ganske paa sit gamle forældede Standpunkt og har intet Begreb om, at det drejer sig om

nationale Interesser. For ham er Spørgsmaalet blot et personligt; hans Rettigheder, hans Slægts Rettigheder er bleven krænkede, derom drejer alt sig for ham." Der kan næppe være Tvivl om, at Henrici heri har Ret. Derimod roser han Hertug Kristian af Augustenborgs Familieliv, og den unge Hertug Frederik betragter ogsaa han med en Sympati, om hvis Berettigelse, der vel ikke er nogen Grund til at tvivle.

En meget stor Del af Jansens og Samwers Bog er helliget Forholdet mellem Hertug Frederik og Bismarck imellem 1864 og 66, og ogsaa Henrici, der var Medlem af den da oprettede foreløbige Regering og ved Lejlighed Mægler mellem Preussen og Hertugen, dvæler meget herved. Der er da ogsaa væsentligt paa dette Omraade, at disse Bøger, og da navnlig den første, har historisk Værdi, idet den bringer en indgaaende Fremstilling, bygget paa en Række hidtil ukendte Aktstykker.

Paa et Punkt er Henrici og de to andre her enige. Det er i Forsvaret for de augustenborgske Arverettigheder overfor Sybels Angreb. Som bekendt har Sybel til Forsvar for den bismarckske Politik hævdet, at Augustenborgerne 1852 havde fraskrevet sig al Arveret ved Overenskomsten med Danmark, og han har støttet denne Opfattelse til Kronjuristernes Dom. Henrici, der selv har været med blandt Kronjuristerne ved andre Lejligheder, hævder, støttet paa sine personlige Erfaringer, at disse har ladet sig bestemme af politiske Hensyn, og at man derfor ikke kan tillægge deres Dom nogen Vægt. Dette har han sikkert Ret i; Kronjuristernes Dom har næppe større Interesse end den Kuriositetsinteresse, der ligger i, at se disse preussiske Jurister efter Regeringens Ønske

bevise, at Kong Kristian havde Arveretten til de Hertugdømmer, som man lige havde taget fra ham under Paa-skud af, at han ikke havde Ret til dem. Men beviser Dommen intet, saa turde dog dens Resultat være rigtigt. De tre Forfatteres Grunde mod dette har alle et ret spidsfindigt Præg, og det virkelige Sagforhold er jo dog, at Forudsætningen ved Aftalerne 1852 var, at de augustenborgske Krav ikke oftere rejstes; dette bliver staaende, hvor meget man saa snakker frem og tilbage om de Former, hvorunder Løftet gaves.

Derimod skilles Forfatterens Veje naar det gælder Forhandlingerne mellem Hertug Frederik og Bismarck. Jansen og Samwer hævder her med Iver, at Hertugen var opfyldt af Troen paa Preussen som Bærer af Tysklands Enhed og fuldt rede til at indrømme det alle ønskelige Garantier, men at det hele var lige meget, fordi Bismarck overhovedet kun drev disse Forhandlinger for et Syns Skyld, men var fast besluttet paa at tage alt selv. Henrici mener derimod, at Ansvar for, at Forhandlingerne blev resultatløse ligger hos Hertugen, eller vel snarere hos dennes Raadgivere. Ivrig preusservenlig men overbevist om, at Hertugen havde Retten paa sin Side, ønskede han stærkt, at disse to Interesser havde kunnet forenes ved en mindelig Overenskomst. Det synes her det sandsynligste, at Bismarck fra første Færd har villet have alt, men det er højst usikkert, om han kunde have sat dette igennem, hvis Hertugen straks og uforbeholdent var gaaet ind paa de preussiske Garantifordringer. Kong Vilhelm var jo ængstelig samvittighedsfuld, saa snart det gjaldt de legitime Rettigheder, han troede paa, og Gang efter Gang lagde hans vaklende ubestemte Sind Bismarck meget

alvorlige Hindringer i Vejen; og her troede han nu i høj Grad paa de augustenborgske Rettigheder, saa en hurtig Optræden af Hertugen vilde vistnok have gjort det umuligt at føre Bismarcks Planer igennem. I Stedet optraadte Hertugen tøvende og ubestemt, og gav derved Bismarck de Vaaben i Hænde, han behøvede. Medens Henrici be-
tragede den nære Tilslutning til Preussen som ønskelig og meget let slog sig til Ro ved den fuldstændige Indlemmelse, ser Jansen og Samwer i den en grov Retskrænkelse, der giver Anledning til mange harmfulde Udtalelser, men ogsaa de er dog endt med at forsone sig med denne Skæbne, og den augustenborgske Prinsesses Ægteskab med den tyske Kejsers har meget trøstet dem.

I Opfattelsen af deres danske Modstandere findes hos disse Forfattere intet af den Objektivitet, vi har truffet hos de danske overfor Slesvigholstenerne. For Jansen og Samwer er den danske Styrelse af Slesvig simpelthen et vilkaarligt Voldsregimente; de undrer sig blot over, at man ikke gav sig til at slaa Tyskerne ihjel dernede. En Vurdering af den danske Styrelse med en Smule Forstaaelse af, hvorledes Danske maatte se paa Forholdene, og hvorledes de mødtes af store Vanskeligheder ved Forsøget paa at skabe Forhold, der kunde tiltale alle, dertil findes intet Tilløb. Og tilsvarende den danske Regerings Holdning under de internationale Forhandlinger; den synes dem en lang Række af Snedigheder, Løftebrud osv.; ogsaa her mangler alle Betingelser for en nogenlunde overlegen Bedømmelse. Den hele Skildring er saa helt tilskaaret efter Helte- og Skurkemetoden, at den i ingen Henseende indbyder til en alvorlig Drøftelse. Og hvad nu endelig Nutiden angaar, saa er Forholdet et tilsvarende. Nord-

slesvig eksisterer ikke for dem; at der lever en Befolkning, der har Ret til selv at raade for sin Skæbne, falder dem intet Øjeblik ind.

Heller ikke hos Henrici finder man megen Forstaaelse overfor Danskerne. Hans Skildring af den danske Styrelse er dog ikke holdt i slet saa højtidelige Toner, selv om ogsaa han tror paa Voldsregimentet, og desuden fremhæver han, at det egentlig kun var i Slesvig det gik saa galt, i Holsten, — hvor han selv boede, — var Tilstandene ganske rimelige. Spørgsmaalet Nordslesvig er da ogsaa til for ham. Han rejser endog selv det Spørgsmaal, om det ikke burde gives tilbage til Danmark men ganske vist for med stor Iver at bekæmpe denne Tanke. „Jeg vil imidlertid ikke nægte,“ siger han, „at jeg er bange for, at der i Tyskland gives Kredse, der er højst ligegyldige overfor den nordslesvigske Sag, og at mange maaske endog har ment, at da Nordslesvigerne dog hellere vilde være Danske, det saa havde været rigtigere, om man havde afstaaet Nordslesvig til Danmark.“ Herimod drager han med stor Energi i Marken. Han hævder, at der i Nordslesvig lever mange tysktalende og mange tysksindede dansktalende, og det vilde være skændigt, om Preussen priggav disse, der har udstaaet saa haarde Tider til et nyt dansk Voldsregimente. Desuden taler Nordslesvigerne efter hans Mening slet ikke rigtig Dansk, og ligner ikke Danskerne, thi „I Modsætning til Danskerne, der lader sig heherske af national Forfængelighed og Lidenskabelighed, er Nordslesvigerne af et roligt, besindigt Temperament med en stærkt udpræget Loyalitetsfølelse.“ De er derfor en fortræffelig Befolkning „der selv om den endnu er dansk-sindet, vel fortjener, at der bliver lagt Vægt paa dens

Genvindelse,“ og anstrænger man sig blot, saa naas nok den Tid, da „Nordslesvigerne blive gode Preussere og da efter hele deres Sindelag kan regnes til deres Konges mest trofaste Undersaatter.“ Skal dette opnaas maa imidlertid den danske Agitation dernede standses. Denne Agitation er for ham noget særdeles grufuldt. Han har læst Strackerjans noksom bekendte Værk derom, og er bleven ganske henrykt derved. Efter hans Forestilling, forfølges de stakkels Tyskere paa det forfærdeligste af den terroristiske danske Agitation den Dag i Dag, og han haaber kun paa, at Regeringen en Gang skal tage alvorlig fat. Saaledes ender ogsaa han i den rene tyske Parti-lyrik. —

Dette er disse tyske Værkers Karaktertræk, og de samme Træk genfindes noget nær i al moderne tysk Historie, som berører nationale Emner. Som Nederlaget har virket rensende og forbedrende paa dansk Historie, saaledes har Sejren beruset tyske Forfattere. Deraf den dybe Modsætning mellem moderne tysk og dansk Historie-skrivning, som vi her har set Eksempler paa.

P. Munch.

Optanternes Retsstilling.

Af P. Skovrøy.

I en hel Menneskealder har dette Forhold ventet paa sin endelige Ordning, et klart og utvetydigt Retsgrundlag, der hverken giver Rum for spidsfindige Fortolkninger eller for politiske Eksperimenter af den Art, som vi nu er Vidne til, da de danske Undersaatte bruges som „Kanonføde“ og som politiske „Stormbukke“ i Fortyskningskampen mod den danske Befolkning i Slesvig.

Det er ikke Meningen her at drøfte de egentlige danske Udlændinges Retsstilling, som udelukkende er begrundet i de almindelige Folkeretsregler.

Det er kun de saakaldte Optanters Retsstilling, der har en positiv Hjemmel, dels i Wien-Fredens Art. 19, dels i Aabenraakonventionen, som her skal behandles.

Disse Optanter maa inddeles i to Klasser:

- 1) Optanterne fra 6 Aars Fristen fra 1864 til 1870,
- 2) Optanterne og andre Personer, som nyde Opholdsret i Henhold til Aabenraakonventionen af 1872.

Den første Klasses Retsstilling er begrundet ved Wien-Freden Art. 19, der lyder saadan:

„De Undersaatte, der er bosatte i de ved denne

Traktat afstaaede Landsdele, nyder i et Tidsrum af seks Aar, at regne fra den Dag Udvekslingen af Ratifikationerne har fundet Sted, efter en foregaaende Erklæring til den kompetente Myndighed, den fulde Ret til at udføre deres Bohave toldfrit og gaa med deres Familie til Danmark med Anerkjendelsen af Ret som danske Undersaatte. Det tilstaaes dem at beholde urørligt Gods i de afstaaede Landsdele.

Samme Ret tilstaaes paa den anden Side danske Undersaatte og saadanne i de afstaaede Landsdele, der er bosiddende i Danmark.

Undersaatte, der kommer til at nyde godt af disse Dispositioner, maa ikke paa Grund af deres Option kunne forulempes, hverken paa Person eller Ejendom i de respektive Stater.

Den nævnte Frist af seks Aar finder ogsaa Anvendelse paa de oprindelige Undersaatte baade i Danmark og de afstaaede Landsdele, der paa Tidspunktet for Udvekslingen af lærværende Traktats Ratifikationer befinder sig uden for Danmarks eller Hertugdømmernes Omraade. Deres Erklæring kan modtages af det nærmeste danske Gesandtskab eller den øverste Provinsmyndighed, saavel i Danmark som i Hertugdømmerne.

Den der paa Tidspunktet for Udvekslingen af nærværende Traktats Ratifikation har Indfødsret, beholder samme.“

Skønt denne Fredsartikel har det tilfælles med saa mange Traktatbestemmelser, at den er sjuksket affattet, saa fremgaar Opholdsretten for de danske Optanter dog utvivlsomt ved en nærmere Betragtning.

Det første Punktum, som kun indeholder en Bestemmelse om Toldfriheden og om Undersaaternes Ret til at forlade Landet, tager aabenbart Sigte paa de mange danske Embedsmænd, som maatte antages at ville forlade det erobrede Land og gaa tilbage til Kongeriget. Men denne Bestemmelse blev straks af de prøjsiske Myndigheder misforstaaet som indeholdende en Pligt for de Opterende til at forlade Landet. Man oversaa her, at ved en slig Fortolkning, vilde den følgende Bestemmelse om, at „Optanterne ikke paa Grund af deres Option maatte forulempes paa Personen“ blive fuldstændig meningsløs; thi naar Optanterne ikke turde blive boende i Slesvig, men maatte forsvinde over Grænsen straks ved Optionen, saa kunde der jo ikke godt blive Tale om, at deres Person kunde blive forulempet.

I Virkeligheden er disse Optanternes Retsstilling i Kraft af denne Artikel fuldkommen lig med de prøjsiske Undersaatters i Henseende til den personlige Ukrænklichkeit. Der siges jo nemlig udtrykkelig, at deres Person ikke maa forulempes paa Grund af Optionen. Det vil altsaa ogsaa sige, at disse Optanter ikke kunne blive udviste som de egentlige Udlændige, thi en Landsforvisning er dog sandelig en personlig Forulempelse, hvis noget her i Verden kan kaldes saadan.

Opholdsretten er saaledes utvivlsomt hjemlet udtrykkelig i Artiklen; men dernæst fremgaar den med Nødvendighed af Forholdenes Natur og „Lovgrunden“. Thi hvorfor blev Artiklen overhovedet optaget i Traktaten? For at lette de danske Slesvigere Overgangen til et andet Statssamfund, men sandelig ikke for at jage dem ud af Landet. Ingen af Parterne tilsigtede en Af-

folkning af Nordslesvig, men søgte tværtimod at forhindre Udvandringen til Danmark derved, at man optog Art. 19 i Traktaten, som tillod Undersaatterne at blive boende i Landet som danske. Man vilde skaane den da levende Generations Følelser. Man var jo ikke blind for, at den Del af den erobrede Befolkning i Slesvig som var dansksindet, ikke saa med velvillige Øjne paa Erobreren, samt at alle de, der kort forinden havde baaret Vaaben imod Prøjserne og forsvaret deres Fædreland, maatte gyse tilbage ved Tanken om, maaske inden kort Tid at kunne blive tvungen til at staa i Kampen overfor deres egne Brødre og Landsmænd, eller at deres Sønner kunde komme i denne Stilling. Det var altsaa af Hensyn til den danske Befolknings berettigede Følelser og for at forebygge en Udvandring i stor Stil at Artikel 19 blev optaget. Dette vil ingen nægte. Men hvis Artikel 19 ikke hjemler Optanterne en Ret til at blive boende i Slesvig, og hvis man hævder, som man paa prøjsisk Side har gjort, at en Udvandring er betinget i Optionens Natur, saa blev jo de danske Optanters Retsstilling paa Grund af Artikel 19 ringere end Udlændinges, og Masseudvandringen, som man vilde forebygge ved Artikel 19 maatte blive fremkaldt ved denne Bestemmelse, hvad den jo faktisk blev, takket være de prøjsiske Myndigheders Misforstaaelser og Misgreb. Derfor er den prøjsiske Opfattelse af Artikel 19 i Wien-Freden uforenelig med sund Fornuft.

I hvor høj Grad dette sidste er Tilfældet bevises mest slaaende derved, at man fra prøjsisk Side ved tidligere Forhandlinger har gjort hele tre forskellige Opfattelser af Optanternes Retsstilling gældende:

1) hævdede den prøjsiske Indenrigsminister Puttkamer paa Hans Lassens Forespørgsel den 7. Marts 1883 i Landdagen, at Artikel 19 i Wien-Freden indeholdt den Bestemmelse, at de opterende maatte udvandre til Danmark.

I Følge denne Opfattelse er Optanternes Retsstilling ringere end de sædvanlige Udlændinges.

2) hævdede den prøjsiske Minister gennen den tyske Gesandt i København den 20. Febr. 1883: „Hvad angaar de i Nordslesvig anordnede Forholdsreglers formentlige Strid med sluttede Overenskomster, saa have Overenskomsterne med Danmark i hvert Fald ikke indrømmet de slesvigske Optanter flere Rettigheder, end der tilkommer enhver anden Udlænding, og disse Optanter kunne derfor, lige som enhver anden Udlænding, til enhver Tid udvises.“

I Følge denne Opfattelse er Optanternes Retsstilling ikke ringere men fuldkommen lige med Udlændinges.

3) hævdede forleden Regeringspræsident Köller overfor „Politiken“s Medarbejder, at Optanter ikke kunde udvises, dersom de ikke havde forbrudt sig imod Lovene.

I Følge denne Opfattelse er Optanternes Retsstilling ikke ringere eller lig med Udlændinges, men bedre, for saa vidt som, efter Köllers Mening, en Optant ikke kan udvises, forinden han har forset sig imod Lovene. Hr. Köller staar aabenbart med sin Opfattelse paa Aabenraa-konventionens Grund.

Ingen af disse tre forskellige Opfattelser er imidlertid den rette. Hr. Köllers Opfattelse er — skønt han er den, der i Praksis har været mest gram over for de

danske Undersaatter — den mest rimelige; men han begaar den Fejl at anvende Aabenraakonventionen paa Optanterne fra 6 Aars Fristen, hvis Retsstilling har selvstændig, positiv Hjemmel i Wien-Fredens Artikel 19.

Disse Optanters Opholdsret er jo i Medfør af denne Traktatbestemmelse ubetinget, medens Opholdsretten efter Aabenraakonventionen er betinget, nemlig af, at de paagældende ikke give Anledning til begrundede Klager, eller lægge et fjendtlig Sindelag mod den prøjsiske Stat og dens Undersaatter for Dagen.

Den sidste Bestemmelse aabner en vid Mark for Fortolkninger, medens Bestemmelsen i Artikel 19 i Wien-Freden „at Optanten ikke paa Grund af Optionen maa forulenpes paa Person eller Gods“ er klar og uanfægtelig.

At Optanterne fra 6 Aars Fristen staa uberørte af Aabenraakonventionen fremgaar alene deraf, at en Kommission som den, der blev nedsat i Aabenraa i 1871, ordentligvis ikke kan ophæve Wien-Traktatens Bestemmelser, allermindst kan en slig Kommission formindske de ved en Fredstraktat hjemlede Rettigheder.

Men det samme fremgaar desuden af Forholdenes Udvikling og selve Aabenraakonventionens Ordlyd.

Optantsagens Udvikling kom straks ind paa vildsomme Veje og endte tilsidst i det skæbnesvangre Uføre, hvor den endnu sidder fast. De prøjsiske Myndigheder tog fra første Færd med haard Haand paa denne Sag, i det man befalede de opterende, for saa vidt de vare i den militærpligtige Alder og stundom ogsaa uden, at være ude af Landet inden 14 Dage. Nogle prøjsiske Herredsfogder forelagde endog de Folk, som ønskede at optere, til Underskrift en Forpligtelse til at være ude af Landet

inden en vis Frist, medens atter andre Myndigheder ikke knyttede denne Betingelse til Optionen, lige som det ogsaa hændte, at en opterende nægtede at underskrive en slig Erklæring og dog blev udskrevet.

Det er en Selvfølge, at denne Misforstaaelse af Traktatens Bestemmelse, i Forbindelse med denne Famlen i Opfattelsen og Mangel paa Ensartethed i Udførelsen maatte afføde Usikkerhed i Befolkningen, som følte sin Ret krænket, men maatte bøje sig for Magten. Og da i 1870 den prøjsiske Hær mobiliseredes mod Frankrig i Marts Maaned, endnu inden 6 Aars Fristen efter Wien-Freden var udløben (den udløb 16. Nov. 1870), og Indkaldelserne slog ned i de slesvigske Landsbyer, var Opskræmtheden og Usikkerhedsfølelsen saa stor, at det slog ud i en tøjlesløs Forvirring. Paa Grund af Uorden i de prøjsiske Lægdsruller hændte det endogsaa, at danske Optanter fik Indkaldelsesordre. Dette satte Kronen paa Værket. Gamle Soldater, der for seks Aar siden havde kæmpet imod Prøjserne ved Dybbøl, gyste tilbage for den Tanke, at de ved en Indkaldelse kunde komme til at staa med Bajonetten i Haanden overfor deres danske Kammerater fra Dybbøl, over for Venner og Frænder, ja Brødre, Fædre eller Sønner, som havde opteret for Danmark. Det var jo næmlig en almindelig Mening, at Danmark vilde deltage i Krigen. Mange Optanter troede, at deres Option ikke respekteredes, og baade Optanterne og unge Folk, som stode for Indkaldelsen og endnu vilde benytte 6 Aars Fristen til en Option, samt Folk, der allerede havde modtaget Indkaldelsen, flygtede i Hobetal over den danske Grænse.

Efter at den fransk-tyske Krig var endt, begyndte

disse Personer efterhaanden at søge tilbage til den hjemlige Arne. Og nu tog Udvisningen Fart. Man udviste uden tilsyneladende at gøre mindste Forskel paa, om de udviste vare Optanter eller ej. Man slog ned paa dem, hvor man fandt dem. Det var som den vilde Jagt, som under den kullede Greve, da „Dansken var fredløs i Skov og paa Hede“, og ondsindede Hjemmetyskere agerede Støvere i Ledtog med tyske Smaablade, som hujede og bjæffede af Skadefryd under denne Menneskejagt.

Omsider blev det for broget for begge Parter. For om muligt at komme til en Forstaaelse, blev der i 1871 nedsat en international Kommission til Sagens Ordning, i hvilken deltog paa dansk Side: Kongelig Kammerherre og Stiftamtmand i Aalborg, Fredrik v. Dahlstrøm og Kongelig Oberst og Kommandant paa Bornholm, Eduard v. Fallesen, og paa tysk Side: den kongelig prøjsiske Generalmajor og Kommandør for 15. Brigade, Heinrich v. Blumenthal af Flensborg og Kongelig prøjsisk Geheime-Regeringsraad og Landraad for Flensborg Kreds, Vilhelm Krupka.

Denne Kommission undertegnede den 16. Januar 1872 en Slutningsprotokol, den saakaldte Aabenraakonvention, angaaende Behandlingen af de til Danmark udvandrede slesvigske og holstenske værnepligtige.

Kommissionen betegner straks i Begyndelsen sin Opgave som den: at prøve de værnepligtige og Reservisters Forhold, som i Sommeren 1870 tog til Danmark.

Kommissionen har lavet en Fortegnelse over alle disse Personer og inddelt dem i 3 Lister A, B og C.

I Liste A indeholdes de Personer, som have opteret

for Danmark indenfor den i Wien-Fredens Artikel 19 foreskrevne 6 Aars Frist, altsaa de egentlige Optanter.

Denne Liste bliver af Kommissionen behandlet meget summarisk med følgende Ord:

„Samtlige i Liste A opførte Mandskaber blive utvivlsomt at anerkende som danske, og der vil uden Betænkelighed kunne tilstedes dem varigt Ophold i Slesvig, efter at det er godtgjort, at de ved Indkaldelsen allerede vare at betragte som danske og derfor ikke have forbrudt sig mod de prøjsiske Straffelove.“

Der ligger i disse Ord en aaben Anerkendelse af Optanternes Ret til at opholde sig her i Slesvig. Der siges jo udtrykkeligt, at der ingen Betænkelighed kan være ved at tilstede Optanterne varigt Ophold i Slesvig, fordi de ikke have forbrudt noget. Det vil med andre Ord sige, at Kommissionens Behandling ikke vedrører disse Personer, at Aabenraakonventionen ikke finder Anvendelse paa dem, at deres Retsstilling maa bedømmes uafhængig af Traktaten af 1872.

En anden Fortolkning er umulig. Thi sæt, at disse Optanter i 1870 alle tilhobe vare forblevne i Slesvig og Holsten, saa vare de ikke blevne optagne i Kommissionens Lister og altsaa heller ikke blevne nævnte i Aabenraakonventionen, og deres Retsstilling kunde da ordentligvis ikke anses som berørt af en Traktat, der slet ikke nævner dem. Men lige saa lidt kan deres Retsstilling blive berørt derved, at de af Frygt for en uberettiget Indkaldelse udvandre og senere blive behandlede i en Overenskomst sammen med andre Personer, hvis Retsstilling er af en ganske anden og ringere Art. Dette vilde jo være det

samme som at gøre det tyske Mundheld: „Mit gefangen, mit gehangen!“ til en alvorlig Retsgrundsætning.

Men det er heller ikke Aabenraakonventionens Mening, at Optanter fra 6 Aars Fristen skulle indbefattes under den. For alle de Optanters Vedkommende, som vare udvandrede eller udviste før 1870 og slet ikke ere medopførte paa Kommissionens Lister er dette jo klart, thi Overenskomsten siger udtrykkelig i sin Indledning, at den behandler de værnepligtiges Forhold, som i Sommeren 1870 flygtede til Danmark, og i de to Noter, som udveksles mellem de to Regeringer den 25. Septbr. 1872 i Anledning af Traktatens Ratifikation, hedder det endvidere „værnepligtige, som paa Grund af den prøjsiske Armees Mobilisering i 1870 gik til Danmark.“

Desuden taler Aabenraakonventionen hele Tiden udelukkende om „værnepligtige“; men til den Kategori høre Optanterne ikke — de vare jo netop ikke værnepligtige, siger Traktaten selv, fordi de vare danske Optanter.

Af foranstaaende fremgaar formentlig, at de Optanter, som have opteret i Seksaarsfristen i Henhold til Artikel 19 i Wien-Freden, nyde en ubetinget Ret til Ophold i Slesvig og lige saa lidt kunne udvises som de prøjsiske Statsborgere.

Og nu med Hensyn til 2. Klasse af Optanter og andre Personer, som have Opholdsret i Henhold til Aabenraakonventionen. Det er i Følge denne Traktats Liste B og C dels Optanter, som først have opteret efter Modtagelsen af Indkaldelsesordren i 1870, men inden 6 Aars Fristens Udløb (6. November), dels saadanne, som

have opteret efter Fristens Udløb og unddraget sig den prøjsiske Militairtjeneste ved at gaa til Danmark i 1870.

Disse Personers Retsstilling er ringere, for saa vidt som deres Opholdsret er betinget af, at de ikke give Anledning til begrundede Klager og ikke lægge fjendtligt Sindelag mod den prøjsiske Stat eller dens Undersaatter for Dagen.

Endnu staar tilbage at undersøge et Spørgsmaal af overordentlig Rækkevidde, nemlig

Optantbørnenes Forhold og Retsstilling.

Medens i Følge den danske Indfødsretslov alle Personer erhverve dansk Indfødsret ved Fødselen, er dette ikke Tilfældet i Prøjsen efter den tyske Indfødsretslov af 1. Juni 1870 idet kun Børn af tyske Undersaatter erhverve Indfødsret i Tyskland; Børn af Udlændinge ere og forblive Udlændinge lige som Faderen.

Som Følge heraf ere alle Børn af de danske Optanter i Slesvig danske Undersaatter efter prøjsisk Begreb.

Spørges der nu om disse Børns Retsstilling, saa maa det hævdes at Børn, der var fødte den 16. Nov. 1864 (den Dag Wien-Fredstraktaten ratificeredes) maa nyde samme Ret som Faderen, der har opteret inden 6 Aars Fristens Udløb, for saa vidt Børnene ikke vare myndige, da Faderen opterede.

I Samklang hermed staar ogsaa en Erklæring, som det danske Udenrigsministerium under 29. Maj 1879 har tilstillet en dansk Undersaat her i Slesvig som Svar paa en Forespørgsel. I denne Skrivelse hedder det:

„De i længere Tid mellem den kgl. danske og kgl. prøjsiske Regering førte Forhandlinger om den

statsretlige Stilling, som tilkommer Børnene af de i Slesvig boende danske Undersaatter, har ført til det Resultat, at den prøjsiske Regering anerkender, at Børn af Forældre, som i Følge Artikel 19 i Fredstraktaten af 30. Oktober 1864 have afgivet den Erklæring, at de ville vedblive at være danske Undersaatter, maa anses for at have bevaret deres danske Nationalitet, naar de vare umyndige og undergivne den kaiserlige Myndighed paa den Tid, Erklæringen blev afgiven, saafremt der ikke udtrykkelig ved denne Erklæring er gjort et modsat Forbehold. Som Følge af Ovenstaaende er fra prøjsisk Side ogsaa Deres Søn anerkendt som dansk Undersaat og i denne Egenskab befriet for den prøjsiske Militærtjeneste.“

Som man ser gaar denne Erklæring lidt videre, i det den hævder, at alle Børn, som ere fødte før Faderens Option inden for 6 Aars Fristen, ere danske Undersaatter, eller rettere sagt af den prøjsiske Regering anses for at have bevaret deres danske Nationalitet, thi danske Undersaatter er efter dansk Statsret kun de Børn der ere fødte før 6. Nov. 1864. I Følge prøjsisk Statsret staa Optanters Børn endog i uendelige Led uden for det prøjsiske Statsborgerforhold, med mindre de have ladet sig naturalisere eller for Kvindernes Vedkommende have indgaaet Ægteskab med prøjsiske Statsborgere.

Man vil forstaa, at der under disse Forhold leve flere Tusinder af vore Laudsmænd her i Slesvig, hvis statsretslige Stilling svæver mellem Himmel og Jord, i det de efter prøjsisk Opfattelse er danske Undersaatter, men efter dansk Lov ikke er det. Sæt at disse Personer blive udviste af Prøjsen, og sæt at Danmark ikke er

godmodigt nok til at modtage dem, hvad saa? Thi Danmark er kun forsørgelsespligtig overfor sine egne Undersaatter.

Heri er der ikke indtraadt nogen Forandring ved den under 19. Marts 1898 udstædte danske Lov om Erhvervelse og Fortabelse af Indfødsret, eftersom Lovens sidste § udtrykkelig fremhæver, at Loven ikke angaar de Personer, hvis Indfødsret er forbeholdt i Henhold til Wien Fredstraktatens Art. 19.

Imidlertid har det dog i adskillige Tilfælde, hvor Optanternes Hjemstedskommune har nægtet at modtage Optanternes Børn, vist sig, at Prøjsen har maattet bekvemme sig til at overtage Forsørgelsen af disse trængende Personer, naar de vare fødte her i Slesvig.

Prøjsen har vel tidligere forsøgt sig paa at løse denne Knude, men rigtignok ved paa ægte Militærstatsvis at hugge den over med Sværdet.

Det udtales i Aabenraakonventionen, at dette anomale Forhold for Fremtiden skulde skaffes af Vejen og event. ad Lovgivningsvejen drages Omsorg for, at de kommende Generationer af denne Befolkning ved deres Fødsel i Prøjsen bleve Prøjsere.

Dette billigedes af de danske Kommissærer, og den danske Regering udstædte Loven af 4. April 1873, som fritager tyske Undersaatter i Danmark for Militærtjeneste.

Det hedder i Aabenraakonventionen, at Sagen skal ordnes for de kommende Generationer som fødes. Dermed er udelukket de Generationer, som er fødte før den 25. Sept. 1872 (Aabenraakonventionens Ratifikationsdatum). Endvidere siges der, at Ordningen skal ske ved Lov.

Desuagtet udstædte den prøjsiske Regering den

7. Januar 1883 en Kundgørelse, der truede alle danske Undersaatter, som i dette Aar fyldte deres tyvende Aar, med Udvisning, dersom de ikke meldte sig til prøjsisk Militærtjeneste og Naturalisation.

Denne Kundgørelse udstædes endnu hvert Aar, til Trods for at den strider imod alle mulige Love og Traktater. Den strider imod Wien-Fredens Artikel 19, den strider imod Aabenraakonventionen; thi for det første er det ingen Lov, som denne bebuder, men en simpel administrativ Forholdsregel, for det andet kommer den mindst 10 Aar for tidlig (jævnfør „kommende Generationer“ i Traktaten) og for det tredje kræver Traktaten som Grund for Udvisning „begrundede Klager“; men man kan da virkelig ikke sige om en Yngling, at han giver Anledning til begrundede Klager ved at han — træder ind i sit tyvende Aar! Den strider endvidere imod den tyske Militærlov af 9. November 1867 og den tyske Rigsforfatnings Art. 57, som forudsætte, at Hæren bestaar af Tyskere, og den strider mod al tysk Lovgivning, som ikke noget Steds omtaler Udlændinges Værnepligt.

Jeg gad vide, hvorlunde de tyske Retslærde vilde forsvare denne Forvaltningsforholdsregel over for de internationale Overenskomster og Prøjsernes egne Love. Man kan ikke engang hævde, at man først gør de unge Folk til prøjsiske Statsborgere og derpaa tager dem til Soldat, eftersom det er hændt, at de først blive naturaliserede efter at de have tjent som prøjsisk Soldat.

I Medfør af hvad der i det foregaaende er udviklet, ør man formentlig kunne fastslaa følgende:

Optanter og deres Børn.

1) De Optanter, som have operet i 6 Aars Fristen fra 16. Nov. 1864 til 16 Nov. 1870 kunne ikke udvises.

Samme Ret tilkommer ubetinget dem af deres Børn, som ere fødte den 16. Nov. 1864, samt i Følge en Erklæring af den tyske Regering i 1879 ogsaa dem, der vare fødte, da Faderen afgav sin Erklæring og som paa den Tid endnu vare mindreaarige. For Eksempel, naar Faderen først har operet den 15. Nov. 1870 nyder hans dafødte Børn samme Ret som han, for saa vidt de vare mindreaarige den 15. November.

2) Optanter, hvis Retsstilling maa bedømmes efter Aabenraakonventionen. Det vil sige Folk, som have operet dels før 16. Nov. 1870, men som paa Grund af deres Forhold ere blevne behandlede i denne Overenskomst, dels formentlig de, som have operet efter 1870 men før Aabenraakonventionen, dels endelig Folk, som ikke have operet, men som ved denne Konvention have faaet Opholdsret i Slesvig i „Egenskab af danske Optanter“.

Disse Folk kunne kun udvises paa begrundede Klager.

For at en Klage kan siges at være begrundet, maa det ordentligvis kræves, at den anklagede er bleven hørt og har faaet Adgang til at kuldkaste ubesvarelige Sigtelser.

I Henseende til disse Folks Børn, er det tvivlsomt, hvor vidt disse kunne gøre Krav paa samme Retsstilling som Faderen. For de Børns Vedkommende, som er fødte

før Aabenraakonventionen turde det være Tilfældet, jævnfør Udtrykket i Konventionen „de kommende Generationer“.

3) Folk der have opteret for Danmark efter Aabenraakonventionen og disses Børn kunne kun kræve at blive behandlede som Udlændinge efter folkeretlige Vedtægter mellem suveræne Stater, og at denne Ret i vore Dage er afhængig af Hr. Køllers Naade viser Udvisningerne kun altfor tydeligt.

Paa Baggrund af foranstaaende Betragtninger og Redegørelser tage Udvisningerne, især som disse dreves under „Rædselsperioden“ efter Vestjyllandsturen i 1884 og atter drives under Hr. Køllers Regime i vore Dage, sig i høj Grad mærkelige ud.

Da der ved Udvisningerne tilsyneladende hverken tages Hensyn til Folkeret eller Traktater, er der efterhaanden her i Nordslesvig opstaaet en Følelse af Retløshed og Utryghed i disse Forhold, der ikke kan andet end øve en uheldig Indflydelse paa Folkekarakter og Folkemoral. Paa den ene Side har det avlet Trællesind og Hykleri, paa den anden Side er de onde Instinkter i Menneskenaturen blevne levende.

Disse Udvisninger af Udlændinge og Optanter i Flæng, uden nogen som helst Begrundelse, tidt som et Lyn fra en klar Himmel, have hos ildesindede Elementer blandt de tysksindede Nordslesvigere og indvandrede (og af den Slags gives der i alle Samfundsklasser) vakt en Forestilling om, at her var „frit Slag“. „Syndebuk-Politiken“ har da ogsaa fejret sine Orgier i Folkedybet i Nordslesvig længe før Hr. Køller har knæsat den.

Hvorlunde de stakkels Optanters fortvivlede Stilling

misbruges og udbyttes i rent privat personlige Forhold, ved enhver af os, og for at de uindviedes Skyld, blandt hvilke forhaabentlig ogsaa de prøjsiske Myndigheder maa regnes, vil jeg blot meddele et Par Træk, som karakteriserer Forholdene og af hvilke Historier der kunde bringes Hundreder i alle mulige Variationer — hvis de danske Optanter vare overbeviste om, at de ikke ved at fortælle dem vilde kunne fremmane den Udvisningsordre, der som et Damoklessværd hænger over enhver Optants Hoved i den tyndeste Traad, prøjsisk Forvaltningskløgt har kunnet spinde:

En tysksindet Bonde fandt et Par af sine Faar døde ude paa sin Mark, tilsyneladende revne ihjel af Hunde. Han gik til en Mand (en Optant) og sagde, at det var hans Hund der var Misdæderen. Da der ikke forelaa mindste Bevis, nægtede Optanten at betale; men den anden lod da Ytringer falde om, at han (Optanten) vel nok vidste hvem han var og hvor han hørte hen — — saa betalte Optanten Faarene.

En Mand tiltvang sig uden nogen som helst Adkomst Kørsel over en Optants Mark. Denne var modig nok til at klage til Domstolene og fik Medhold. Et Par Dage efter Dommens Forkyndelse kom Optantens Børn grædende hjem fra Skole og fortalte, at den Domfældtes Børn havde sagt, at nu skulde de udvises af Landet.

Man vil forstaa, hvilken uhyggelig Tilstand af Utryghed og nervøs Ophidselse Tusinder af vore Landsmænd leve i under saadanne Vilkaar, og det henstilles til det tyske Folks Overvejelse, om saadanne Forhold bør taales i et civiliseret Statssamfund.

Optanternes Retsstilling.

Wiener Fredstraktaten af 30. Oktober 1864. Art. XIX. omhandler to meget forskellige Retsforhold, Undersaatsforholdet og Indfødsretten.

Hvad Undersaatsforholdet angaar, giver den de i de afstaaede Territorier hjemmehørende Undersaatter Ret til i Løbet af 6 Aar regnet fra Ratifikationernes Udveksling (16. November 1864) at vælge, om de ville bevare deres Egenskab af danske Undersaatter eller blive Undersaatter af de nye Magthavere over det afstaaede Territorium, og den samme Ret giver den de i Danmark hjemmehørende Undersaatter.

Om Indfødsretten bestemmer Artiklens sidste Stykke, at den bevares for alle de Personer, der ere i Besiddelse af den paa den Tid, Ratifikationernes Udveksling finder Sted, saavel i Kongeriget som i Hertugdømmerne („Le droit d'indigénat, out dans le Royaume de Danemarque dans les Duchés, est causervé a tous les individus que le possédent a l'époque de l'échange des ratifications du présent Traité.“) Indfødsret baade i Kongeriget Danmark og i Hertugdømmerne er altsaa bevaret for alle, der enten som fødte et af disse Steder eller som naturaliserede vare i Besiddelse af den d. 16. November 1864, ubetinget og uden Hensyn til, hvilket Undersaatsforhold de maatte vælge.

Indfødsretten, — der er et Retsbegreb, som næppe fandtes i noget andet Land end det danske Monarki i dets daværende Omfang, — medfører visse bestemte Virkninger bl. a. den, at den, der har Indfødsret, ikke kan udvises fra det Territorium, for hvilket hans Indfødsret gjælder, hverken administrativt eller ved Dom, — end ikke naar han har gjort sig skyldig i Forbrydelser af hvilkensomhelst Art og Grovhed.

Af det anførte følger altsaa, at Personer, der som indfødte eller naturaliserede havde Indfødsret i det danske Monarki den 16. November 1864, hverken kunne udvises af danske Myndigheder fra Kongeriget Danmark eller af preussiske Myndigheder fra Hertugdømmerne, selv om de maatte have forbrudt sig mod Opholdsstedets Love. Da Fredstraktatens Art. XIX har bevaret Indfødsretten for dem begge Steder, have de en umistelig Ret til at opholde sig begge Steder.

Fra dansk Side er dette erkjendt ikke blot af Administrationerne, men ogsaa gjentagne Gange af Domstolene bl. a. ved Højesteretsdommene af 29. August 1876*) og

---

*) Viborg Landsoverrettsdomme Sagen Nr. $\frac{100}{1876}$

Arrestanten Rudolph Christian Frederik Prætz ogsaa kaldet Frederik Christian Vilhelm Bumann eller Petersen, der er født i Hertugdømmet Slesvig i Aaret 1844, og som efter en Gang tidligere at være straffet for Tyveri, er ved Nørvang-Tørrild Herredets Extrarets Dom af 20de Novbr. 1868 anset for denne Forbrydelse anden Gang begaaet med Fængsel paa Vand og Brød i 6 Gange 5 Dage, hvorhos han i Medfør af Straffelovens § 16 blev tilfunden efter udstaaet Straf at udbringes af Landet — tiltales under denne Sag for Overtrædelse af Straffelovens § 16.

Arrestanten har vedgaaet, at han, der den 9de Januar 1869, efter at have udstaaet den ovennævnte ham idømte Straf, har til Retsprotokollen modtaget den i Straffelovens § 16 om-

29. November 1878**), af hvilke den førstnævnte fastslaar,

meldte Advarsel om Virkningen af hans ulovlige Tilbagevenden, og som derefter var bleven ført ud af Landet, er paa Transporten gjennem Haderslev undløben fra sin Bevogter, og at han strax derefter har begivet sig tilbage her til Landet, hvor han senere har opholdt sig under falske Navne og 2 Gange været straffet for Tyveri. Da Arrestanten, der, som meldt, er født i Hertugdømmet Slesvig, medens dette hørte til den danske Stat, imidlertid i Henhold til den ved Kundgjørelse af 16. Novbr. 1864 bekendtgjorte Fredstraktat af 30te Oktober samme Aar, ikke kan betragtes som Udlænding, og hans Udvisning af Landet saaledes ikke har havt Hjemmel i Straffelovens § 16, findes han ikke ved sit ommeldte Forhold at have paadraget sig noget Strafansvar, og han vil derfor være at frifinde for Aktors Tiltale, hvorhos Aktionens Omkostninger og derunder de ved Underrettsdommen bestemte Salærer samt i Salær til Aktor og Defensor for Overretten 10 Kr. til hver, vil være at udrede af det Offentlige. Under Sagens Behandling i 1ste Instans og den befalede Sagførelse for begge Retter har intet Ophold, som vil bevirke Ansvar, fundet Sted. Thi kjendes for Ret:

Arrestanten Rudolph Frederik Christian Peetz ogsaa kaldet Frederik Christian Vilhelm Bumann eller Petersen, bør for Aktors Tiltale i denne Sag fri at være,

Aktionens Omkostninger og derunder de ved Underrettsdommen bestemte Salærer samt i Salær til Aktor og Defensor for Overretten Prokuratorerne Morville og Isaacsen 10 Kr. til hver, udredes af det Offentlige.

Høiesteretsdomme Sagen Nr. $\frac{164}{1876}$

Advokat Brock contra Arrestanten Rudolph Frederik Christian Peetz ogsaa kaldet Frederik Christian Vilhelm Bumann eller Petersen, Defensor Advokat Nellemann.

Høiesterets Dom (afsagt den 29. August 1876).

I Henhold til de i den indankede Dom anførte Grunde kjendes for Ret:

Landsoverrettens Dom bør ved Magt at stande. Advokaterne Brock og Nellemann tillægges i Salarium for Høiesteret hver 20 Kr., der udredes af det Offentlige.

***) Høiesteretsdomme Sagen Nr. $\frac{278}{1878}$

Advokat Halkjer contra Arrestanten Peter Nikolai Diderik Kroll, Defensor Advokat Henrichsen, (afsagt d. 29. Novbr. 1878).

at Bestemmelsen i almindelig borgerlig Straffelov af 10. Februar 1866 § 16 (om Udvisning af straffede Udlændinge, der ikke de sidste 5 Aar have haft stadigt Ophold i den danske Stat), og den sidstnævnte, at Bestemmelsen i Lov af 15. Maj 1875 § 2 (om Udvisning af subsistensløse Udlændinge, der ikke have Forsørgelsesret her i Landet), ikke kan bringes i Anvendelse mod Personer fødte i Hertugdømmerne, medens disse hørte til det danske Monarki, da saadanne Personer ifølge Fredstraktaten af 30. Oktober 1864 ikke kunne udvises efter de om Udlændinge gjældende Regler. (En anden Sag er, at saa-

---

Viborg Landsoverrettsdom af 14. Oktbr. 1878 er saalydende:

Arrestanten Peter Nikolai Diderik Kroll — der efter sin Forklaring er født i Flensborg i Aaret 1822, og som tidligere oftere har været straffet her i Landet for forskjellige Lovovertrædelser senest ifølge Horsens Kjøbstads Politiretsdom af 10. August d. A. for et ham i Henhold til Lov af 15. Mai 1875 § 2 givet Tilhold med Tvangsarbeide i 30 Dage — tiltales under denne Sag for Overtrædelse af et lignende Tilhold samt for Betleri og Løsgjængeri.

Arrestanten har i saa Henseende vedgaaet, at han, — hvem det forinden han den 9. September d. A., efterat have udstaaet den sidstnævnte ham idømte Straf, førtes ud af Riget, var til Horsens Kjøbstads Politiretsprotokol tilkjendegivet, at han vilde paadrage sig fornyet Straf, saafremt han atter uden dertil erhvervet Tilladelse indfandt sig her i Landet, — har overtraadt dette Tilhold, idet han efterat være kommet til Voiens i Hertugdømmet Slesvig strax begav sig tilbage til Kolding, samt at han fra sidstnævnte By er uden at have søgt Arbeide, og idet han tildeels har ernæret sig ved Betleri, over Veile vandret til Horsens, hvor han strax efter sin Ankomst den 16. Septbr. d. A. blev anholdt.

Da Arrestanten, der, som meldt, er født i Hertugdømmet Slesvig, medens dette hørte til den danske Stat, imidlertid i Henhold til den ved Kundgjørelse af 16. November 1864 bekjendtgjorte Fredstraktat af 30 Oktober d. A. ikke kan betragtes som Udlænding, og hans Udvisning af Landet saaledes ikke har havt Hjemmel i Lov af 15. Mai 1875 § 2, findes

danne Personer, naar de ikke have Forsørgelsesret her i Landet, kunne hjemsendes til deres Forsørgelseskommune i Hertugdømmerne, naar Betingelserne derfor ere tilstede).

Fra preussisk Side maa man være pligtig til ogsaa at erkjende denne Ordning, saaledes at danske Undersaatter, der som Indfødte eller naturaliserede havde Indfødsret i det danske Monarki den 16. November 1864, ikke kunne udvises af Hertugdømmerne, selv om de maatte have forbrudt sig mod de der gjældende Love, og forsaavidt Preussen ikke respekterer denne Ret, maa Østerrig overfor Danmark være folkeretlig forpligtet til at skaffe den respekteret, da Østerrig ikke ved at afstaa sine Rettigheder over Hertugdømmerne til Preussen ved Pragertraktaten kunde frigjøre sig for sine ved Wienertraktaten paatagne Forpligtelser overfor Danmark, hvortil jo ogsaa Bestemmelserne i denne Traktats Art. XIX sidste Stykke hører.

---

han ikke ved sin Overtrædelse af det ham i Henhold til bemeldte Lovbud givne Tilhold at have paadraget sig noget Strafansvar, og han vil derfor forsaavidt være at frifinde for det Offentliges Tiltale, hvorinod han for at have gjort sig skyldig i Betleri og Løsgjængeri vil være at ansee efter Lov af 3. Marts 1860, §§ 1 og 3 fjr. § 5 sammenholdt med Bekjendtgjørelse af 10. April 1865, med en Straf, der efter Omstændighederne findes passende at kunne bestemmes til Tvangsarbeide i Arbeidsanstalten ved Horsens i 60 Dage.

Thi kjendes for Ret: Arrestanten Peter Nikolai Diderik Kroll bør hensættes til Tvangsarbeide i Arbeidsanstalten i Horsens i 60 Dage, men isøvrigt for det Offentliges Tiltale i denne Sag fri at være.

Høiesterets Dom.

I Henhold til de i den indankede Dom anførte Grunde kjendes for Ret:

Landsoverrettens Dom bør ved Magt at stande. I Salarium til Advokaterne Halkjer og Henrichsen for Høiesteret betaler Tiltalte 30 Kr. til hver.

Kun med Hensyn til de i Aabenraakonventionen af 1872 ommeldte til Danmark udvandrede slesvigske og holstenske Værnepligtiges Stilling i den ovenomhandlede Henseende kan der være nogen Tvivl, da det i Slutningen af denne Konvention indskræpes de paagjældende „at undgaa ved deres Adfærd at give de slesvigske Øvrigheder grundet Anledning til Klage, da de i saa Fald udsætte sig for, at alt yderligere Ophold i Slesvig formenes dem.“ Denne Bestemmelse, der jo i hvert Fald kun angaar de i Tiden mellem 1. Marts 1869 og 16. November 1870 fra Hertugdømmerne udvandrede Værnepligtige, har vistnok den Betydning, at Danmark derved har fraskrevet sig Ret til at gjøre Indsigelse mod de paagjældendes Udvisning fra Slesvig, naar de have givet de slesvigske Myndigheder grundet Anledning til Klage; men den berøver ikke de paagjældende deres Indfødsret i Slesvig efter Fredstraktatens Art. XIX, og de maa under Henvisning til denne Bestemmelse kunne gjøre Indsigelse mod Udvisning gjældende ved de preussiske Domstole.

X.

Sprogvidenskaben.

Af Holger Pedersen, Dr. phil.

Privatdocent i slaviske Sprog ved Københavns Universitet.

Sprogvidenskaben, og hvad der vedkommer Sprogvidenskaben, vækker i Almindelighed påfaldende ringe Interesse udenfor Sprogmandenes egen Kreds. Hvormange Mennesker er der vel f. Eks., som véd, at der i Wales tales et Sprog så forskelligt fra Engelsk som Persisk fra Dansk? Om det så er Englænderne selv, véd de i Regelen ingen Besked om den Ting; og man kunde blive ved at nævne hele Rækker af lignende Eksempler på Uvidenhed om sproglige Forhold. Måske er dog Sprogmandene selv ikke uden Skyld heri; de er ikke tilstrækkelig ivrige for at give almenfattelige Fremstillinger af deres Videnskab. Sådanne Fremstillinger vilde sikkert blive ligeså meget påskønnede som tilsvarende Fremstillinger af andre Videnskaber. Vi har jo allesammen hver Dag noget at gøre med Sproget, og en Tilbøjelighed til at iagttage dette Åndsudviklingens bedste Våben findes i Virkeligheden hos overmåde mange. Som oftest er rigtignok sådanne Lægmandsagttagelser overfladiske eller helt forfejlede. Man strides, om den ene eller den anden Form lyder „könnest“,

og kommer derved ofte til de mærkeligste Resultater; man finder sit eget ældgamle Landsmål „plat“ og bilder sig ind, at det kun er Bogmålet, som er „rigtigt“. Men man kan også træffe Lægmænd, der gør så udmærkede Iagttagelser, at de derved endogså viser Sprogvidenskaben store Tjenester. Det mest glimrende Eksempel herpå er N. Andersens Iagttagelser med Hensyn til Sundevedmålet. Uden at have gennemgået nogen sprogvidenskabelig Skole lyttede Andersen med vågent Omdømme og trofast Kærlighed til sit Landsmåls musikalske Klang. Jeg vælger med Vilje Udtrykket Kærlighed, fordi jeg er overbevist om, at

„den har aldrig levet,
som klog på det er blevet,
han først ej havde kær.“

Hvis Andersen havde hørt til de Mennesker, der betragter deres eget Modersmål som plat, så havde han aldrig kunnet gøre den nordiske Sprogvidenskab den udmærkede Tjeneste, som han nu har gjort den. Da Andersens Iagttagelser blev bekendte i Sprogmandenes Kreds (de blev trykte i Tidsskriftet „Dania“ 1897, Bind IV), vakte de straks den største Opmærksomhed; det stod klart for alle sagkyndige, at Sundevedmålets musikalske Klang i alt væsentligt var den Klang, som engang havde været hørt overalt i Danmark, overalt, hvor det danske Sprog taltes. Den Klang havde vort Sprog i Danmarks store Dage, da Svend Tveskæg og Knud den store underlagde sig England. Nu er denne Klang forstummet i de fleste Egne af Landet; vort Bogmål og Rigmål har nu et ensformigere Tonefald; men en af vore største Sprogforskere, Karl Verner (død 1896), havde dog allerede for mange År siden med skarpsindige videnskabelige Grunde påvist, at Dansk engang måtte have

haft den samme musikalske Betoning, som Norsk og Svensk har bevaret til den Dag idag. Hvad Verner således havde anet, lå ved Andersens Beskrivelse af Sundevedmålet pludselig klart for alles Öjne.

Der er altså hos Lægmand i Virkeligheden megen Interesse for Sprogforhold; og dertil kommer, at disse Forhold undertiden træder frem i det praktiske Livs allerførste Række. Dette er ikke mindst Tilfældet for Öjeblikket i Sønderjylland, hvor vort mægtige Nabofolk i misforstået Iver for sin egen Nationalitet søger at undertrykke alt dansk. Det er her selvfølgelig Befolkningens Sprog, der først og fremmest er Magthaverne en Torn i Öjet; thi det er det danske Sprog, som beskytter Sønderjyderne mod at opluges af et fremmed Folk og miste sin Kultur. Tyskernes Önske om at se Dansk fjærnet fra Sønderjylland kan hos svagere Ånder fremkalde de mærkværdigste Fantasier. Det er en gammel Erfaring, at man har let ved at tro på, hvad man ønsker, og således er det lykkedes en ivrig Tysker J. P. Filskow, at få sig selv til at tro, at det sønderjydske Landsmål ikke er dansk, men nærmest et Slags Plattysk eller Engelsk. Herom skrev han for en halv Snes År siden en Artikel, som han fik optaget i Tidsskriftet „Die Grenzboten“ i Leipzig (48. Årgang Nr. 33 og 36), et Tidsskrift, som ellers ikke er fjendtligsindet mod os. I denne Artikel optræder han iøvrigt ikke blot som „Sprogmand“, men også som „Historiker“; hans historiske Visdom er imidlertid af en sådan Art, at Høfligheden byder os at antage, at Tidsskriftets Redaktion har været fuldstændig klar over, hvor værdiløs ialtfald denne Del af Afhandlingen var. Den sprogvidenskabelige Del har Redaktionen åbenbart ment

at der måske var noget i, men den er af samme Surdej og vilde hos Sprogforskere kun blive hilst med et Skuldertræk eller en Skoggerlatter; hvis den stakkels Filskow skulde have haft det Uheld at få noget af de sprogvidenskabelige Hovedværker i Hænde, som tyske Sprogforskere har udgivet efter den Tid (men man tør antage, at han er bleven forskånet for denne Ulykke, da han rimeligvis ikke engang kender Titlerne på de pågældende Bøger), så må han være bleven dybt skuffet ved at se, at man her kort og godt betegner Sproget i Nordslesvig som Dansk, og at man indrømmer, at der har været talt Dansk her fra de allerældste Tider, de Tider, som Guldhornene fra Møgeltønder bærer Vidne om. Filskows afvigende „Anskuelse“ omtales ikke med et eneste Ord. Det er også let nok at forstå, at ingen tysk Sprogforsker har ladet sig narre af Filskow. Ikke alene indeholder Filskows Artikel ikke en eneste Bevisgrund af den Art, som er afgørende for Spørgsmålet om Sproglægtskab, men den er tillige helt igennem så fuld af Forsyndelser mod Sprogvidenskabens ABC, at ingen kan undgå at mærke det. Han sammenligner raskvæk Sønderjydske, som det tales nu, med Engelsk, som det tales nu; Sprogforskeren, der overalt går historisk frem, indsætter naturligvis istedet Sønderjydske fra det 13. Århundrede og Engelsk fra det 9. og de følgende Århundreder. Men så forsvinder al den Lighed, som Filskow mener at finde, men som Sprogforskere ikke kan se. Man bør dog ikke gå for strængt irecte med Filskow, fordi han ikke har draget gammelt Sønderjydske og gammelt Engelsk med ind i Sammenligningen; han har vel overhovedet ikke vidst, at der eksisterede sønderjydske Sprogmindesmærker fra det 13. Århundrede og

engelske fra det 9. Århundrede. Eller måske har han vidst det, men han har ikke delt den Mening, som Sprog-mændene har, at Sønderjydske fra det 13. Århundrede og Engelsk fra det 9. Århundrede er ældre end Sønderjydske og Engelsk fra det 19. Århundrede. Netop dér, hvor Filskow i sine egne Öjne åbenbart er allergenialest, er hans Bevisførelse allermest egnet til at vække Munterhed hos de ubarmhjertige Sprog-mænd. I Spidsen af sin Artikel fortæller han sine Medtyskere, at „Toget“ på Sønderjydske hedder „e Zug“; det ligner naturligvis meget mere det tyske „der Zug“ end Rigsmålets Udtryk. Her har vi vel altså efter Filskows Mening et af de ældgamle plattyske Ord, som det ikke er lykkedes Danskerne at få udryddede til Trods for deres tusendårige Rædselsherredømme i Nord-slesvig. Men hos Folk, der ikke er så store Sprogforskere og Historikere som Filskow, opstiger der uvilkårlig en mørk Anelse om, at der måske egentlig ikke kørte Jærn-banetog i Sønderjylland før et Par Årtusender siden, og en ligeså mørk Anelse om, at *Zug* med sit *höjtyske* *z* egentlig ikke er det allerbedste Bevis på, at Sproget i Sønderjylland er *plattysk*. Selvfølgelig er Ordet simpelthen lånt fra Höjtysk og beviser aldeles intet om Sprogets Stilling. Filskow lægger megen Vægt på, at Kendeordet står foran og ikke bagefter; også det er efter hans Mening et Bevis på, at Sproget er tysk. Men den, der beviser for meget, beviser intet. Kendeordet sættes også foran i Störstedelen af Nørrejylland, og denne Ordstilling er altså fuldtud dansk. Men Filskow vil måske straks være til-rede med den Påstand, at Nørrejydske også snarere er Tysk end Dansk; den, der påstår noget så vanvittigt om Sønderjydske, kan naturligvis godt sige det samme om Nørre-

jydsk; men hvorfor så blive stående ved Lillebælt? Jydsk og Ømål er et og samme Sprog, og den lærenemme Filskow vil derfor nok med Tiden gøre den Opdagelse, at også de danske Øboers Sprog er Tysk, så at der slet ikke eksisterer noget, der fortjener at kaldes Dansk. Forhåbentlig vil han på Grundlag af dette Resultat gøre sit bedste for, at Forfølgelserne mod Dansk kan blive indstillede; det er jo dog ikke værd, at det store Tyskland gør sig til Grin ved at kæmpe mod Vejr møller. Hvad den sønderjydske Befolkning angår, er det selvfølgelig overflødigt overfor den at gendrive Påstande af den Slags som Filskows; Forskellen mellem Dansk og Tysk er så stor, at man umulig kan bilde en dansk Mand ind, at hans Sprog egentlig er tysk. Ikke desto mindre har det sikkert sin Betydning at udbrede et vist Kendskab til Sprogvidenskaben og dens Methode; thi Påstande af den Filskowske Slags dukker op, hvor man mindst skulde vente det. For nogle År siden læstes i det københavnske Dagblad „Dannebrog“ nogle Rejsebreve fra Sønderjylland, undertegnede K. B. I et af disse Breve („Dannebrog“ 26. Juni 1895) blev det påstået, at det sønderjydske Landsmål var påvirket ikke så lidt af Tysk; som Bevis herpå anførtes Formerne *stær* og *gær* for Rigsmålets *står* og *går*. Dette var et kedeligt Uheld for K. B., thi de sønderjydske Former *stær* og *gær* er netop de ældste danske Former. Men det var mere end et Uheld, det var Mangel på Eftertanke; hvis æ skyldtes tysk Indflydelse, måtte det nemlig også have heddet *at stæ* og *at gæ*, ligesom tysk *stehen* og *gehen*; men det hedder som bekendt altid i Sønderjylland *at stå*, *at gå*. Ligeså hedder det som bekendt *at slå*, *han slær*, *at få*, *han fær*, *at ha*, *han hær*, som K. B.

kunde have læst sig til i Lyngbys sønderjydske Sproglære S. 60, 64, 69. Disse Former kan jo nu på ingen Måde forklares ved tysk Indflydelse; og det hører med til Sprogvidenskabens allerførste ABC, at man ikke må gribe et Par enkelte Ting ud af et Sprog og bygge dristige Slutninger derpå, men at man skal betragte hele Sprogets Bygning i Sammenhæng. Hvis K. B. havde gjort dette, havde han ikke udtalt sine letsindige Ord. Alle de anførte Former (*stær, gær, slær, fær, hær*) er de ægte gamle danske Former, der intetsteds er blevne bevarede med større Troskab end i Sønderjylland. Denne Sag har iøvrigt været omtalt så tit, at også K. B. har hørt en Fugl synge derom; han tager derfor et vist Forbehold og tilføjer, at det ganske vist også i Oldnordisk hed *ek ster* og *ek ger*; dermed er Skandalen fuldstændig; sådanne oldnordiske Former eksisterer nemlig ikke; det hedder *ek stend* og *ek geng*. Jeg må nu bede Læserne sammenligne K. B. og N. Andersen. N. Andersen gjorde gennem en Række af År skarpsindige, systematiske Iagttagelser af Sundeved-målet; men det faldt ham ikke ind at give sig ud for Sprogforsker og udtale alleslags sproghistoriske Formodninger. Det overlod han til Fagmændene. Det Arbejde, N. Andersen har gjort, fortjener fuldtud at kaldes videnskabeligt; måske er det netop derfor, at N. Andersen har haft Følelsen af, at der eksisterer noget, der hedder Sprogvidenskab, og at man ikke uden at sidde inde med denne Videnskab på Må og Få skal udtale sig om et Sprogs Historie. Anderledes K. B. På en flygtig Rejse opfanger han et Par sønderjydske Former, som hans københavnske Øre ikke før har hørt; straks har han Recepten færdig: Sønderjydsk må have været Genstand for en stærk tysk

Indflydelse. Det falder ham ikke ind, at han har den Pligt at undersøge disse Formers Sammenhæng med Sprogets øvrige Bygning; det falder ham ikke ind, at dette Arbejde måske allerede er gjort. Han synes aldeles ikke at ane, at Lyngby overhovedet har eksisteret; et Navn, der burde være Danmarks Stolthed, er ham ubekendt.¹⁾ Han får imidlertid Lyst til at agere lærd og vil derfor pynte sig med et Par oldnordiske Former, men uheldigvis mangler han de mest elementære Kundskaber i Oldnordisk. Hvad skal man dog sige til denne Letsindighed? Om K. B. en sen Aften på Hjemvejen fra et lystigt Lag havde ment at iagttage en Del nye Stjærner i Karlvognen, mon han så også straks vilde have skrevet et lærd astronomisk Brev til „Dannebrog“ om sin Opdagelse? Nej, det vilde han sikkert ikke; han vilde have vidst, at der eksisterer en astronomisk Videnskab, og at han blot gjorde sig latterlig ved at ville rokke ved dens Resultater på Grundlag af et uvæbnet, måske omtåget Öjes Fantasier. Men at der også eksisterer noget, der hedder Sprogvidenskab, og at man blot gör sig latterlig ved at ville opstille sproghistoriske Formodninger på Grundlag af de allerygtigste Iagttagelser og uden Spor af Forkundskaber, derom har K. B. ingen Anelse haft. Man må tildels undskylde ham; thi Sprogvidenskaben er ung; den går

---

¹⁾ Den ovenfor omtalte „geniale“ Historiker Filskow nævner Lyngby blandt de fanatiske Danskere, der systematisk har forfulgt alt, hvad der var tysk. Intet er mere latterligt. Lyngby var en stille og tilbagetrukket Videnskabsmand, der holdt sig så fjærrt som muligt fra den politiske Bølgegang. Sml. den Livsskildring, som vor nulevende dygtige Folkemålsforsker P. K. Thorsen har givet af ham i det danske biografiske Leksikon.

ikke som Astronomien tilbage til Grækerne, den har ingen Tycho Brahe haft i det sejstende Århundrede; den er først grundlagt i Begyndelsen af vort eget Århundrede af tyske og danske Videnskabsmænd, den har først kastet sine Barnesko for nogle Årtier siden ved danske og tyske Videnskabsmænds Hjælp. Men nu står den fuldt udviklet og fuldt udrustet, og videre Kredse vil sikkert glæde sig over at få letfattelig Besked om denne Videnskabs Udvikling og Methode.

Sprogvidenskabens egentlige Grundlægger er Tyskeren Bopp (født 1791, død 1867); men ved Siden af ham må man nævne vor berømte Landsmand Rask (1787—1832). Fra Rask til vore Dage har der i Danmark været en uafbrudt Kæde af Sprogforskere, flere og flere. De har bevaret den hjemlige Tradition og har dog samtidig ikke forsømt at drage Nytte af de Fremskridt, som Videnskaben gjorde i Udlandet. Den danske Sprogforskning har derfor fået et ejendommeligt frisk og kraftigt Præg, og i Forhold til Landets Størrelse har Danmark bidraget meget mere til denne Videnskab end noget andet Folk. — Ganske vist har man også før Rasks og Bopps Tid beskæftiget sig med Sprog; man havde skrevet Sproglærer, lært fremmede Sprog og læst fremmede Landes Literatur. Men Kundskab i fremmede Sprog er ikke det samme som Sprogvidenskab, og hvis Rask ikke havde haft andre Fortjenester end det, som undertiden er det eneste, Menigmand får at høre om ham, nemlig at han kunde så og så mange Sprog (55 eller hvorledes man nu vil regne Tallet), så vilde hans Navn ikke være blevet udødeligt. Italieneren Mezzofanti kunde en utrolig Mængde Sprog; men dog er ingen nogensinde falden på at anse ham for

en Sprogforsker; man hører kun hans Navn nævne som en Kuriositet af Rejsende, som har besøgt ham under et Ophold i Italien og har talt med ham i deres eget Sprog; men han har ikke efterladt nogen åndelig Arv, og han vil glemmes ligeså hurtig, som en eller anden gymnastisk Tusendkunstner fra en Cirkus. Det nye, som Rask og Bopp indførte, og hvorved de blev Grundlæggere af en ny Videnskab, var den systematiske Sammenligning mellem forskellige Sprog og den videnskabelige Undersøgelse af Sprogens Historie. De Grundsætninger, som herved følges, er så simple, at man skulde tro, de var selvfølgelige. Ved hvert enkelt Sprog, som man gör til Genstand for Undersøgelse, gaar man historisk frem; man begynder med den Sprogform, som foreligger i de ældste Mindesmærker, og søger ud derfra at få Klarhed over de Love, som viser sig i Sprogets senere Forandringer. For at nå endnu længere tilbage end til de ældste Sprogmindesmærker foretager man en Sammenligning af det pågældende Sprog med andre Sprog. Men medens man før Sprogvidenskabens Grundlæggelse gik rent vilkårligt til Værks ved Sammenligninger mellem forskellige Sprog, greb nogle Ord iflæng og sammenlignede dem med Ord fra et vildfremmed Sprog uden i mindste Måde at tænke på at finde Love for Lydforandringer og Betydningsskifte, så er det Rasks og Bopps Fortjeneste at have indført Methode på dette Område. Man griber ikke iflæng nogle Ord til Sammenligning, men man betragter først og fremmest hele Sprogbygningen i de to Sprog, man sammenligner; viser der sig at være en lovmæssig Overensstemmelse i Sprogens hele Indretning, så antager man dem for beslægtede; idet man derefter sammenligner de enkelte Ord,

holder man sig også stadig for Öje, at der må være bestemte Love for Afvigelserne i Lyd og Betydning; selv om to Ord ligner hinanden meget, antager man dem dog ikke for beslægtede, hvis dette vilde stride mod de Lydlove, som man har fundet. Det første og mest iøjnefaldende Resultat af denne methodiske Sprogsammenligning var, at man fik rigtige Forestillinger om Sprogenes Slægtskab, hvorom der i de foregående Århundreder var blevet ytret de mest æventyrlige Anskuelser; den ene Lærde havde fantaseret på én Måde, den anden på en anden Måde, og det ene kunde være akkurat ligeså godt som det andet; det var nemlig bundløst altsammen. Men den methodiske Sprogforskning, som begyndte i dette Århundrede, godtgjorde snart, at der herskede et klart og uomtvisteligt Slægtskab mellem de fleste af Sprogene i Evropa og nogle af Sprogene i Asien; alle disse Sprog sammenfatter man under Benævnelserne „den indoeuropæiske Sprogæt“; den indoeuropæiske Sprogæt inddeles atter i 9 Sprogklasser, som jeg i det følgende skal opregne; jeg må dog straks bemærke, at nogle af disse Sprogklasser i Sprogvidenskabens første Periode var så dårligt undersøgte, at man først senere har fået fuldstændig Klarhed over deres Stilling. De 9 indoeuropæiske Sprogklasser er følgende: 1) **Arisk**, som omfatter Sprogene i Iran og nogle af Sprogene i Indien. Til denne Klasse hører der nogle ældgamle og interessante Kultursprog, først og fremmest det gamle indiske Sprog **Sanskrit**; Indernes hellige Bøger Veda'erne (*Veda* betyder „Viden“) er de ældste Literaturmindesmærker, noget indoeuropæisk Folk er i Besiddelse af; fra en langt senere Tid har vi på Sanskrit en stor og rig Literatur, som har frembragt

nogle af Verdenslitteraturens ypperste Værker (f. Eks. Dramaet Sakuntala af Digteren Kalidasa, oversat på Dansk af M. Hammerich). Medens Folkesproget i Indien ligesom alle andre Steder efterhånden forandrede sig, vedblev Sanskrit dog at bruges af Brahmanerne (den indiske Lærde- og Præstekaste) både i Tale og Skrift lige til den Dag idag; det har spillet en lignende Rolle i Indien som Latin i Evropa. Engelske Lærde i Slutningen af forrige Århundrede bragte Studiet af Sanskrit til Evropa, hvor det nu indtager en Hædersplads. Betydelig yngre er et andet indisk Sprog **Pali**, som er blevet Buddhisternes¹⁾ hellige Sprog; det vigtigste Literaturværk i dette Sprog er udgivet af vor Landsmand, den endnu levende Professor V. Fausbøll. De mangfoldige indiske Sprog, som tales nutildags, skal jeg ikke gå ind på; kun skal jeg nævne, at Sigøjnerne, som første Gang optrådte i Vestevropa i Begyndelsen af det 15. Århundrede efter Kristus, er Indere. Højest interessant er det derimod at erfare, hvorledes vi i Evropa har fået Kundskab til de gamle **Iraniske** Sprog. Den mærkelige Religion med det skarpe Skel mellem godt og ondt, som var stiftet af Zoroaster, ²⁾ havde selv-

---

¹⁾ Buddhismen (stiftet i det 5. Århundrede før Kristus) er en af de Religioner, som fortjener at kaldes højere Religioner. Saml. herom en Artikel af Dr. Dines Andersen i Fr. Nielsens Kirkeleksikon og af Dr. S. Sørensen i Salmønsens Konversationsleksikon, samt C. Koch, Buddha, København 1891. Men hos Inderne selv, fra hvem denne Religion er udgæet, har den nu ingen Udbredelse. De har beholdt deres gamle hedenske Religion Brahmanismen.

²⁾ Zoroasters Hjemstavn var rimeligvis en Egn i det østlige Iran; men hans Religion blev også antaget af Perserne; efter at det persiske Rige var blevet tilintetgjort af Aleksander d. store i det 4. Århundrede før Kristus, kom Religionen

følgelig altid tiltrukket sig Evropas Opmærksomhed, og allerede i det 17. og 18. Århundrede var et Par Håndskrifter af Parsernes hellige Bøger (*Avesta*) nået til England; men man forstod ikke noget deraf, indtil i Året 1754 en ung Franskmand Anquetil du Perron fuld af brændende Iver begav sig til Indien og trådte i Forbindelse med Parsernes Præster; efter 7 Års Ophold vendte han tilbage til Evropa med de Håndskrifter, det var lykkedes ham at komme i Besiddelse af, og efter 10 Års Arbejde udgav han 1771 en Oversættelse af *Avesta*. Men denne Oversættelse var meget mangelfuld; Præsterne, som havde lært Anquetil Sproget, forstod selv lidt nok deraf, og Anquetil havde ikke haft tilstrækkelig videnskabelig Uddannelse. Ansete Videnskabsmænd kom derfor på den Tanke, at Anquetil havde været Genstand for et Bedrageri, og at det Værk, han havde oversat, i Virkeligheden slet ikke var det gamle *Avesta*. Striden herom varede længe; men i Året 1826 beviste vor Landsmand Rask, der selv fra sin store Rejse havde bragt mange Håndskrifter af *Avesta* med tilbage til København, i en lille Afhandling, at Sproget i *Avesta* virkelig var ægte og gammelt, og han påviste, i hvilket Slægtskabsforhold det stod til Sanskrit. Efterhånden nåede man til en pålidelig Forståelse af Sproget, og det blev derefter atter en dansk Mand, nemlig Professor N. L. Westergaard, som satte Kronen på Værket

---

efterhånden i Forfald; da der i Året 226 efter Kristus atter opstod et selvstændigt persisk Rige, levede den op igjen. Men efter at Araberne i det 7. Århundrede efter Kristus havde onstyrtet dette persiske Rige, blev Perserne tvungne til at antage Mohammedanismen; mange af dem flygtede dog til Indien og har dér (under Navnet Parser) bevaret Zoroasters Religion til den Dag idag.

ved at udgive hele Avesta (Kbhvn. 1852—54). Sproget i Avesta kaldes undertiden Zend, men dette Navn beror på en Misforståelse, og man bör simpelthen kalde det Avestasproget. En lille Smule forskelligt derfra var det gamle persiske Sprog, som vi kender gennem nogle Indskrifter fra Persien. Indskrifterne er skrevne med et ejendommeligt Alfabet, som er sammensat af lutter Kiler (den såkaldte Kileskrift); dette Alfabet var så gådefuldt, at en og anden allerede begyndte at tænke på, at det måske slet ikke var Indskrifter, man havde for sig, men en Leg af Tilfældet. Men endelig lykkedes det i Året 1802 Tyskeren Grotefend at løse en Del af Gåden; han nåede dog ikke straks til en rigtig Læsning af alle Tegnene. Den fuldstændige Dechiffriering af Indskrifterne hidførtes først igennem en lang Række af Arbejder af en Mængde Videnskabsmænd, blandt hvilke vi atter genfinder vore Landsmænd Rask og Westergaard. Indskrifterne viste sig at hidrøre fra de gamle persiske Konger, de fleste af dem fra Darius og Kserkses (de to persiske Konger, som i Begyndelsen af det 5. Århundrede før Kristus førte Krig med Grækerne). Det persiske Sprog kender vi også fra forskellige senere Perioder (blandt andet fra den berømte Digter Firdusi i det 10. Aarh. efter Kristus) og fra vor egen Tid. De øvrige iraniske Sprog (Pamir-Målene, Afghanisk, Belutsjisk, Kurdisk; desuden Ossetisk i Kavkasus) kender vi kun fra vor egen Tid. Et iransk Folk Alanerne (nære Slægtninge af Osseterne) deltog i den store Folkevandring, som nedenfor skal omtales. — Undertiden deler man den ariske Sprogklasse i to Klasser; Indisk og Iranisk; men da de gamle Sprog på begge Sider (persiske Kileindskrifter, Avesta, Sanskrit) ligner

hinanden så uhyre meget, er det rimeligere kun at regne dem for en Sprogklasse. De indoeuropæiske Indere udgør 190 Millioner; Iranierne udgør vel 12 Millioner. Næst efter den ariske Sprogklasse nævner vi 2) **Armenisk**. Man har tidligere haft den Opfattelse, at Armenisk var et iranisk Sprog; men det er i den nyere Tid blevet klart bevist, at det er grundforskelligt fra Iranisk, og at det danner en Sprogklasse for sig selv. Det er beundringsværdigt, hvor fast Armenierne gennem alle Tider har holdt ved deres Nationalitet, endskönt de ydre Forhold har været ugunstige for dem næsten uafbrudt, så langt som Historien går tilbage. Allerede i det 7. Århundrede før Kristus kom de under Medernes Herredømme; da det mediske Rige blev styrtet af Perserne under Kyros, indtrådte der ikke nogen Forandring for Armenierne; de vedblev at stå under fremmed Herredømme: før var de under Mederne, nu var de under Medernes nære Slægtninge Perserne. Efter at det persiske Rige var kuldkastet af Aleksander den store, fik Armenien en friere Stilling, og fra omtrent 190 før Kristus var det endogså en Tidlang fuldstændig uafhængigt; men snart begyndte det at spille den lidet lystelige Rolle at være et Stridens Æble mellem Romerriget mod Vest og Parthernes Rige mod Øst, og da Parthernes Magt i Året 226 efter Kristus gik over til Perserne, opstod der snart en religiøs Mod-sætning mellem Armenierne og deres Herrer. Armenierne blev nemlig meget tidlig kristne, og da Perserne søgte at genoplive Zoroasters Religion, måtte Armenierne nu døje mange hårde Forfølgelser for deres faste Vedhængen ved Kristendommen. Men trods alt har Armenierne bevaret deres Religion både under Persernes og senere

under Arabernes og Tyrkernes Herredømme. Den armeniske Literatur begynder i det 5. Århundrede efter Kristus og indeholder bl. a. flere værdifulde historiske Værker; men allerede det ældste Armenisk, vi kender, er stærkt afslebet og ofte vanskeligt at bedømme for Sprogforskerne. Den Dag idag er der en rig armenisk Literatur, der for en stor Del fremkommer udenfor Armeniernes egentlige Hjemland, således f. Eks. i Konstantinopel (hvor der bor nogle hundrede tusende Armeniere), i Rusland (fordi en Del armeniske Egne nu hører under Rusland; der trykkes armeniske Bøger f. Eks. i den lille By Rostov ved Don, i Moskva og i Sankt Petersborg), i Indien, i forskellige europæiske Lande, fremfor alt i Venedig. I Venedig ligger der et stort armenisk Kloster ude på den lille Ø San Lazzaro med et stort Bibliothek og et stort Bogtrykkeri, og inde i selve Byen Venedig er der en armenisk Real- eller Latinskole. Armenierne er gode Handelsfolk; man siger i Orienten, at en Armenier kan tage det op med tre Grækere, endskönt én Græker er snildere end tre Jøder. Endnu et lille Vidnesbyrd om den Rolle, Armenierne spiller i Orienten, er det, at man jævnlig støder på kristelige Bøger bestemte for mohammedanske Folkeslag, men trykte med armeniske Bogstaver (f. Eks. det ny Testamente på Kurdisk eller en Katekismus på Tyrkisk). Det armeniske Alfabet, som indeholder ikke mindre end 38 Tegn, er også virkelig meget vel egnet til at udtrykke Lydene i disse orientalske Sprog; det er uendelig meget bedre end det arabiske Alfabet, som disse Folk selv bruger. — Armeniernes Antal er mellem to og tre Millioner.

3) En tredie lille Sprogklasse danner Albanesisk,

som tales af halvanden Million Mennesker på Vestkysten af Balkanhalvøen fra Montenegro omtrent helt ned til den græske Grænse. Hvor lille Folket end er, er det dog i religiøs Henseende splittet; Halvdelen har antaget Mohammedanismen; den øvrige Halvdel er atter delt i to; i det nordlige Albanien hersker den romersk-katholske Religion, i det sydlige Albanien derimod den græsk-katholske. Deres Sprog kender vi kun fra vor egen Tid og det endda kun ufuldkomment. Den eneste Literatur, der eksisterede, har for det nordlige Albanien Vedkommende hidtil været de religiøse Skrifter, som de italienske Missionærer har udgivet, og for det sydlige Albanien har vi ikke haft andet end nogle Samlinger af Folkeæventyr, som fremmede Forskere har optegnet. Den største Samling af denne Art er optegnet fra Folkemunde og udgivet af nærværende Forfatter. Sproget er stærkt blandet med Låneord fra de forskellige Folk, som Albaneserne i Tidens Løb er komne i Berøring med. Disse Låneord gör imidlertid Sprogforskeren en Tjeneste; de beviser, at Albaneserne allerede i Oldtiden må have boet omtrent i de samme Egne, hvor de nu bor. Der er nemlig blandt andet talrige gamle Låneord fra Latin; Albaneserne må altså have boet i deres nuværende Land på den Tid, da Romerne havde Herredømmet dér, og man kan ikke tænke sig, at de (således som det er Tilfældet med Serberne og Bulgarerne) først i Middelalderen skulde være indvandrede til Balkanhalvøen. Albaneserne er derfor vistnok det samme Folk, som i Oldtiden kaldtes Illyrere. Albaneserne har udbredt sig en Del udenfor deres egentlige Hjemland; ialt er der vel $\frac{1}{2}$ Million Albanesere udenfor Albanien; i det sydlige Grækenland (Morea eller Peloponnes) er der hele Egne, som er beboede af Albanesere; der bor

Albanesere paa nogle af Øerne ved Grækenlands Østkyst (f. Eks. Poros, Hydra, Spezia), og i selve Grækenlands Hovedstad Athen har Albaneserne udgjort en væsentlig Del af Befolkningen, og de er endnu ingenlunde forsvundne derfra. Der er også Egne med albanesisk Befolkning i det sydlige Italien og på Sicilien. Herhen er Albaneserne komne flygtende for Tyrkerne, og de har endnu bevaret Mindet om deres Hjemstavn; en Folkesang udtrykker Længselen efter det skønne Grækenland (Morea er det Ord, der bruges). „Dér har jeg min Herre Fader, dér har jeg min Frue Moder, dér har jeg min Broder“, hedder det i Sangen, der slutter med de samme Ord, som den begynder med: „O, Du skønne Grækenland, fra den Stund, jeg forlod Dig, har jeg aldrig genset Dig.“ Albaneserne i Italien har af alle Albanesere de skønneste Folkesange, ja de har endogså længe før de andre Albanesere frembragt en Kunstdigter, der udgav omfangsrige digteriske Arbejder på Albanesisk. — Albaneserne har til alle Tider været et krigersk Folkefærd. Endnu i det femtende Århundrede holdt de Tyrkerne Stangen under den berømte Helt Georg Kastriota, der sædvanlig med et tyrkisk Navn hedder Skanderbeg (d. v. s. Fyrst Aleksander), men efter hans Død 1467 måtte de bøje sig. I den græske Frihedskrig i Begyndelsen af dette Århundrede tog Albaneserne megen Del; mange af de berømte Helte var Albanesere, f. Eks. Marko Botsari, der endogså har efterladt sig en lille albanesisk Ordbog, som i Håndskrift opbevares i Paris. — I den nyeste Tid har der begyndt at vise sig Tegn til en national Vækkelse hos Albaneserne; der udkommer efterhånden et voksende (men endnu meget lille) Antal Bøger på Albanesisk, og nogle Albanesere, som opholder sig i

Belgien, har påbegyndt Udgivelsen af et Månedsskrift på Albanesisk og Fransk. Måske vil dette Tidsskrift have bedre Held end lignende tidligere Forsøg, men hidtil har det åbenbart haft ondt ved at bestå. I hvert Numer læses på Omslaget følgende Spørgsmaal og Svar: „Hvor mange fremmede Skoler er der i Albanien? Omtrent 5000. Hvor mange albanesiske Skoler er der i Albanien? Kun én, og den er halt.“ Af de fremmede Skoler er ifølge Tidsskriftet 300 serbiske, 200 bulgariske og 2000 græske.

Da det vil være vanskeligt at henvise mine Læsere til nogen Bog, hvor de kan få nem Oplysning om Albanien, oversætter jeg her som Prøve en albanesisk Folkesang:

Floden bruser mørk og vild
 — Bølgeskummet danser —,
 bringer død en Helt så mild
 — Bølgeskummet danser —.
 Moderen på Bredden står
 — Bølgeskummet dauser —,
 græder, river ud sit Hår
 — Bølgeskummet danser —,
 jamrer, sig for Brystet slår
 — Bølgeskummet danser —:
 „O, min Søn, så er Du død,
 eneste jeg bar i Skød!“

Floden bruser mørk og vild,
 bringer død en Helt så mild.
 Søsteren på Bredden står,
 græder, river ud sit Hår,
 jamrer, sig for Brystet slår:
 „Broder, ak så er Du død,
 eneste af Moders Skød!“

Floden bruser mørk og vild,
 bringer død en Helt så mild.
 Hustruen på Bredden står,
 græder, river ud sit Hår,

jamrer, sig for Brystet slår:
 „Eneste, så er Du død!
 Stakkel hun, Dig bar i Skød!
 Mig en Bejler frir fra Nød.“

Det Æmne, som denne Sang behandler, forekommer forøvrigt også i andre østlige Landes Folkeliteratur, hvor det f. Eks. hedder, at Bruden sørgede tre Uger, Søsteren tre Måneder over den døde, medens Moderen sørgede, til hun selv døde; eller det hedder, at en Trolldmand påtog sig at lave en Salve, der kunde kalde den døde tillive, men forlangte herfor Moderens højre Arm, Søsterens hvide Hånd med Ringen på og Hustruens tunge gyldne Flætning. Moderen gav sin Arm, Søsteren sin Hånd, men Hustruen vilde ikke miste sin Flætning. Det hele minder også om en Historie, der fortælles hos den gamle græske Historieskriver Herodot (i det femte Århundrede før Kristus): En Perser Intafernes havde forset sig grovelig mod Kong Darius, som derfor dömte, at han og alle hans Slægtninge skulde henrettes; hans Hustru kom daglig og græd og bönfaldt Kongen om Nåde, hvorfor han tilsidst lovede at frigive en af de dødsdömte, hvem hun selv valgte. Til Kongens store Forundring valgte hun hverken sin Mand eller nogen af sine Börn, men derimod sin Broder. Da Kongen spurgte, hvorfor hun bar sig således ad, svarede hun, at hun måske nok kunde få en anden Mand og også andre Börn; men da hendes Forældre var døde, kunde hun ikke få nogen anden Broder; derfor valgte hun ham. Man ser, at Søsteren her bliver den første i Rækkefølgen.

4) En meget stor Sprogklasse danner de **slaviske** Sprog. Hertil hører på Balkanhalvøen **Bulgarisk** (Navnet

har dette slaviske Folk arvet efter et vildfremmed [tyrkisk] Folkeslag, som i det 6. Århundrede efter Kristus indvandrede til disse Egne, men som efterhånden er gået op i sine Omgivelser) og **Serbisk** (i Serbien, Bosnien, Hertsegovina, Montenegro). I nogle af de sydligste østerrikske Provinser bor **Slovenerne** (i Steiermark, Kärnthen, Krain; de strækker sig også helt ned i Italien og danner små Sprogøer dér). De vestligste Slaver er Polakkerne og Tjecherne. **Polakkørne** var i sin Tid en Stormagt, men da Polen ved sin uheldige politiske Forfatning var blevet svagt, begyndte i sidste Tredjedel af det 18. Århundrede Polens berygtede Delinger. På den preussiske Konge Frederik den andens Forslag faldt de tre Stormagter Rusland, Preussen og Østerrig over det ulykkelige Rige og tog hver et Stykke deraf, indtil hele Riget för Århundredets Udgang var opløst. Som bekendt har Polakkerne derefter gentagne Gange (1830, 1863) rejst sig mod Rusland, men er kun blevne slåede til Jorden og endnu hårdere underkuede. Den Fremfærd, Stormagterne udviste mod Polen, er som bekendt endnu god Latin overfor svage Stater (f. Eks. Kina). Men i sin Anvendelse overfor et Folk, som stod midt i den evropæiske Kultur og havde ydet sine væsentlige Bidrag dertil, har denne Politik vakt en Harme, som sent vil forstumme. Jeg kan selvfølgelig ikke her gå ind på en Skildring af Polens Kultur; jeg vil derfor blot rent eksempelvis minde om, at den store Astronom Kopernikus var en Polak. Det er klart, at det eneste Forsvar for Polens Sønderlemmelse, som overhovedet er tænkeligt, vilde være en Påvisning af, at det polske Folk under Fremmedherredømmet opnåede gunstigere Betingelser for sin folkelige Udvikling. Men dette har

sandelig ikke været Tilfældet. Det er kun i Østerrig, at Polakkerne får Lov til at være Polakker, det er kun i Østerrig, at Polakkerne er tilfredse. Hvorledes de er stillede under preussisk Herredømme, har den berømte polske Forfatter Henryk Sienkiewicz skildret i Fortællingen „Sejrherrn Bartek“. Denne Fortælling er oversat i „Dansk Folkebibliothek“ Nr. 88, og jeg skal derfor bede Årbøgernes Læsere om selv at læse den; en kortfattet Indholdsangivelse vilde ikke give nogen Forestilling om det store Mesterskab i alle små Enkeltheder. Men langt værre har Polakkerne det dog i Rusland. Det er bekendt, at Preusserne ikke netop udmærker sig ved Skånsomhed mod svagere Nationer, men al preussisk Uskånsomhed er dog for intet at regne mod, hvad Russerne tillader sig. Til syvende og sidst ligger denne Forskel deri, at Preussen er et Land med en Forfatning, medens Rusland ingen Forfatning har. Under disse Omstændigheder kan Harmen over den Uret, der er begået mod Polen, aldrig forsvinde. Bekendt er fra vor egen Literatur Hauchs Digt „Hvorfor svulmer Weichselfloden som et Heltebryst“; mindre bekendt for Danske er måske den svenske Digter Snoilskys Digt:

På Polens graf.

Och stode världen som en rosengård,
där idel bäckar utaf honung flöte,
den syntes dock, vanårans minnesvård,
den öde fläcken i Europas sköte.

Där gror ej strå, där är allt lif förödt,
där letar fåfängt själfva ulfven föda:
där har ett ädelt folk til döds sig blödt;
Europa såg därpå — och lät det blöda.

Och därför hopa sig på denna punkt
historiens skuggor, hela världens smärta,
och därför ligger Polen centnertungt
på tidens sjuka, skuldmedvetna hjärta.

Når i en fremtid folken le emot
 den drømde gryningen af bättre öden
 och mena frihetsträdet slagit rot
 och stämman hymner upp i morgonglöden,

då skall en hand blott peka på det rum,
 där Polens hjälteskara blef begravnen,
 och jublets röst skall bli som döden stum,
 och hoppets gnista släckas ut hos slaven.

Och ingen mer skall tro på någonting; —
 allt stort och skönt förgåtts i livets vimmel.
 Rättvisa finnes ej på jordens ring,
 och bryggan brustit mellan jord och himmel.

Det andet vestslaviske Folk er **Tjecherne** i Böhmen; også den slaviske Befolkning i Mähren og de såkaldte Slovakker i det nordvestlige Ungarn er ganske nært beslægtede med Tjecherne. Tjecherne Skæbne har ikke altid været blid. Det var hos Tjecherne, at et af de første Tilløb til Kirkens Reformation fandt Sted; men deres Prædikant Johan Hus blev af en Kirkeforsamling dømt som Kætter og levende brændt i Året 1415 til Trods for, at han havde fået frit Lejde af den tyske Kejser. Derefter begyndte en blodig Krig mellem Hus's Tilhængere og Katholikerne, en Krig, i hvilken Böhmerne ikke blot kæmpede for Religionsfriheden, men også for deres Nationalitet mod Tyskerne og for Folkets Ret; men Enden blev efter 15 Års Kampe Husitternes fuldstændige Nederlag. Da Reformationen i Tyskland begyndte, gik Böhmerne i stort Tal over til Protestantismen og måtte nu atter udholde Forfølgelser. Efter at de havde lidt et afgørende Nederlag i Slaget på det hvide Bjærg ved Prag 1620, fulgte der Henrettelser, Konfiskationer og Forfølgelser mod hele Folket. Dette Knæk forvandt Folket ikke hverken i det 17. eller 18. Århundrede. Der var

dem, der troede, at Folket skulde helt gå tilgrunde og blive fortysket. Men i dette Århundrede voksede Tjehernes Styrke igen, og efterat Østerrig 1866 var blevet tvunget til at træde ud af det tyske Forbund, har Tjecherne lidt efter lidt vundet en sådan Magt, at de nu manges Gang gör det hedt nok for Tyskerne. — Foruden Polakkerne og Tjecherne gives der endnu nogle Rester af andre vest-slaviske Folk; i det nordøstlige Pommern og det nord-vestlige Preussen bor **Kasjubørne** (100,000) der er meget nær beslægtede med Polakkerne; **Sorbørne** bor dels i Nedre-Lausitz (kun 85 Kilometer syd for Berlin, i den af utallige Flodarme og Kanaler gennemskårne Spree-Skov) dels i Øvre-Lausitz (omtrent ligeså langt længere mod Syd dels i Sachsen, dels i Preussen); de udgør omtrent 150,000 Mennesker; Tyskerne kalder dem Vender. I en tidligere Tid har Slaverne beboet Störstedelen af det nord-østlige Tyskland; Venderne på Rügen, som Danskerne kæmpede med på Valdemarernes Tid, var Slaver; mens de havde Overmagten, må de endogså have nedsat sig på enkelte Punkter af de sydligste danske Øer (Langeland, Låland, Falster, Møn); derom vidner enkelte Stednavne. Navnet Vender betegner ikke nogen bestemt Stamme, men var den almindelige Benævnelse på Slaverne hos Tyskere og Nordboer. — Det største slaviske Folk er **Russerne**; en hel Del forskellige fra Russerne er **Lillerusserne**, der bor i hele det sydvestlige Hjørne af det russiske Rige og i Provinsen Galizien, der ved Polens Deling kom til Østerrig. I Østerrig har Lillerusserne (som også kaldes Ruthenere) opnået en vis officiel Anerkendelse af deres Sprog; og også i Rusland har der været lille-russiske Digtere, som skrev på deres eget Sprog. — Det

russiske Rige med sin umådelige Udstrækning i Evropa og Asien er nu sikkert en af de stærkeste Magter i den gamle Verden; men ikke desto mindre er det vokset op fra en ringe Begyndelse; ja det er endogså grundlagt af fremmede, og Russerne bærer et Navn, som de har arvet efter et andet Folkeslag. Den russiske Krønikeskriver Nestor fortæller udtrykkelig, hvorledes Riget grundlagdes i Året 862 i Novgorod af Varegerne, som også kaldtes Rus; hermed menes nordiske, specielt svenske Vikinger, og Navnet Vareger er det samme, som Nordboerne havde i Konstantinopel, hvor de kaldtes Væringer. Dermed stemmer det, at de ældste Personnavne i den russiske Historie er nordiske, således f. Eks. den første Konges Navn Rurik. I et Værk, som er forfattet af den græske Kejser Konstantinos Porfyrogennetos i det 10. Århundrede, får vi oven i Købet en dobbelt Række af Navne på Floden Dnjepr's Vandfald; den ene Række betegnes som slaviske, den anden som russiske; disse „russiske“ Navne er imidlertid let genkendelige nordiske Ord. Den bedste og grundigste Undersøgelse om hele dette Æmne skyldes vor Landsmand Professor Vilh. Thomsen, men er skreven på Svensk. — Den ældste Literatur, vi har i noget slavisk Sprog, er Oversættelser af Evangelierne og andre religiøse Skrifter på **Oldbulgarisk**. Denne Literatur begynder i det niende Århundrede. Det Sprog, hvori disse Skrifter var skrevne, blev det fælles Kirkesprog for alle slaviske Folk, som bekendte sig til den græsk-katholske Religion (romersk-katholske er Tjecherne, Polakkerne, Sloverne og en Del af Serberne [Kroaterne]). Ved denne Anvendelse forandrede Sproget sig noget under Indflydelse af de enkelte Folks eget Sprog; det bruges den Dag idag

i stivnet Form som Kirkesprog. Fortsættelsen af Sproget som Talesprog i dets eget Hjem er det nuværende Nybulgarisk. Ved et mærkeligt Træf er Nybulgarisk det mest afslebne af alle slaviske Sprog i stærk Modsætning til Oldbulgarisk, der indeholder de allerældste og oprindeligste Former. Slaverne skrev fra først af med en tillæmpet Form af de græske Bogstaver, og dette Alfabet er endnu i Brug hos de græsk-katholske Folk; de romersk-katholske Folk (Kroater, Sloverer, Polakker, Tjecher) har derimod antaget det latinske Alfabet. — De slaviske Folk udgør tilsammen omkring ved 100 Millioner; de forskellige Sprog ligner hinanden meget, og det har derfor ikke manglet på Bestræbelser for at fremkalde en fælles-slavisk Samfølelse. Den værste Hindring for Udviklingen af denne Følelse er Hadet mellem Polakker og Russere. Men trods alt det Had, der er sået, og alt det Blod, der er flydt, kan man måske dog håbe, at Russerne engang vil beslutte sig til at tillade Polakkerne frit at udvikle deres Nationalitet; Polakkerne på deres Side må da opgive alle Stormagtsdrømme om at genoprette deres gamle Rige og deres Herredømme over Hviderussere, Lillerussere og Litavere, og de må søge deres fremtidige Storhed udelukkende på det åndelige Område, hvor ingen politiske Grænser danner noget Skel.

5) Nær beslægtet med Slaverne er den femte Sprogklasse, de **baltiske** Sprog. Dog er Ligheden ikke så stor, at man kan regne Baltisk og Slavisk sammen i én Sprogklasse. Det vigtigste af de baltiske Sprog er **Litavisk**, som tales i den østligste Del af Østpreussen og i et stort Distrikt af det tilgrænsende Rusland (Litaven). Ialt udgør Litaverne 2 Millioner, hvoraf 120,000 hører til Preus-

sen; i Preussen er Litaverne Protestanter, i Rusland er de romersk-katholske. I den hedenske Tid har Litaven været et selvstændigt Rige; men efterat den litaviske Fyrste Jagello 1386 havde ægtet den polske Prinsesse Hedvig og derefter var bleven valgt til Konge i Polen, kom Litaven til at dele Skæbne med Polen. Litaverne antog Kristendommen i den romersk-katholske Form (kun i Østpreussen, der var blevet kristnet af de tyske Riddere og aldrig kom direkte under Polen, men kun blev polsk Lén, trængte Reformationen igennem). Ved Polens Deling kom Litaven til Rusland, men har trods mange Forsølgelser holdt fast ved den romersk-katholske Religion. For at bane Vejen for den græsk-katholske Religion har Russerne fra 1865 af forbudt at trykke litaviske Bøger med latinske Bogstaver; de maa kun trykkes med russiske Bogstaver; den litaviske Befolkning, som ikke har Modenhed nok til at indse, at Bogstaverne ikke har noget med Religionen at gøre, vægrer sig imidlertid bestemt ved at læse Bøger med russiske Bogstaver; de må derfor nøjes med de Bøger, som trykkes i Preussen og indsmugles over Grænsen. Først i den allernyeste Tid er Litaverne begyndt at vågne til national Bevidsthed; men den nationale Bevægelse har hårde Vilkår og er Genstand for Fjendskab både fra de nuværende Herrers, Russernes, og fra de tidligere Herrers, Polakkernes, Side. — Det litaviske Sprog er af alle nulevende indoeuropæiske Sprog det, som står på det ældste og oprindeligste Trin. For at finde Former, der er ligeså gamle og oprindelige som de nuværende litaviske, må man i de andre Sprogklasser gå mange Århundreder eller hele Årtusender tilbage i Tiden. Litaverne har en ejendommelig og højst beundringsværdig Folkedigtning; en

Del Prøver er oversatte på Dansk af Åge Meyer i hans Bog „Et Folk, der vågner. Kulturbilleder fra Litaven“, hvor man vil finde udførlige Oplysninger om det litaviske Folk, ledsagede af mange Billeder. — Lidt mere afslebet end Litavisk er **Lettisk**, som tales i Kurland og en Del af Livland. Antallet af Letter er 1 Million; de har en Literatur. Foruden disse to Sprog må vi nævne endnu et tredje baltisk Sprog, som uddøde i det 17. Århundrede, nemlig det **gamle Preussiske** (som var i Bund og Grund forskjelligt fra Tysk). Vi kender dette Sprog fra et Par Katekismer fra det 16. Aarhundrede.

De fem Sprogklasser, jeg hidtil har nævnt, kan sammenfattes under Navnet østindoeuropæiske Sprog; de har visse fælles Ejendommeligheder, hvorved de træder i Modsætning til de følgende fire Sprogklasser, som kan kaldes vestindoeuropæiske. Blandt de vestindoeuropæiske Sprogklasser nævner vi først 6) **Græsk**. Oldtidens Grækere, hvis egentlige Hjem var Balkan-Halvøens sydlige smalle Del, var dygtige Handelsfolk. Dette førte til, at de sejlede ud og anlagde en hel Mængde Kolonier på Middelhavets Kyster: på Sydkysten af Balkanhalvøens bredere Del ved det græske Øhav og Marmarahavet med dets to St.æder (her anlagde de bl. a. Byzantium, det senere Konstantinopel); på Vestkysten af Lilleasien med de tilhørende Øer, der helt blev græsk; på Lilleasiens Nordkyst ved Sortehavet og på Sortehavets Nordkyst og ved det asovske Hav i det nuværende Sydrusland; på Lilleasiens Sydkyst med Øerne Cypern og Kreta; på Afrikas Nordkyst; på Vestkysten af Balkanhalvøen nord for deres eget Område; på Sicilien og det sydlige Italien, der blev således besat med græske Kolonier, at det kaldtes Storgrækenland; på Sydkysten

af det nuværende Frankrig, hvor f. Eks Marseille er en græsk Koloni; ja, endogså i Spanien anlagde Grækerne Kolonier. Grækernes Storhed lå dog først og fremmest i deres Videnskab, Digtning og Kunst. Af deres Billedhuggerkunst er der bevaret adskilligt, som man let kan gøre Bekjendtskab med ved Hjælp af de Afstøbninger og Efterligninger, som findes rundt omkring. Vanskeligere tilgængelig for Menigmand er deres Digtning; rigtignok er det meste deraf oversat på de fleste nyere Sprog og da især det ypperste deraf, nemlig Homers Digte fra det 9. Årh. f. Kr., men en Oversættelse gør ikke samme Nytte som en Afstøbning. Meget går tabt ved Oversættelsen, og mange Enkeltheder trænger til at forklares. De fleste Grene af Nutidens Videnskab har Grækerne lagt Grunden til. Det er også Grækerne, som først har opfundet den egentlige Bogstavskrift, den første Betingelse for al videnskabelig Udvikling.

Det forekommer os nu på Grund af Vanen at være en ganske simpel Ting at opløse et Ord i dets enkelte Lyd, at „stave“ det, og det skulde heller ikke synes at være vanskeligt at finde på et Tegn for hver enkelt Lyd. Men så langt er Menneskeånden i Virkeligheden først kommen efter en lang og trinvis Udvikling. Man har begyndt med simpelthen at tegne det, som man vilde fortælle. Så har man fundet på at slå et bestemt Tegn fast for hvert Ord; så behøvede man ikke at tegne det så omhyggeligt, men kunde gøre Tegnet ganske simpelt. Dette var en Ordskrift. Derfra nåede man let til en Stavelseskrift; Overgangen var sket, så snart man lod et eller andet Ordtegn blive brugt til at betegne den samme Lydgruppe som Del af et andet Ord (hvis det var Dansk, der var Tale

om, kunde man f. Eks. tænke sig, at Ordtegnet for „Ild“ blev brugt til at betegne den første Stavelse i „ildesindet“. En Stavelseskrift er imidlertid meget indviklet, for der er en uhyre Mængde Stavelser i et Sprog. Men en meget simpel Stavelseskrift udviklede sig hos Fønicierne, et Folk, der boede Nabo til Israæliterne og talte et Sprog, der meget lignede Hebraisk og Arabisk, som vi nedenfor skal omtale (under de semitiske Sprog) Stavelseskriften blev hos dem så simpel, fordi der i deres Sprog ikke var nær så mange Stavelser som i de fleste andre Sprog; vi har f. Eks. i Dansk en Mængde Stavelser, der både begynder og ender med en Medlyd eller med to og tre Medlyde (*Hest, skælmsk, springsk* o. s. v.); men i den Sprogæt, hvortil Fønicisk hørte, bestod Stavelserne i Regelen blot af én Medlyd efterfulgt af én Selvlyd, f. Eks. arabisk *qa-ta-la* „han dræbte“; man kunde nok få to Medlyd sammen, f. Eks. *ju-qtala* „at han skal dræbes“; men her huskede man på Grundformen og skrev *q* med det samme Stavelsetegn som *qa* i *qatala*. Dertil kom, at Selvlydene veklede efter bestemte Regler i disse Sprog; „han blev dræbt“ hedder arabisk *qutila*. Man fandt det derfor i sin Orden at lade det samme Tegn betyde både *qu* og *qa* (og *qi*) og at have samme Tegn for *ta* og *ti* (og *tu*). På den Måde kunde man nøjes med ganske få Tegn; man behøvede ikke flere Stavelsetegn end vi behøver Bogstavtegn. Men Skriften havde rigtignok den Mangel, at man af Sammenhængen skulde gætte sig til Selvlydene. Denne Skrift lærte Grækerne af Fønicierne, men deres Sprog var anderledes indrettet, og de kunde ikke finde sig i, at man

skulde gætte sig til Selvlydene. De indførte derfor straks Tegn for Selvlydene; med andre Ord, de indså, at en Lydgruppe som *ta* ikke er en uopløselig Enhed, men kan opløses i *t + a*. Først derved fremkom der en virkelig Bogstavskrift. Man kunde synes, at det måtte være umådelig let at forbedre den føniciske Skrift på den Måde, som Grækerne forbedrede den; at opløse en Stavelse i Selvlyd og Medlyd lærer jo nu ethvert Barn i Løbet af kort Tid. Men det er den gamle Historie om Kolumbus's Æg. Araberne er indtil den Dag idag ikke nået ud over Stavelseskriften; man har fundet på at auibringe nogle Hjælpetegn over og under de gamle Tegn for at vise, om der skal læses *ta* eller *ti* eller *tu* eller blot *t*; men når alle disse Tegn anbringes over og under Bogstaverne, bliver det umuligt at skrive eller læse hurtigt; så man udelader dem for det meste og gætter sig frem. Og det samme gör de andre mohammedanske Folk, som har optaget den arabiske Skrift. Dette er f. Eks. Tilfældet med Perserne, endskönt de har haft en meget bedre Skrift, för de blev Mohammedanere; deres gamle Kileskrift var i Virkeligheden meget nærmere ved en Bogstavskrift, men Tegnene var besværlige og duede ikke til at skrives, endskönt de var nemme nok at indtrykke i Lervarer og lignende, hvad de også har været bestemte til hos det Folk, af hvem Perserne har lært dem. Zoroaster-Religionens hellige Bog Avesta er optegnet med en fuldstændig udviklet Bogstavskrift, der er dannet på Grundlag af et af de semitiske Alfabetet. Men alligevel bruger Perserne som sagt nu den arabiske Skrift, hvor man ma gætte sig til Selvlydene; dette

går nogenlunde an, da Perserne ikke har ret mange forskellige Selvlyd. Også Tyrkerne bruger den arabiske Skrift, og da de har en hel Mængde forskellige Selvlyd, gør dette Alfabet deres Sprog næsten ulæseligt. Inderne har, som det synes, også lært at skrive af et semitisk Folk; de er heller ikke komne ud over Stavelseskriften, men de har gjort den noget simplere ved at lade Stavelsetegnene i sig selv betyde *ka*, *ta* o. s. v. og tilføje små Hjælpetegn, når man har andre Selvlyd; når der følger to Medlyd efter hinanden, skriver de Tegnene sammenslyngede. Dette er en stor Forbedring, men, som man ser, har de dog ikke fundet på en virkelig Bogstavskrift således som Grækerne.

Af Grækerne har en Mængde andre Folk lært at skrive; dette gælder for det første om en hel Del Folkeslag, som i Oldtiden boede i Lilleasien og Italien, men som nu er gåede op i andre Nationer. Hvert Folk forandrede gerne Bogstaverne lidt efterderes eget Behov. Blandt de Alfabeter, som var i Brug i Italien, fik det latinske den største Betydning. Fra det latinske Alfabet stammer den ældste Runeskrift, som brugtes hos Tyskere, Skandinaver og Englændere; de ældste Mindesmærker, vi har med disse Runer, stammer fra Sønderjylland (Guldhornene fra Møgeltønder). Runerne gennemgik en lang Udvikling her i Norden, men blev tilsidst opgivne og erstattede af det latinske Alfabet, der var nemmere at skrive. Det latinske Alfabet udbredte sig med Kristendommen over hele Vestevropa. Efterhånden opkom der afvigende Former deraf; vi kender jo alle Modsætningen mellem det rene latinske Alfabet og den stygge snørklede Afart

deraf, som vi i Danmark har kaldt „danske“ Bogstaver, og som Tyskerne kalder „tyske“ Bogstaver. Men denne Afart bliver igen opgivet overalt, hvor den har været i Brug. En anden Afart af det latinske Alfabet bruges endnu i Irland, men også her er der Tegn til, at man vil genoptage det rene latinske Alfabet. Således synes det latinske Alfabet at være istand til at bevare sin ensartede Karakter overalt, hvor det kommer frem; men de forskellige Folk har tilføjet en Del ny Tegn, for at betegne deres egne Lyd (Svenskerne *ä*, vi Danske *ø*, Englændere og Nordboer *þ* og *ð*, Polakkerne *ś*, Tjecherne *š*, *ž*, *č* o. s. v.); derved er Alfabetet blevet overordentlig rigt på Tegn, og det bruges nu altid af Videnskabsmænd, hvor der er Tale om at optegne hidtil ubekendte Sprog eller give en nøjagtig Beskrivelse af Folkemål.

Anderledes er det gået med selve det græske Alfabet; det er blevet optaget af forskellige Nabofolk, men de har forandret det så meget at det ikke længer er græsk. Dette gælder f. Eks. om Armenierne, hvis Bogstaver slet ikke mere ligner de græske, og som desuden har tilføjet en stor Mængde ny Tegn (det græske Alfabet har 24 Tegn, det armeniske 38); det gælder om Georgierne, et ikke-indoeuropæisk Folk syd for Kaukasus; det gælder om Kopterne i Ægypten (hvis Sprog uddøde for 3 Århundreder siden), og det gælder endelig om de slaviske Folk, som bekender sig til den græsk-katholske Religion. Alle disse Alfabeter nedstammer fra det græske, men de er himmelvidt forskellige fra hinanden, og de er meget lidt egnede til at skrive andre Sprog med.

Som vi har set, var Oldtidens Grækere et meget opvakt Folk; men i politisk Henseende drev de det dog aldrig til noget stort. De var delte i en Mængde Småstater; hver By var en Stat for sig; og alle disse Småstater lå i stadig indbyrdes Strid. Det endte derfor med, at hele Grækenland blev undertvunget af Makedonerne, et Folk, der boede nord for Grækerne og vistnok var nært beslægtede med Grækerne, men dog ikke var Grækere. Efter Grækenlands Underkastelse foretog den makedoniske Konge Aleksander den Store sit berømte Tog til Asien, styrtede det persiske Verdensrige, som for ikke 200 Ar siden havde truet Grækenland med Undergang, og trængte frem lige til Indien. Overalt, hvor Aleksander kom frem, banede han Vej for græsk Kultur. Efter Aleksanders Død (323 før Kristus) faldt hans Rige fra hinanden; hans Hærførere stiftede hver sit Rige; men i alle disse Riger var det dog Græsk, som sad i Højsædet. Imidlertid voksede det romerske Verdensrige op; Romerne undertvang også Grækenland, og på den Tid, da Kristus blev født, var alle Lande omkring Middelhavet under Roms Herredømme, men det græske Sprog blev ikke trængt tilbage af Romerne. Det romerske Rige blev tilsidst, henimod År 400 efter Kristus, delt i to Halvdele, en østlig Halvdel med Konstantinopel til Hovedstad og en vestlig Halvdel med Rom til Hovedstad. Det østromerske Kejserrige blev i Virkeligheden et græsk Kejserrige; det var ikke særlig stærkt, men vedblev dog at bestå hele Middelalderen igennem, indtil Tyrkerne i Året 1453 erobrede Konstantinopel. Nu begyndte der en hård Tid for Grækerne, men de holdt trofast fast ved deres Sprog og ved Kristendommen, indtil

endelig i Begyndelsen af dette Århundrede Frihedens Dag oprandt; efter at have ofret Strømme af Blod opnåede Grækerne endelig ved Ruslands, Frankrigs og Englands Hjælp atter at blive et selvstændigt Rige. Der har været nogle af Grækernes Fjender, som har fablet om, at Nutidens Grækere intet havde at gøre med Oldtidens Grækere, men snarere nedstammede fra slaviske Folk, som bare havde lært Græsk. Intet er mere tåbeligt. Ganske vist findes der midt i Grækenland slaviske Stednavne (ligesom der jo også er slaviske Stednavne på de danske Øer). Dette vidner unægtelig om, at Slaverne er nåede langt frem på deres Krigstog, men hvor lidt Indflydelse de har haft på Grækerne, viser sig bl. a. ved, at der kun er et forsvindende Antal slaviske Låneord i Nygræsk (medens der er en Mængde tyrkiske og latinske eller italienske Låneord). Ligesom de gamle Grækere vækker vor Beundring ved deres Videnskab, således er også Nutidens Grækere et Folk, der på en udmærket Måde sørger for Oplysningen; og ligeledes har Grækerne den Dag idag en vidunderligt betagende Folkedigtning. Grækerne er også gode Handelsfolk nu, ligesom de var i Oldtiden. Grækerne bor ikke blot i Kongeriget Grækenland, men også i mange Egne af Tyrkiet; ialt udgør de 6 Millioner.

7) Den syvende Sprogklasse kalder vi den **italiske**. Dertil hører tre Oldtidssprog i Italien: **Latin**, som fra først af blot taltes i det lille Landskab Latium syd for Floden Tiberen og vest for Apenninerne, et Landskab, der ikke var så stort som Fyn; endvidere **Umbrisk** og **Oskisk**, to indbyrdes nær beslægtede Sprog, som tilsaumen optog Størstedelen af det øvrige Italien. Der er bevaret en

Del store Indskrifter i disse sidste Sprog; de var mere forskellige fra Latin, end Tysk er fra Nordisk. Der taltes dog også i Italien forskellige Sprog, som vi ikke regner med til den italiske Klasse. Nord for Latinerne, vest for Umbreerne, i det Landskab, som nu hedder Toscana, boede Etruskerne, som har efterladt sig en Mængde Indskrifter, hvoraf vi ser, at de slet ikke var Indoevropæere. I Yderpunkterne af Italien mod Nord og Syd boede der Folkeslag, som ganske vist var indoevropæiske, men alligevel hørte til andre Sprogklasser end Latinerne, Umbreerne og Oskerne. Vi kan i Historiens klare Lys følge, hvorledes Latin udbredte sig fra det lille Landskab på 40 Kvadratmil, hvor det hørte hjemme, indtil det er blevet Stamsprog for 140 Millioner Menneskers Tungemål. Latin taltes nemlig bl. a. i Byen Rom ved Floden Tiberen, og denne By udbredte efterhånden sit Herredømme ikke blot over hele Latium, men over hele Italien, hvor som Følge heraf alle de andre Sprog efterhånden uddøde; og ikke nok hermed, efterhånden udstraktes det romerske Herredømme til alle Landene omkring Middelhavet i Evropa, Asien og Afrika. Så vidt var Romerne nåede på Kristi Fødsels Tid, og endnu var deres Magt i Opgaaende. Men hvor store Mestre Romerne end var i at organisere en Stat, kom dog tilsidst den Tid, da deres Rige stod for Fald; for År 500 efter Kristus var Riget slået i Stumper og Stykker og ingen Rest af Romermagten mere tilbage. Men imidlertid havde det latinske Sprog fået fast Fod i en Mængde af Rigets Provinser. Fra Latin nedstammer således en hel Række Sprog, som man plejer at kalde romanske Sprog: **Fransk** i Frankrig, en Del af Belgien og Schweiz, samt i nogle

(nuværende og tidligere) franske Besiddelser udenfor Evropa, navnlig Canada i Amerika; Frankrig har allerede temmelig tidlig (omtrent fra Korstogenes Tid) vundet den Ret at være toneangivende i Evropa; som Følge deraf er en Del franske Ord optagne ved Lån i de fleste europæiske Sprog (f. Eks. *Dame, galant, Mode, Paraply, Kontor, Armé, Löjtnant*). Sprogforskerne skelner mellem to Sprog i Frankrig: det egentlige Fransk i Nordfrankrig og Provençalsk i Sydfrankrig; men Skriftsproget er i hele Riget Fransk. **Portugisisk** tales i Portugal og i Brasilien, **Spansk** i Spanien og de tidligere spanske Besiddelser i Amerika; det var nemlig Spanien og Portugal, som førte an på de store Opdagelses Tid; Amerikas Opdager Kolumbus var ganske vist en Italiener, men var i spansk Tjeneste. **Italiensk** tales i Italien, en Del af Schweiz, det sydlige Stykke af den østerrigske Provins Tyrol og endelig langs Adriaterhavets østlige Kyst i Istrien og Dalmatien; foruden Italienerne bor der i Schweiz endnu et andet romansk Folk, Rætoromanerne eller Ladinerne. Italienerne har også efter det romerske Riges Fald spillet en stor Rolle i Historien. Man behøver blot at minde om Romerkirken og Pavemagten, der en Tid viste sig istand til at befale over de mægtigste Konger og Kejsere. Det største Vidnesbyrd om Kirkens Magt var Korstogene (det første Korstog 1096), der ganske vist ikke førte til det attraede Mål, Palæstinas Befrielse fra Tyrkerne, men på anden Made havde stor Betydning for Evropas Udvikling. Fra den Tid af blev de to italienske Byer Genua og Venedig Evropas første Handelssteder (forresten ligger begge disse Byer i Egne, hvis Oldtidsboere ikke hørte til den italienske Sprogklasse).

Den største Magt fik Venedig, den mærkelige By, som blev grundlagt på Folkevandringens Tid på Småøerne ude i Lagunerne, hvor man var i Sikkerhed mod det tyrkiske Folk Hunnerne, som den Gang under 'deres Konge Attila drog hærgende igennem Evropa. Fra Kors-togenes Tid af blev Venedig efterhånden en Stormagt; de store Opdagelser (Amerika opdaget 1492, Søvejen til Indien fundet 1498) skadede ganske vist Venedigs Handel, men dog bestod Venetianerne også efter den Tid mangan sejrrig Kamp mod Tyrkerne. Men i det 18. Århundrede gik det tilbage for Venedig, og i Året 1797 kom det endogså under Østerrig, og først 1866 blev det forenet med Kongeriget Italien. — Men det er ikke blot i poli-tisk Henseende, at Italien har haft Glans. Netop på den Tid, da Pavcmagten var sunken allerdybest, lige för Reformationen, oprandt en glimrende Tid for den italienske Kunst (Maleren Rafael, Maleren og Billedhuggeren Michel Angelo). Og allerede 200 År tidligere havde Italien haft sine verdensberönte Digtere (Dante, Petrarca, Boccaccio). Vi har endnu et romansk Folk at nævne, nemlig **Rumæ-nerne**, der bor nord for Donau i Rumænien, samt under østerrigsk Herredömmе i Transsilvanien og det sydøstlige Ungarn, ligesom de til den anden Side strækker sig ind på russisk Område. Under Navnet Vlacher træffer vi det samme Folk langt nede på Balkanhalvøen, i Epirus, Makedonien og Thessalien, på begge Sider af Bjærgkæden Pindus og ved Jannina-Søen. Rumænerne er det eneste romanske Folk i det gamle østromerske Rige. — Når man har nævnet de romanske Sprog, er man endnu ikke færdig med at skildre den Rolle, som Latin har spillet. Der er en Mængde Låneord fra Latin i Nabosprogene:

de keltiske Sprog i Storbritannien og Irland, Tysk, Albanisk, Nygræsk; og mange af disse Ord er vandrede endnu langt videre. Jeg skal nævne et Par, der er nået helt til Arabien: arab. *qaṣr* 'Slot, Kastel' og *ṣirat*, Vej, er det latinske *castrum*, *castra* og *strata* (hvoraf også vort *Stræde*). Begge Ordene er karakteristiske for Romerne; at bygge Befæstninger og anlægge Veje var noget, som de forstod sig udmærket godt på. — Dertil kommer endelig den Rolle, Latin har spillet som dødt Sprog, som Kirkens og Videnskabens Sprog, ikke blot i Middelalderen, men langt op imod vor egen Tid, ja den Dag idag er det ikke aldeles fortrængt. Og selv efter at man har hørt op med at bruge Latin som det eneste videnskabelige Sprog, vedbliver man at optage en Mængde Fagudtryk fra Latin (og Græsk); dette er hvad man kan kalde de lærde Låneord fra Latin (f. Eks. *Addition*, *Subtraktion* o. s. v.).

8) De keltiske Sprog har i sin Tid været meget udbredte. De taltes i Storbritannien og Irland og i Størstedelen af det nuværende Frankrig, som den Gang efter sine daværende Beboere kaldtes Gallien; der boede også Galler i Schweiz, Sydtyskland, en Del af Spanien og i Norditalien. I Året 390 før Kristus trængte Gallerne helt ned til Rom og erobrede endogså Staden, men fik dog ikke Bugt med Romerne; Gallerne måtte atter vige tilbage til Norditalien, og her blev de tilsidst undertrykte af Romerne (222 før Kristus). Ligeså lidt Betydning fik Gallernes Fremtrængon på Balkanhalvøen; i Året 280 før Kristus rykkede de frem her og trængte tilsidst helt ned i Hjertet af Grækenland, men de blev atter trængte tilbage. De drog også over til Lilleasien,

hvor Landskabet Galatien fik Navn efter dem; Galater var nemlig det græske Navn på Gallerne. Til disse Galater i Lilleasien er det, at Pavlus har skrevet et af sine Breve. Men i Lilleasien tabte Gallerne hurtigt deres Nationalitet. Efter at Romerne havde erobret hele Italien, begyndte de at hjemsoge Gallerne i deres egentlige Hjemland, det nuværende Frankrig. Det endte med, at den store romerske Feltherre Caesar¹⁾ kort før Kristi Fødsel erobrede hele Gallien. Mærkværdig hurtigt opgav Gallerne deres eget Sprog og antog Latin i Stedet; det galliske Sprog uddøde fuldstændig uden nogensomhelst Rest; men vi kender Sproget fra Indskrifter og fra Personnavne og Stednavne. Romerne trængte endnu videre frem og erobrede hele det nuværende England, hvis daværende Beboere, Britannerne, var nær beslægtede med Gallerne. Her trængte Latinen dog aldrig igennem; Britannerne bevarede deres eget Sprog. Men de slap ikke for Fremmedherredømmet; da Romerriget begyndte at forfalde, blev Britannien fra Begyndelsen af det 5. Århundrede efter Kristus oversvømmet af germanske Erobrere, der kom fra Fastlandet; disse Erobrere tilhørte forskellige Stammer; nogle hed Sakser, andre Angler; efter disse sidste har England fået sit Navn. En Mængde Britannere udvandrede nu og bosatte sig i Galliens nordvestlige Hjørne, som efter dem fik Navnet Bretagne. Der har de indtil den Dag idag bevaret deres Sprog (**Bretonsk**); det er imidler-

---

¹⁾ Navnet udtaltes på den Tid omtrent som *Kajsar*; nu plejer vi at sige *Sæsar*, men denne Udtale skriver sig fra en langt senere Tid. Caesar stiftede det romerske Kejserdømme (Rom havde indtil den Tid været Republik), og det er hans Navn, som har fået Betydningen „Kejser“.

tid en Ulykke for dem, at de aldrig har fået et fælles Skriftsprog; i hvert af de 4 Bispedömmar, hvoraf Bretagne består, skriver man sit eget Mål. Dette er en stor Hindring for, at Sproget virkelig kan blive benyttet på alle Åndslivets Områder; dog har de én åndelig Frembringelse, som vækker Beundring hos alle, som stifter Bekendtskab dermed; det er deres Folkedigtning. Men også hjemme i Storbritannien gjorde Britannerne kraftig Modstand mod de indvandrede Englændere og disses fremtrængende Sprog. På de to Halvøer, som mod Vest skyder ud fra det egentlige England, nemlig Cornwall og Wales, vedblev Britannerne at bevare deres Nationalitet. Sproget i Cornwall (**Cornisk**) uddøde tilsidst i Slutningen af det 18. eller Begyndelsen af det 19. Århundrede, men der er bevaret en Del Mindesmærker (mest bibelske Skuespil) i deres Sprog. Men i Wales bor der den Dag idag et livskraftigt og nationalstolt britansk Folk, som kalder sig selv Kymrer og deres Sprog **Kymrisk**. De har fra Middelalderen en rig Literatur, bl. a. en Række Ridderromaner, som står over, hvad man i andre Lande har af samme Art; og de har den Dag idag en blomstrende Literatur i alle Retninger: Skolebøger, Almanakker, Aviser, Börnebøger, et Konversationsleksikon i 10 Bind, udkommet i to Udgaver (til en Pris af 140 Kroner) og dertil en højst værdifuld Skönliteratur (Romaner, lyriske Digte). Bretonsk, Cornisk og Kymrisk kalder vi med et fælles Navn de britanske Sprog. I Irland boede der en anden keltisk Stamme, som kaldte sig selv **Goideler**; Navnet er nu blevet sammentrukket til **Gæler**; den samme Stamme bor også på Øen Man og i Skotlands Højland og kalder sig også dér Gæler. Irsk eller Gælisk

er mere forskelligt fra Britannisk end Tysk fra Dansk. Irsk er i sproglig Henseende det interessanteste af de keltiske Sprog; de ældste skrevne Mindesmærker er fra det 9. Århundrede efter Kristus (lidt ældre er iøvrigt de ældste britanniske Mindesmærker). Adskillige Århundreder ældre er dog de såkaldte Ogam-Indskrifter, indhuggede med et ejendommeligt Alfabet, der består af lutter lige Streger:

A horizontal line represents the baseline. Above it, various combinations of vertical strokes of different lengths and thicknesses represent the letters. Below the line, the corresponding Latin letters are listed: b, l, f, s, n, h, d, t, c, q, m, g, n, g, z, r, a, o, u, e, i.

(Den vandrette Streg forestiller Kanten af den Sten, på hvilken Indskriften er indhugget). Hvor löjerligt dette Alfabet ser ud, er det dog sikkert intet andet end en Omdannelse af det latinske Alfabet. Derfor er *a* den første Selvlyd og *b* den første Medlyd; derfor består *l* af to Streger, *f* af tre Streger, *e* af fire Streger (sml. L F E) o. s. v. Ogamindskrifterne indeholder dog ikke stort andet end Navne; de oldirske Mindesmærker fra det 9. Århundrede er kun brudstykkeagtige Forklaringer til bibelske Skrifter eller latinske Forfattere. Men fra År 1100 af har vi en rig og meget ejendommelig Literatur. Det er ikke Opkog af Fastlandets Literatur, men det er ældgamle Sagn af en ejendommelig irsk Farve. Den irske Hovedhelt Cuchulinn skildres som lille og uanselig; han er ikke ganske skön at skue: når han kommer i Raseri, springer hans ene Öje langt frem af Hovedet, og det andet trækker han så langt ind, at en Trane ikke kan nå det med sit Næb; en Dråbe Blod pibler frem ved Roden af hvert Hår, og han suger sit sorte Hovedhår ind i Hovedet, så at han bliver helt skaldet oven på Hovedet. Han er let til Vrede og ikke god at komme

nær, når han har bestået en Dyst; hans Landsmænd véd da ofte intet andet Råd end at sende ham alle Kvinderne imøde aldeles nøgne; han slår da af Undseelse Öjnene ned, og imens bliver han greben af et Par stærke Mænd, som kaster ham i et Kar Vand; men Vandet bliver så hedt, at det koger over; man kaster ham i et andet Kar, og dér bliver Vandet så varmt, at man ikke kan holde Hånden nede deri; så kommer han endelig i et tredje Kar, og dér får Vandet en passende Varmegrad; så er hans Raseri endelig kølet. Han kan en utrolig Mængde Kunststykker, hvorved han vinder Sejr i Kampene, men som han også undertiden bruger til at more Kvinderne med; han kan f. Eks. kaste 150 Nåle i Vejret, den ene efter den anden, således at hver Nål træffer den foregående Nåls Öje, og at de tilsammen danner en lang Linje. Når han har gjort det Kunststykke, tilbageleverer han igen hver af Kvinderne sin Nål. Da der en Gang kom flyvende en stor Flok Fugle, og Kvinderne fik Lyst til at have hver to af dem, henvendte de sig til Cuchulinn. Han gav først ondt af sig; men de forestillede ham, at han ikke kunde være bekendt at sige Nej; thi alle Kvinderne var så forgabede i ham, at deres Öjne havde taget Skade; de var komne til at ligne Cuchulinn, når han var i Raseri. Cuchulinn giver efter, lader sin Vogn spænde for, og ved et kunstigt Slag med Sværdet fanger han alle Fuglene på én Gang og uddeler dem til Kvinderne. — Den Sagnkreds, hvortil Cuchulinn hører, træder dog senere i Skygge for en yngre Sagnkreds, hvis Hovedhelte bærer Navnene Finn, Oskar, Ossian o. s. v. Denne Sagnkreds er på en ejendommelig Måde bleven bekendt i Evropa; Skotten Macpherson udgav nemlig 1760 en engelsk

Oversættelse af de ossianske Digte; denne Oversættelse var et Falskneri; thi han var ikke istand til at fremlægge den oprindelige gæliske Tekst; Digtene var i væsentlig Grad hans eget Arbejde; men han havde dog benyttet de virkelige gæliske Sagn og Sange, og en Del af den Begejstring, hans Værk vakte, kan derfor det gæliske Folk med rette tilegne sig. Et Vidnesbyrd om den Interesse, som Macphersons Værk vakte, er det bl. a., at *Oskar* nu er blevet et almindeligt Navn rundt omkring i Evropa. — Irland har aldrig nået en kraftig politisk Udvikling. I Vikingetiden spillede Nordboerne Herrer her; de har anlagt de fleste Byer i det vestlige og sydlige Irland. Endnu den Dag idag véd enhver irsk Bonde at fortælle om deres Grusonhed og tillige om deres Rigdom; de har efterladt sig Guld i hver Plovfure, hedder det; Lochlannach er det irske Navn på disse Nordboer, og Lochlann er Navnet på Danmark. Næppe fik de Bugt med Nordboerne, før Englænderne indfandt sig. Men alligevel havde det irske Sprog endnu i Begyndelsen af dette Århundrede ikke lidt store Tab; men i dette Århundrede har det med rivende Hurtighed givet Plads for Engelsk. Irsk tales nu kun i den vestligste og sydvestligste Del af Landet. Grunden til denne Tilbagegang var Iernes egen Tankeløshed; man har Eksempler på, at Forældre, som selv talte Irsk, ved Prygl tvang deres Børn til at tale Engelsk. Men nu er det endelig gået op for det irske Folk, at de ved således at bortkaste deres Sprog mister deres hele åndelige Eje, og der er begyndt en kraftig Bevægelse for at standse Tilbagegangen. Der udgår nu et Ugeblad på Irsk, og rundt omkring i Landet lærer Folk at læse deres eget Moders-

mål (det var för en Kunst, som kun „lærde“ Folk forstod; jævne Folk drev det kun til at læse og skrive lidt Engelsk; Breve mellem irske Forældre og Börn måtte veksles på Engelsk; thi at skrive Irsk var en Heksekunst). På Øen Man er Gælisk nær ved at uddø, men i de skotske Højlande lever det i fuld Kraft. Ulykkeligvis har Irland, Man og Skotland hver sit Skriftsprog til Trods for, at Forskellen mellem de tre Mål er meget ubetydelig. De keltiske Folk har imidlertid en stor Fordel i Kampen for deres Nationalitet: de lever i et virkelig civiliseret Rige; hvor meget de end kan have at kæmpe med, må man indrømme, at de ikke er udsatte for Forfølgelser fra Englændernes Side. Men dette har ikke altid været således. Den Hensynsløshed og Grusomhed, hvormed Englænderne i tidligere Århundreder har søgt at udbrede deres eget Sprog, trodser al Beskrivelse. Der er ingen Tvivl om, at Englænderne har en væsentlig Del af Skylden for den utrolige Fattigdom, som rader i mange Egne af Irland. Da jeg for nogle År siden opholdt mig et halvt Års Tid på den lille Klippe Arran vest for Irland (mellem Galway-Bugten og Atlanterhavet) for at samle Folkeæventyr og studere Sproget, blev en gammel 71-årig Bonde min særlige Ven. Han bode i et lille Hus, der var opført af Sten; Sten var der nok af, thi hele hans Ejendom bestod næsten ikke af andet end Sten; Huset havde ingen Vinduer; Lyset kom ind ad den åbne Dør; det hele var kun ét Værelse, og der var snæver Plads; i den ene Ende af Huset, havde hele Familien deres Senge (Manden og Konen, en voksen Søn og Datter); i den anden Ende af Huset var der et Ildsted, men ingen Skorsten; Røgen gik op gennem Loftet; her i Nærheden af Varmen havde Svinene deres

Plads (for Svinene havde de inde hos sig). Foruden Svinene holdt Manden et Par Får, der jo nok kunde finde lidt Græs i Klipperevnerne; han havde også et Æsel til at bære Tang op fra Stranden (thi af Tangen havde den gamle Mand en stor Del af sin Indtægt); en Hund havde han til at jage de vilde Kaniner, som i Mængde fandtes på Øerne; et Par Höns havde han, og nogle Kartofler kunde han også avle. For disse Herligheder betalte han en årlig Afgift på, jeg husker ikke om det var 1 eller 2 Pund Sterling (1 Pund Sterling er 18 Kr.). En Del af Skylden for Fattigdommen kan rigtignok også ligge hos Ierne selv; de er ikke foretagsomme; og når de får Penge mellem Hænder, er de utrolig letsindige til at give dem ud. — Alle de keltiske Folk tilsammen (Ierne i Amerika medregnede) udgør vel mellem 4 og 5 Millioner.

9) Den niende Sprogklasse, hvortil bl. a. Nordboer og Tyskere hører, er man bleven enig om at kalde de **germanske** Sprog. Herhjemme har man en Tidlang ikke villet bruge denne Benævnelse, fordi man havde det Indtryk, at Ordene germansk og tysk let kunde blive opfattede som ensbetydende. Med urette. Det er Romerne, som først har brugt Ordet Germaner, og de brugte det både om Skandinaver, Goter og Tyskere. Tyskerne selv har tidligere gjort sig skyldig i Sammenblanding af Ordene germansk og tysk, men nu holdes de skarpt ude fra hinanden, først og fremmest af Sprogforskerne. Og det er heller ikke muligt at finde noget andet passende Navn på vor Sprogklasse end germansk. Men så må vi selvfølgelig lade være med at bruge Ordet „Germanisme“ istedenfor „Tyskhed“ og ikke sige „germanisere“, når

vi mener „fortyske“. De slaviske og romanske Folk, som selv hører til en anden Sprogklasse, kan have Lov til at kalde de mod dem rettede Fortyskningsbestræbelser Germaniseringsforsøg; men hvis vi mekanisk gentager det samme, er det en stor Tankeløshed, en utilgivelig Mangel på Evne til at oversætte. Men dette Sjuskeri støder man atter og atter på; også Hr. K. B. taler i sit ovenfor nævnede Avisskriveri om „det germanske Sprog“, hvor han mener „det tyske Sprog“.

De germanske Sprog deles i Østgermansk og Vestgermansk. Østgermansk omfatter Skandinavisk og Gotisk. De **gotiske** Folk bode i den ældste Tid, vi ved noget om, i det nuværende nordøstlige Tyskland ved Floderne Oder og Weichsel. Men under den store Folkevandring, som skiller Oldtiden fra Middelalderen (375—600 efter Kristus), forlod de disse Bopæle og faldt ind i forskellige af det romerske Riges Provinser. Det Land, de forlod, blev derefter besat af Slaverne, som senere igen blev udryddede af Tyskerne. Blandt de enkelte gotiske Folk kan vi nævne Østgoterne, som erobrede Italien, og Vestgoterne, som tilsidst havnede i Spanien. I Vestgoternes Sprog har vi bevaret en Bibeloversættelse, der hidrører fra den Tid, da Vestgoterne bode Nabo til Grækerne, og skyldes deres Biskop Ulfilas (i det 4. Århundrede efter Kristus), som dertil opfandt et nyt Alfabet på Grundlag af det græske, men således, at han også må have benyttet det latinske Alfabet og Runerne. Man kan let forstå, at denne Bibeloversættelse har en umådelig Betydning for Sprogvidenskaben. Nogle af Østgoterne havde slået sig ned på Krim og vedblev dér at bevare deres Sprog til ind i den nyere Tid; en flamsk Rejsende Busbeck i

det 16. Århundrede optegnede et halvt Hundrede Ord i deres Sprog; det er det eneste vi véd derom. Andre gotiske Folk var Burgunderne, som bosatte sig i en Del af Frankrig, og Vandalerne, der gjorde sig til Herrer i Nordafrika. Vandalerne opførte sig meget grusomt, ødelagde Kunstværker og nedtrampede Kulturen; men de andre gotiske Folk viste megen Agtelse for de undertvungne Folks Kultur. De tabte imidlertid alle efterhånden deres Nationalitet og gik op i de Folk, hvis Land de havde erobret. De Navne, som de gotiske Folk har, genfinder vi i Norden: Navnet Goter har vi i Sverig i *Göta-rike* og i *Gulland*; Navnet Burgunder har vi flere Steder f. Eks. i Navnet *Bornholm*, som i den ældste Tid hed *Burgundarholmr*; Navnet Vandaler er det samme som *Vendelboer*. Men det er blot Navnene, der er de samme; Folkene er ikke de samme; intet vilde være mere urimeligt end at bilde sig ind, at Goterne var indvandrede fra Gulland, Burgunderne fra Bornholm, Vandalerne fra Vendssysse. Dog viser Sprogvidenskaben, at de gotiske Folk var nærmere beslægtede med Skandinaverne end med Tyskerne.

Ligesom de gotiske Folk gik til Grunde ved Folkevandringen, således havde de skandinaviske Folk ikke nogen Nytte af Vikingetiden, hvor berömmelig den end i sig selv er: Nordboerne grundede det russiske Rige, tjente som Væringer i Miklagård (Konstantinopel), besatte Øerne nord for Skotland (hvor der taltes et norsk Mål til langt op imod vor Tid; endnu i Slutningen af det 18. Århundrede brugtes dette Mål på Shetlandsøerne, ja endnu i 1894 fandt en færøisk Sprogforsker, J. Jakobsen, Folk dér, som endnu kunde anføre hele Sætninger i det gamle Sprog),

Nordboer undertvang England (under Svend Tveskæg og Knud den store), beherskede Irland, erobrede den nordfranske Provins Normandiet, som fik Navn efter dem. Men på alle disse Steder er den nordiske Nationalitet gået til Grunde. Kampene mod Venderne i Valdemarernes Dage førte heller ikke til noget varigt Resultat; Rügen blev tysk, förend det danske Herredömmet var ophört. Vor störste Ulykke er det, at vi ikke har haft mere end én Dronning Margrete. Havde vi haft én Regent mere Mage til hende, så vilde Nordens Folk ikke nu have været splittet, uenigt og svagt. Nu er vi henviste til at søge vor Storhed alene i Fredens Gærning og på Åndens Område. Men her kan vi ganske vist også nok tage det op med t hvilket som helst andet Folk på Jorden. Og måske skal vi ikke være altfor kede af, at vi ikke har opnået ydre Enhed og Magt; Tyskland og Italien glimrede, den Gang de var splittede og svage; men de er snarere i Tilbagegang end i Fremgang fra 1870 af, da de blev stærke Militærmagter; hvorfor skulde vi da ønske os det samme?

— De vestgermanske Sprog inddeles i Tysk-Hollandsk og Frisisk-Engelsk. Vi har allerede omtalt, at **Englænderne** kom til deres nuværende Land på den store Folkevandrings Tid (i Løbet af det 5. Århundrede) under forskellige Stammenavne, navnlig Angler og Sakser. Sprogvidenskaben viser, at deres nærmeste Slægtninge på Fastlandet er **Friserne**; der tales nu Frisisk på Slesvigs Vestside, et Par Punkter af Oldenburg og i den hollandske Provins Friesland. Man må lægge Mærke til at Frisisk ikke er Tysk. Englænderne bevarede i deres ny Land deres gamle Sprog og trængte de keltiske Sprog tilbage; de

vedblev også at bevare deres Sprog, da de Danske i Vikingetiden undertvang Landet; nogle få Ord har de optaget fra Dansk, men det betyder intet. Mere truende så det ud, da Normannerne År 1066 kom derover fra Normandiet og erobrede hele Landet; Normannerne havde på den Tid fuldstændig opgivet deres nordiske Sprog og antaget Fransk, og Fransk kom nu til at spille en overordentlig stor Rolle i England; tilsidst sejrede dog Engelsk; men en meget stor Mængde Låneord fra Fransk har Engelsk optaget. Senere så det ud til, at England skulde gøre Gengæld for den franske Erobring ved at erobre hele Frankrig. Englænderne var tilsidst meget nær ved at nå dette Mål, da en fransk Bondepige Jeanne d'Arc trådte frem, overbevist om, at Gud havde udvalgt hende til at redde Frankrig; Franskmændene fattede Tillid til hende, hun kom i Spidsen for Hæren og sejrede uafbrudt over Englænderne, der ved Krigens Slutning var så godt som fuldstændig udelukkede fra Frankrig. Det lykkedes dog Englænderne at tage Jeanne d'Arc tilfange, hvorefter de brændte hende levende. Men egentlig skulde Englænderne måske være hende taknemmelige; thi Sammenkoblingen med Frankrig vilde sikkert ikke have været til Gavn for England. I sin Adskillelse fra Evropas Fastland er Englænderne efterhånden nået til at blive ikke blot det mægtigste Folk på Jorden, men tillige det mest civiliserede Folk. Det er først og fremmest i politisk Henseende, at Englænderne er det mest udviklede Folk; deres fri Forfatning går tilbage til År 1215; deres ydre Magt skriver sig især fra Dronning Elisabeths Regering (Slutningen af det 16. Århundrede). På hendes Tid levede også den største engelske Digter Shakespeare. Det engelske

Sprog er som bekendt udbredt over hele Nordamerika, som efter at have tilkæmpet sig Uafhængighed i Slutningen af det 18. Århundrede nu i mange Henseender kappes med Moderlandet.

Der var også nogle tyske Folkeslag, som deltog i den store Folkevandring og ligesom Goterne gik op i de overvundne Nationer. Dertil hører Frankerne, efter hvem Frankrig har fået Navn, endskönt det vedblev at bevare sin romanske Nationalitet; fremdeles Langobarderne, efter hvem Lombardiet (i Norditalien) har Navn. Men for største Delen fandt de tyske Stammers Udbredelse Sted i Sammenhæng med Moderlandet; dette gunstige geografiske Forhold har bidraget meget til Tyskernes Held. Den vigtigste sproglige Forskel er Forskellen mellem Højtysk mod Syd og Nedertysk eller Plattysk mod Nord. Denne Forskel er så stor, at man snarere må tale om to forskellige Sprog end om to Mål af samme Sprog. Hele den politiske Udvikling og Kulturudviklingen har imidlertid ført med sig, at de nu har et fælles Skriftsprog. Spørger vi nu om Tyskernes historiske Gærning og om Tysklands store Navne, så bliver det ikke den seneste Tids Statsmænd og Feltherrer, vi skal nævne. De har ganske vist smedet Tyskland sammen til en Enhed, der efter al Sandsynlighed vil holde bedre end de tyske Riger, som tidligere har bestået; men hvor megen Gavn de derved har gjort, skal først Fremtiden vise. Der har også tidligere været store Statsmænd og store Feltherrer, hvem man nok kunde give det rent personlige Vidnesbyrd, at de har været meget drevne i deres Fag, men om hvem det dog ikke vilde falde nogen ind at tro, at de havde ført den menneskelige Kultur en eneste Milliontedel af et Hanefjed

fremad. Tysklands store Navne må søges på et helt andet Område; det største af dem er Luther. Det var en Tysker, som blev Ophavsmand til Reformationen; men det var desværre også Tyskere, som bagefter søgte at drukne Reformationen i Strømme af Blod, hvad der også vilde være lykkedes dem, hvis ikke en Nordbo havde grebet ind og frelst Protestanterne, nemlig den svenske Konge Gustav Adolf. For denne vor skandinaviske Landsmand har Tyskerne rejst Mindestene og skrevet på dem, at han frelste Religionsfriheden for hele Verden; for ham har de indstiftet en Mindedag i deres Kirker. Foruden Luther er Tysklands store Navne nogle Digtere og en Skare Videnskabsmænd. Hvis man spørger, om Tyskerne dog ikke også har udrettet noget på det politiske Område, bliver det ikke det ny tyske Rige, man skal henvise til, men det bliver det lille Schweiz, hvis Kærne er tysk, men hvor fire forskellige Folk lever fredeligt sammen, og hvor Frihedens Sag trives. — Nært beslægtet med Nedertysk er **Hollandsk**; sammen med Hollandsk må man nævne Flamsk, som tales i et af de hollandske Landskaber og derfra strækker sig ind i det nordlige Belgien (det tales i den største Halvdel af Belgien), hvor det har sit eget Skriftsprog, der dog ikke afviger stærkt fra Hollandsk. Hollænderne er et lille Folk, som har udrettet store Ting. De har haft en umådelig Betydning som Handelsfolk og har store Kolonier i fremmede Verdensdele. Tillige har de frembragt en berömt Skole af Malere (Slutningen af det 16. og Begyndelsen af det 17. Århundrede).

Den germanske Sprogklasse udgør vel henved 190 Millioner.

10) Foruden alle de Folk, vi hidtil har nævnet, har

der været endnu flere indoeuropæiske Folk. Nogle af dem er blevne opslugte af andre indoeuropæiske Folk. Således boede der på den nordlige Halvdel af Balkanhalvøen i Oldtiden indoeuropæiske Folk, som nu er gæde fuldstændig til Grunde, fortrængte af Slaverne, som indvandrede fra Oldtidens Slutning af. Mere interessant er det, at Lilleasien, som nu væsentlig er tyrkisk, i Oldtiden var beboet af indoeuropæiske Folk. Mod Nordvest boede Frygerne, hvis Sprog vi kender fra nogle få Indskrifter; det er aldeles tydelig indoeuropæisk. Mod Sydvest boede Lykierne, som har efterladt sig talrige Indskrifter; der har været Strid om Lykiernes sproglige Stilling, men Sagen må nu betragtes som afgjort; også de var Indoeuropæere, og med dem var Størstedelen af de lilleasiatiske Folk beslægtede. Tydningen af de lykiske Indskrifter er ikke ganske let, men der er sket store Fremskridt i det sidste Års Tid ved de norske Sprogforskere Alf Torp og Sophus Bugge og den danske Sprogforsker Vilhelm Thomsen (om disse Forskeres Arbejder har jeg andetsteds¹⁾ aflagt en letfattelig Beretning, som dog kræver Kundskab i Latin og Græsk for at læses; ved samme Lejlighed har jeg ydet mit lille Bidrag til Tydningen).

Den foregående korte Oversigt over den indoeuropæiske Verden vil have vist, hvilken broget Vrimmel af forskellige Folkeslag man har at gøre med. Og så forskellige som Folkene er, så forskellige er også deres Sprog. Det er derfor en stor Bedrift af Sprogvidenskaben at have påvist, at de største Afvigelser beror på bestemte Love. Om Danmarks Del i dette Arbejde har nylig en tysk

---

¹⁾ Nordisk Tidsskrift for Filologi, 3 Række VII og VIII.

Sprogforsker frembævet, at det var en dansk Videnskabsmand (Rask), som banede Vejen til Erkendelsen af den første Lydlov, og at det var en dansk Videnskabsmand (Verner), som satte Kronen på Værket og viste os en Lydlov, som ingen Undtagelser havde. Rasks Opdagelse angik vor egen Sprogklasse og viste, at vore Medlyd efter bestemte Regler svarede til andre Medlyd i de andre Sprogklasser; hvor vi har *f*, har man i Latin og Græsk *p*, hvor vi har *h*, har man i Latin og Græsk *k*; vort *t* og *k* svarer til græsk og latinsk *d* og *g*; hvor vi har *b* og *g*, har man i Latin *f* og *h* o. s. v. F. Eks. dansk *Fader* latinsk *pater*, græsk *patēr*; dansk *Hund*, gr. *kyōn*; dansk *Tand*, lat. *dens* (i Ejeform *dentis*); dansk *Knæ*, gr. *gony*, lat. *genū*; dansk *bære*, lat. *ferō*; dansk *Brud-gom* af oldnordisk *gumi* „en Mand“, lat. *homō* „Menneske“ o. s. v. Det så en lang Tid ud, som om der var nogle Undtagelser fra disse Regler, men Verner påviste på en meget overraskende, men også meget indlysende Måde, at det blot drejede sig om en ny Regel, som fuldstændiggjorde de Regler, man allerede havde fundet. Man kender nu i det hele taget alle Lydlove så nøjagtigt, at man ligefrem i Forvejen kan regne ud, hvorledes et Ord må se ud i et andet Sprog, hvis det i det hele taget findes dér. Og ligeledes kan man ved Sammenligning med de andre Sprog regne ud, hvorledes Ordene i et Sprog må have set ud i en ældre Tid. Den Indskrift, som står på det ene af Guldhornene fra Møgeltønder, kunde i lang Tid ingen forstå; man kunde ikke få noget ud deraf hverken ved Hjælp af Oldnordisk eller ved Hjælp af andre Sprog. Men så kom der et Par Videnskabsmænd, som sad inde med grundige Kundskaber i den sammenlignende Sprog-

videnskab; de forstod straks denne og lignende gamle Runeindskrifter, for de vidste, hvorledes de oldnordiske Ord måtte have set ud Århundreder før, end den skrevne oldnordiske Literatur begynder. Og netop de Ordformer, som de havde regnet ud måtte have eksisteret en Gang, stod at læse her på Guldhornene. De to Mænd var Normanden Sophus Bugge og Danskeren Wimmer. Efterhånden som man fik mere Klarhed over Lydlovene, begyndte man også at indsé, at det ikke gik an ved Optegnelse af Folkemål blot at nedskrive Ordene på bedste Beskub med de sædvanlige Bogstaver, således som Filskow og andre Fuskere endnu gör med de sønderjydske Ord; nej, Ordene måtte nedskrives fuldstændig nøjagtig, som de lød, med enhver lille Afskygning, med ethvert lille Tonefald. Man måtte derfor finde ud af, hvorledes de enkelte Lyd frembragtes, og opfinde ny Tegn til at betegne den aldeles nøjagtige Udtale. Man måtte anstille en aldeles nøjagtig Sammenligning af Udtalen i alle mulige Sprog og så blive enig om, hvad Tegnene skulde betyde. Denne nøjagtige Undersøgelse af Lydene hedder Fonetik; også på dette Område har Danmark for Tiden en Forsker, som Udlandet ikke kan overbyde, nemlig Professor Otto Jespersen. — Det blev hurtigt klart, at alle de Sprog, vi i det foregående har opregnet, stemmer overens i Kærnen af deres Ordforråd; og der var én Ting til, som blev klar, at de stemte overens i Bøjning, at Ordene i alle Sprogene fra først af måtte have været böjede ganske på samme Måde. Når det er Tilfældet, er der naturligvis kun én eneste Forklaring: alle Sprogene må nedstamme fra et og samme Stamsprog. Ved Betragtning af Ordforrådet kan man oven i Købet få en hel Del at vide

om Kulturen hos det Folk, som talte dette Stamsprog. Det er klart, at Stamfolket må have kendt alle de Ting, som igennem alle de enkelte Sprog har en og samme Benævnelse. Men der er en Mængde Fælder, som lurer på Sprogforskeren, når han giver sig til at undersøge sådanne Spørgsmål; mange Antagelser, som tidligere har været opstillede har vist sig ikke at kunne bestå for en strængere Kritik. Jeg skal derfor blot anføre nogle enkelte Resultater. Stamfolket stod i alt væsentligt på Stenalderens Trin, men kendte dog et enkelt Metal, som det rimeligvis ikke forstod at bearbejde. Meget tyder på, at man allerede havde tæmmet Oksen og benyttede den som Husdyr; ja, et Slags meget ufuldkomment Agerbrug har der åbenbart også været. Der var fast ordnede Familieforhold: vi finder i alle gamle indoeuropæiske Sprog et og samme Udtryk for „Svigerfader“ og ligeledes et og samme Udtryk for „Svigermoder“ og for „Svigerdatter“ samt en Række fælles Benævnelser for Svogerskab (for Mandens Broder, Mandens Søster, Mandens Broders Hustru o. s. v.) Det ser ud til, at de gifte Sønner har vedblevet at leve i deres Faders Hus med deres Hustruer. Man har også en fælles indoeuropæisk Betegnelse for „Enke“. Spørger man, hvor dette Stamfolk har levet, må Svaret blive: et eller andet Sted i Evropa eller Asien; men alle Forsøg på at bestemme Egnen nærmere er hidtil mislykkedes; måske vil det dog engang lykkes at finde ud deraf.

Foruden den indoeuropæiske Sprogæt gives der en Mængde andre Sprogætter. Jeg kan ikke her indlade mig på at opregne dem alle; dertil strækker mine Kundskaber slet ikke til; kun nogle få af de ikke-indoeuropæiske Sprogætter har jeg haft Lejlighed til at gøre Bekendtskab

med. Jeg vil derfor nøjes med at nævne de Folk, som bor Nabo til Indoeuropæerne. 1) I den inderste Krog af den biscayiske Bugt på begge Sider af Pyrenæerne (i Frankrig og i Spanien) bor der et ikke-indoeuropæisk Folk, Baskerne; de udgør ialt en halv Million. 2) Allerede ovenfor omtalte vi, at der i Oldtiden i en Del af Italien har boet et ikke-indoeuropæisk Folk, Etruskerne; men de blev ligesom det øvrige Italien latiniserede. 3) Til den finske Sprogæt hører for det første Finlænderne, et dygtigt Folk, som med Liv og Sjæl har helliget sig til Kulturen og Fremskridtet (de må ikke forveksles med de Svenske, som også i stort Tal bor i Finland); endvidere Lapperne, som især bor i det nordlige Norge, dog også i Sverrig og Finland; Esterne i Estland og en Del af Livland; adskillige Folk i det nordlige Rusland, som jeg ikke her vil nævne; og endelig Magyarene i Ungarn. Magyarene har ikke fra gammel Tid af boet, hvor de nu boer; de er indvandrede i det 9. Århundrede efter Kristus. De finske Folk har fra gammel Tid af været Naboer til Indoeuropæerne og har optaget en Mængde Låneord fra indoeuropæiske Sprog. Dette Forhold er især påvist af vor Landsmand Vilh. Thomsen, som er en grundig Kender af de finske Sprog. 4) Den tyrkiske Sprogæt har en meget stor Udbredelse i Asien. Evropa har ikke netop haft megen Glæde af sine Berøringer med disse Folk. Vi har allerede omtalt Hunnerne, som mod Slutningen af det 4. Århundrede efter Kristus trængte ind i Evropa og gav Anledning til den store Folkevandring. Hunnerne var et råft Folk, hvis Tog kun var Plyndrings- og Ødelæggelsestog; hvor Attilas (deres Konges) Hest satte sin Hov, groede intet Græs, hed det. Men tilsidst blev

Hunnerne tilintetgjorte i et stort Slag af de forenede Vestgoter og Romere. Lignende Plyndringstog har senere gentaget sig. I det 13. Århundrede stiftede Mongolerne et stort Rige og truede Evropa; Mongolerne hører ikke egentlig til den tyrkiske Sprogæt, men er dog vistnok langt ude beslægtede med Tyrkerne. Navnet Tatarer, der nu bruges om tyrkiske Folk i Rusland, tilkom oprindeligt Mongolerne; deraf kommer Ordet *Tater*. Også de osmaniske Tyrker, som nu i over 400 År har behersket Konstantinopel, har så at sige slet ikke vist sig istand til at frembringe eller modtage Kultur. De ældste tyrkiske Sprogmindesmærker er to meget store Indskrifter fundne i Mongoliet (og flere mindre betydelige Indskrifter, som tildels er fundne i Sibirien). Disse Indskrifter var blevne omhyggeligt afskrevne og udgivne, men ingen vidste, hvad Sprog de var i, og ingen anede, hvad Bogstaverne betød. Da overraskedes den videnskabelige Verden pludselig i Året 1893 ved Efterretningen om, at den berømte danske Sprogforsker Vilh. Thomsen havde udfundet Betydningen af Bogstaverne og læst Indskrifterne, som viste sig at være i et gammeltyrkisk Sprog og at være indhuggede i Årene 732 og 735 efter Kristus. Tyrkerne var den Gang endnu Hedninger (ikke Mohammedanere). Indskrifterne fortæller om deres Kampe med Kineserne og andre Folkeslag. Alfabetet er, som Thomsen påviste, en Omdannelse af et af de semitiske Alfabetter, men det er langt bedre end de Alfabetter, som Tyrkerne siden har brugt.

For Menigmand kan Bedrifter af den Art som Vilh. Thomsens Læsning af de oldtyrkiske Indskrifter let komme til at stå som noget aldeles ubegribeligt.

Ligeså Tydningen af de persiske Kileindskrifter, og endnu mere Tydningen af den assyriske Kileskrift (se nedenfor) og af de ægyptiske Hieroglyfer. Thi medens det oldtyrkiske Alfabet og den persiske Kileskrift er Mellemtung mellem den allersimpleste Art Stavelseskrift og en ren Bogstavskrift, er Assyrrernes og Ægypternes Skrift overordentlig udviklede; man har her Ordtegn og Stavelsetegn, både Tegne for simple Stavelser, som i den fœnisiske Skrift, og ogsaa Tegne for mere sammensatte Lydgrupper. Ja, man har endogsaa Tegne af en helt anden Art. Naa Ægypterne vilde skrive Ordet „drikke“, skrev de først nogle Stavelsetegn, hvoraf vi kan se, hvilke Medlyd Ordet havde (Selvlydene faar vi ikke Besked om); det var *s-w-r-j*; men efter disse Tegne anbragte de endnu Billedet af en Mand, der med den ene Haand rører ved Munden. Det var et Hjælpetegn (man kalder det Determinativ), som ved et Blik skulde vise, hvad det omtrent var, der var Tale om. Det samme Hjælpetegn kan i andre Tilfælde tyde paa en anden Virksomhed af Munden; det staar f. Eks. ogsaa efter Ordet „Navn“; her skal Haanden, som rører ved Munden, altsaa betyde „Tale“. Disse Hjælpetegn kan man egentlig slet ikke kalde Skrift; det er simpelthen Tegning; men ogsaa de egentlige Skriftegne bestaar af Billeder af Mænd, firbenede Dyr, Fugle, Planter o. s. v., saa at Skriftegne og Hjælpetegninger for Øjet ser ud til at vaae ganske samme Slags Tegne. — At det er lykkedes at læse den Slags Ting, kan let synes aldeles ubegribeligt; men Sprogvidenskaben kan ikke vaae tjent med at staar for Menigmand som en ubegribelig

Ting. Jeg skal derfor forsøge at forklare, hvorledes det er gået til med Læsningen af sådanne Iudskrifter. For det første kan man slutte sig til en hel Del af Iudskrifterne selv. Det kan man undertiden få Lejlighed til at prøve også i det daglige Liv. Man kan sommetider i de københavnske Aviser finde Bekendtgørelser, som er skrevne med en hemmelig Skrift. Det er for det meste Kærestefolk, der på den Måde sætter sig i Forbindelse med hinanden. Den hemmelige Skrift består da ofte ikke i andet end, at man har givet Bogstaverne en anden Betydning end den, de ellers har; man lader f. Eks. *s* betyde *a*, lader *a* betyde *m* o. s. v. og stoler på, at nu kan ingen læse det undtagen den, som har en Liste over, hvad Bogstaverne betyder. Men dér tager man meget fejl; enhver, som gider, kan læse den Slags Hemmeligheder. Finder man f. Eks. et Ord, som kun består af ét Bogstav, er det klart, at det må være enten *Å*, *Ø* eller *i* (tilnød *oi*!); hvis Ordet forekommer meget hyppigt, kan det ikke være *Å* eller *Ø*, men må være *i*. Så véd man, hvilket Bogstav der betyder *i*, og man kan så meget let finde, hvor Ordet *vi* står o. s. v. Men den hemmelige Skrift kan naturligvis gøres mere indviklet. Man kan f. Eks. skrive alle Ordene sammen. Men det hjælper ikke. Finder man f. Eks., at tre Bogstaver atter og atter gentager sig i samme Rækkefølge, så kan man være vis på, at det må være et af de almindeligste små Ord, f. Eks. *den* eller *mig* eller lignende; således kan man komme videre og videre. Måske gætter man en Gang imellem fejl, men det opdager man straks netop ved, at den urigtige Gætning

ikke fører én videre. Kort sagt, en sådan hemmelig Skrift kan godt gøres temmelig indviklet, uden at man derved sikrer Hemmeligheden mod uvedkommende. Men Sagen er ganske anderledes, når det drejer sig om en Indskrift i et ubekendt Sprog. Her er det gerne Navne, som hjælper én til at få Hul på Gåden. På de samme Stene, som bærer de vældige oldtyrkiske Indskrifter, er der også nogle kortere kinesiske Indskrifter, som meddeler os, for hvem disse Mindesmærker er rejste. Man kunde altså gøre Regning på, at de samme Navne måtte forekomme også i det ubekendte Sprog, som man endnu ikke kunde læse, og at Navnene måtte lyde nogenlunde som i Kinesisk; men rigtignok også kun nogenlunde; thi Kineserne har ofte omformet fremmede Navne ikke så lidt. Thomsen lagde Mærke til visse Grupper af Tegn, som hyppigt gentog sig i de ulæste Indskrifter, og blev overbevist om, at disse Tegn måtte betyde Navnene. Således fik han Bogstavernes Værdi bestemt; han anvendte denne Værdi på de andre Ord, og straks begyndte Stenene at tale; de talte rigtignok et Sprog, som mange andre ikke vilde have forstået, men Thomsen forstod det meget godt: det var Tyrkisk. Det var rigtignok ikke noget af de tyrkiske Sprog, som vi tidligere kendte, men alle tyrkiske Sprog ligner hinanden overmåde meget, og det lykkedes Thomsen med ét Slag tuldstændig at tyde Indskrifterne. På lignende Måde er det i sin Tid gået til med de oldpersiske Indskrifter; da man fik Hul på Alfabetet, havde man Sanskrit, senere også Avestasproget og Nypersisk til Hjælp til Forståelsen. Man fik derefter også de

meget mere udviklede assyriske Kileindskrifter læst; her havde man Hebraisk og Arabisk til Hjælp, en meget god Hjælp, da alle de semitiske Sprog ligner hinanden meget, omtrent som Sprogene i én indoeuropæisk Sprogklasse. Og ved de ægyptiske Hieroglyfer havde man ligeledes en udmærket Hjælp; thi det ægyptiske Sprog taltes (i en yngre Form) af Kopterne indtil for 3 Århundreder siden og skreves med et Alfabet, som var dannet af det græske (nu taler Kopterne Arabisk, men har bevaret det gamle Sprog som Kirkesprog). Men undertiden begynder Vanskelighederne først for Alvor, nå man har fået Bogstavernes Betydning bestemt; for det kan træffe, at der ikke er noget andet Sprog, som kan hjælpe én. Således er det med Lykisk. Ganske vist er Lykisk et indoeuropæisk Sprog, men det hører ikke til nogen af de bekendte Sprogklasser, og Sammenligningen kan derfor kun hjælpe meget lidt. Giv en Mand, som ikke forstår Fransk, en fransk Bog og sig til ham: „Du får ingen Ordbog og ingen Sproglære og ingen anden Hjælp; men Fransk er et indoeuropæisk Sprog, så Du må kunne finde ud af det ved Sammenligning med Dansk“; — den Mand vilde være dårligt hjulpen; ja, når han vidste, at *trois* og *six* var Tal, så kunde han vel nok gætte, at det måtte være *tre* og *seks*; men han vilde næppe finde ud af to sammenhængende Linjer i Bogen. Men heldigvis har vi nogle lykiske Indskrifter, som siger det samme både på Lykisk og på Græsk; på den Måde har vi fået Betydningen af en hel Del Ord at vide, og man har så efterhånden arbejdet sig videre. Men Sproget viste sig at være meget vanskeligt, fordi flere

Ord var filtrede sammen til ét; vi har også sådanne Sammenfiltringer i Dansk og andre Sprog (*gör'et — gör det* o. s. v.), men det forslår intet; hvis vi kunde sige *jeg be-det-kender* istedenfor *jeg bekendet det*, så vilde vi have en lille Anelse om, hvordan det ser ud i Lykisk. Og dog må vi prise os lykkelige, at det ikke er værre, end det er; thi blandt de Sprog, vi kender, er der nogle, hvor så at sige hele Sætninger filtres sammen til én uadskillelig Klump.

5) I Kaukasus tales der over 30 forskellige ikke-indoeuropæiske og ikke-tyrkiske Sprog. Disse Kaukasussprog ligner hinanden meget lidt; ved indtrængende Undersøgelse kommer man dog til det Resultat, at de allerfleste af disse Sprog alligevel er indbyrdes beslægtede; måske er de det alle. De enkelte Sprogs Område er meget lille, og de fleste af Navnene vil være Lægmænd ubekendte. De Folk, man hører mest om, er Tjerkesserne nord for Kaukasus (en Del af dem er af Russerne jagede ud og har bosat sig i Lilleasien) og Georgierne syd for Kaukasus. Begge disse Folk er bekendte for deres Kvinders Skønhed; Tjerkesserne er et vild Røverfolk, men Georgierne er Kristne og har en tusendårig Literatur. 6) De semitiske Folk har i Historiens ældste Tidsrum været Indoeuropæernes Lærere. Til dem hørte det gamle Handelsfolk Fønicierne med Stæderne Tyrus og Sidon. Fra dem fik Grækerne deres Skrift, som de jo rigtignok selv forbedrede overordentlig. Fønicierne anlagde Byen Karthago i Nordafrika, som i lang Tid var Roms farligste Medbejler. Nær beslægtede med Fønicierne var Jøderne, hvis Rolle i Verdenshistorien er for bekendt til at omtales her. Assyrerne, som i Oldtiden bode i Assyrien og Babylon (ved Floderne

Evfrat og Tigris), var ligeledes Semiter; de har efterladt sig en Mængde Mindesmærker med Kileskrift. Af dem har Perserne rimeligvis lært Kileskriften, som de rigtig nok forbedrede overordentlig; den persiske Kileskrift er mange Gange simplere end den assyriske. Et semitisk Folk er endelig Araberne, som efter Mohammeds Optræden stiftede et Verdensrige, og hvis Sprog derved har fået en umådelig Udbredelse i Asien og Afrika. I Evropa beherskede de i flere Århundreder den pyrenæiske Halvø, hvorfra de først blev fuldstændig fordrevne i Året 1492. — Man har påvist at Semiterne længere ude er beslægtede med de gamle Ægyptere (hvis Sprog først uddøde for 3 Århundreder siden) og nogle andre Folk i Afrika. — Foruden de seks Sprogætter, jeg her har nævnet, er der endnu i Asien en Mængde andre ikke-indoeuropæiske Sprog. Nogle af Folkene har frembragt Kultur (f. Eks. den tibeto-kinesiske Sprogæt i Kina, Tibet, Birma, Siam), andre har i den Henseende ikke meget at rose sig af (f. Eks. den dravidiske Sprogæt i det sydlige Forindien, og en anden Sprogæt i det nordøstlige Forindien, hvortil bl. a. Santalerne hører).

Jeg må nu slutte. Jeg har fortalt mere om Sprogvidenskabens Resultater end om dens Methode. Men hvad jeg har fortalt om dens Methode, vil vel være tilstrækkeligt til at gøre det klart, at Folk af Filskows Skuffe ikke har noget med Sprogvidenskaben at gøre. Han har ingen Anelse om, at man skal sammenligne de ældste Sprogtrin, når det gælder om at bestemme Slægtskabet mellem to Sprog. Er de virkelig beslægtede, bliver Ligheden større og større, jo længere man går tilbage i Tiden. Han har ingen Anelse om, at man ikke sammenligner to Sprog

ved på Må og Få iflæng at fremhæve nogle Tilfælde, hvor Lydudviklingen er den samme, men at man først og fremmest må sammenligne hele Sprogbygningen, hele Bøjningssystemet. Når man på denne Måde sammenligner Nørrejydsk og Sønderjydsk med de andre danske Mål og med det danske Skriftsprog, viser der sig Overensstemmelse helt igennem; men en sådan Overensstemmelse viser sig ikke, hvis man sammenligner dem med noget-somhelst andet Sprog. Der er mellem Dansk og Tysk en Kløft, som man kun kan sætte over med et Spring. Der kan findes Overgangsmål mellem de forskellige nordiske Sprog indbyrdes; men der eksisterer intet Overgangsmål mellem Dansk og Tysk. Den, der taler om, at enten Nørrejydsk eller Sønderjydsk ikke er Dansk, beviser derfor kun én eneste Ting: at han ikke er nogen Sprogforsker, men en Filskow. Men desværre fandt vi jo hos vor egen Landsmand K. B., der er så god en Fædrelandsven som nogen, en Uvidenhed, der var ligeså stor som Filskows. Grunden dertil er den, at den lærde Skole, som sørger for at give sine Elever en lille Anelse om de fleste andre Videnskaber, fuldstændig forsømmer at meddele dem nogetsomhelst om Sprogvidenskaben. Dette er dobbelt beklageligt, da en sådan Undervisning godt kunde gives uden nogen stor Forandring i den bestående Timeplan. Når en sådan Undervisning blev indført i de lærde Skoler, vilde den derfra hurtig trænge ud til Höjskolerne og til Folkeskolerne, og en vis Viden om sproghistoriske Forhold vilde blive Hvermands Eje. Der er ingen Tvivl om, på hvilket Punkt af Undervisningen disse sproghistoriske Kundskaber skulde meddeles; det måtte være ved Undervisningen i Modersmålet. Man skulde ikke nøjes med at lære Eleverne

at stave Skriftsproget ret og galt. De skulde have en virkelig historisk Undervisning i Oldnordisk. De skulde gøre grundigt Bekendtskab med Svensk. Og de skulde kende vore Folkemål. De skulde vide, hvorledes der tales i Skåne, på Fyn, i Sønderjylland; til Gengæld kunde de slippe fri for at vide Sted og Årstal for alle de unyttige Slagterier, som Evropas Folk har foranstaltet på hinanden. De skulde vide, at man i Sønderjylland har bevaret det gamle danske Sprog så trofast som intet andetsteds. De skulde vide, at det er Sønderjyderne, som kan fremmane for os det gamle nordiske Sprogs musikalske Klang; de skulde rejse til Sønderjylland for at lære Dansk.

„Sønderjydske Aarbøger“

udgivne af

H. P. Hanssen - Nørremolle, Gustav Johannsen og P. Skan
udkommer to Gange aarlig i Hæfter paa 10 Ark.

„Sønderjydske Aarbøger“ bringe Bidrag til Slesvigs Historie og Topographi, Skildringer af Folkelivet i Nordslesvig, historiske og andre videnskabelige Afhandlinger m. m.

Subskription paa „Sønderjydske Aarbøger“ modtages i alle Boglader i Slesvig, Danmark, Norge og Sverrig. Prisen er 4 Kroner Aargangen; for Medlemmer af danske Foreninger i Nordslesvig 3 Mark.

Indhold:

<i>Nikolaj Andersen</i> : Gennem 600 år	Side 1
<i>P. Munch</i> : Sønderjydsk Historie	59
<i>P. Skovrøyd</i> : Optanternes Retsstilling	91
X.: Optanternes Retsstilling	108
<i>Holger Pedersen, Dr. phil.</i> : Sprogvidenskaben	114